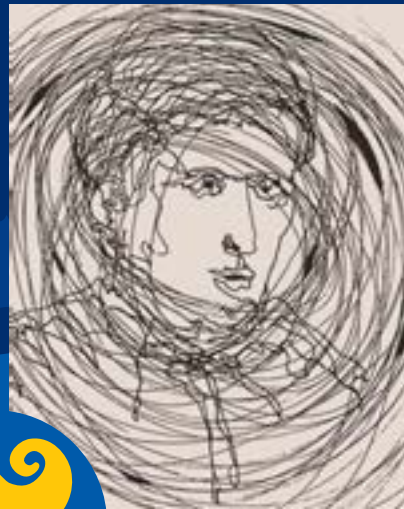

Український Світ

4-6 2007 (7515)

Інтелектуальний
ресурс і влада

Право - явище
національного духу

Причини
занепаду села

Що визначає життя
на землі?

Українці - для України

Науково-популярний журнал
універсального змісту
Число 4-6 2007 (7515)
Рік видання 15

Співзасновники:
ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА»
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
та ОЛЕКСАНДЕР ШОКАЛО
Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 9831 від 13.05.2005 р.

Автор концепції й головний редактор
ОЛЕКСАНДЕР ШОКАЛО

Тел.: (38 044) 235-27-40
E-mail: ukrsvit@a.ua
ukrsvit@bigmir.net

Редакційна колегія:
БЕЗКЛУБИЙ І. А. – *д.юрид.н.*
БІЛЕЦЬКИЙ В. С. – *д.тех.н.*
ДМИТРЕНКО Г. А. – *д.ек.н.*
ІЛЬІН В. В. – *д.філос.н.*
КРИСАЧЕНКО В. С. – *д.філос.н.*
МОВЧАН П. М. – *письменник*
ПОНОМАРІВ О. Д. – *д.філол.н.*
СЕРГІЙЧУК В. І. – *д.іст.н.*
ФЕДОРУК О. К. – *д. мистецтвозн.*
ЧЕРНЯК В. К. – *д.ек.н.*
ЧЕЧЕЛЬ Н. П. – *д.філос.н.*
ШАПОВАЛ Ю. І. – *д.іст.н.*
ШЕНДЕРОВСЬКИЙ В. А. – *д.фіз.-мат.н.*
ШОКАЛО О.А. – *письменник*

Художник ВІТАЛІЙ МІТЧЕНКО

Виготовлення макету, верстки,
художньо-технічне редагування:
АЛЛА СУВОРОВА,
АНДРІЙ СУВОРОВ

Коректор НАТАЛЯ ПРОХОРЕНКО

Фото Олександра ЛИТВИНЕНКА

Формат 84x108/16
Папір крейдований
Друк офсетний
Умовн. друк. арк. 6,72.
Наклад 2000 прим.
Зам. 455

Видавець ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО
«ПРОСВІТА» ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Надруковано на поліграфічному
підприємстві «Гама-Принт»
Проспект Перемоги, 123, Київ, 03179
Тел.: (38 044) 501-97-29

© «УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ», 2007.
Передрук дозволяється тільки
з посиланням на журнал
«Український Світ»

«Прогрес без духовності –
це прогрес без людини» 4

Інтерв'ю Петра АНТОНЕНКА
з Павлом МОВЧАНОМ

Політика очима людей 6

Марта ШОКАЛО

Українці – для України!
Принцип духовно-
господарського націоналізму 9

Олександр ШОКАЛО

Природа

Концептуальні засади переходу України до стійкого екологічно безпечного розвитку

16

Микола ДРОБНОХОД

Невидимки, що визначають життя на Землі

23

Світлана ОРЕЛ

Лад

Український культурно-інформаційний продукт – духовний чинник самовідтворення й саморозвитку нації

Олександр ШОКАЛО

Тенденції позитивного й негативного в сучасному образотворчому мистецтві та довкола нього

30

Ольга ПЕТРОВА

Господарство

Земельні ресурси України

42

Олександр РЕЄНТ,
Олександр СЕРДЮК

Державність

Три міфи про Другий гетьманат

26

Борис СКОРОПАДСЬКИЙ

Інтелектуальний ресурс і влада

51

Володимир ІЛЬІН

Сучасне міжнародне право – система національно-правових норм

54

Назар БЕНЧ

Геополітичні інтереси України – найголовніший чинник сучасного національного процесу державотворення

56

Олександр ЛОЗОВИЦЬКИЙ

Загальна теорія права

62

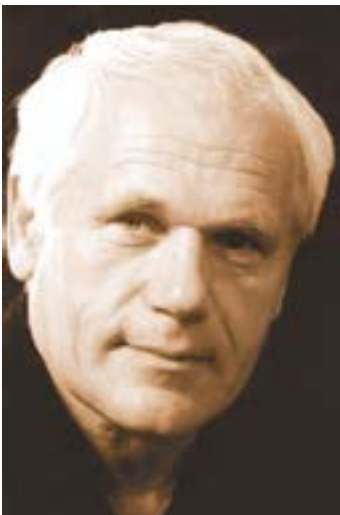
Памфіл ЮРКЕВИЧ

Павло МОВЧАН

“ПРОГРЕС БЕЗ ДУХОВНОСТІ – ЦЕ ПРОГРЕС БЕЗ ЛЮДИНИ”

Інтерв'ю Петра АНТОНЕНКА з Павлом МОВЧАНОМ

Петро АНТОНЕНКО

– Павле Михайловичу, Україна знову на роздоріжжі. Де ми? Як і чому там опинилися?

– Бо забуваємо, що ми є нетиповою європейською нацією з власним шляхом. А чому він такий повторюваний і чому проблеми такі постійні? Передовсім треба відзначити, що соціалістичні ідеї, що їх накинули Україні й які досі визначають наше буття, це глобалістичні ідеї, окреслені як проблеми й теми виключно юдаїстичного характеру. Що мав на увазі Бердяєв і що маю на увазі я? Ідеться не про якісь антисемітичні погляди. Це далеко від того, що мав на увазі Бердяєв. Колективістська єврейська думка сформувалася в давні часи. Їхня модель світу – рай, який має бути на землі. І всі соціальні проблеми мусять бути розв'язані на землі. Тому ця ідеологема, яка вела єврейську націю протягом тисячоліть, гуртувала її, об'єднувала, робила її надзвичайно динамічною, фактично була перенесена єврейською діаспорою на європейські терени. Немає там шляху індивідуалістичного. Є виключно колективістський підхід до теми облаштування земного життя.

Українець, якого ми засуджуємо, який хату скраю собі будує, який хоче, щоб у нього був город при річечці, прагне сімейного щастя, сімейної ідилії – усе це є наслідком великого арійського історичного процесу. Він іде з глибин, із часів Трипільщини. Він, власне, і створив

усі наші проблеми. Ми ніколи не можемо порозумітися через індивідуалістичні підходи, адже у нас індивідуум абсолютизований. Як людська субстанція окремиша. І розв'язання власних проблем – у тобі самому.

І коли говоримо про виклики, які стали домінуючими в Україні, то в жодній сьогоднішній політичній програмі не побачиш того, що необхідно Україні. Чому на роздоріжжі й чому ми? Так-от, ми там тому, що ніколи не подолаємо свого «єго», ми важко консолідуємося, важко розуміємо одне одного. І ніколи не консолідуємося в оту цілісність, яка стала ідеєю фікс ще від часів Богдана. Коли треба було робити «штабну Україну», за висловом Маланюка. Коли штаби були, коли полки і полкові містечка фактично сформували ту єдину державну цілісність, яка не могла довго проіснувати. Бо тримати все в силі й під силою не можна, – це азійський принцип. Ми далекі від азійщини, яка так само сповідує, але за іншою формою, індивідуалістичні, або семітичні, або єврейські моделі колективістського бачення тем, проблем, коли земне є домінуючим. А в нас завжди, починаючи з народних легенд, казок, пісень, усе в ідеалі розглядається: кохання ідеальне, стосунки ідеальні. Нібито передбачалася якась ще одна позаземна сфера. Ця тема не дає мені спокою, вона потребує широкого наукового дослідження. Скажу одне:

у всіх на устах – ціни, пенсії, зарплати, комунальні проблеми, тарифи, тобто, «соціальщина». У всіх програмах, платформах партій, блоків – виключно «соціальщина». Не лише цим із віків живе українець. Звичайно, він хоче добробуту, бо є всі підстави для нього: земля, працьовитість, кмітливність. Але ця «соціальщина» може бути тільки складовою духовного рівня. І якщо ми кажемо про глибину нашого коріння, духовного материка, то він справді формувався на великій культурі. Так сформувався наш генотип. Тільки в такому поєднанні українець буде українцем. А тут і мова, й історія, культура, і все виключно в сув'язі з цим.

Я домагатимусь, аби в тому виборчому блоці, до якого входжу, духовні проблеми були базовими. Без їхнього розв'язання ми можемо стати такою собі причепуреною Голландією. Я не хочу бути гарно підстриженою Голландією, яку турбують проблеми геїв, транссексуалів і таке інше. Це не розв'яже головних внутрішніх людських проблем. Бо для чого живе людина, для чого вона народжена? Українець завжди шукав і відповідав на це запитання. Тому був готовий навіть до принижень, бідності, як у післявоєнні роки, але головне, – зберіг отой свій духовний спадок. Щоб бути духовно виповненим: розумів, що земні строки короткі. Ми усвідомлювали, що це, земне життя, не є домінантою. Є вищі сфери, трансцендентні. Та політика мало цікавиться метафізикою, вона живе сьогоденням. Але велика політика, якщо говоримо про своєрідність української політики, в чому вона полягає? Так, віра. Так, історична пам'ять, мова, звичаї. І соціальне буде розв'язане. Воно буде сукупне.

– Отже, духовні проблеми у нас зараз далеко не на першому місці?

– Та взагалі ні на якому! То ми будуюмо мистецький Арсенал, то Батурин, то Тарасову церкву ніяк не вдається збудувати. А хто ж не дає? Може, це москалі прийшли чи якісь кочівники? Самі ж себе зводили.

– Але зовні начебто ж імітується якась духовність?

– Не лише імітується: українці – надзвичайно талановита нація, суперталановита. Тому я й кажу: ДУХОВНЕ на споді лежить.

Років п'ять тому я наївно сподівався, що прийде новий керівник держави і скаже: «Шановні, ми підтягнемо паски, перейдемо на дуже скромне життя, бо нам треба працювати для дітей, сформувати нове покоління, забезпечити його роботою. То зробимо все для успіху економіки. Але духовне, культурне – пріоритетне. Щоб розвивалося мистецтво, функціонували бібліотеки, щоб духовне життя нації було повнокровним».

– Але ж побутують теорії, що нині не до духовності, що надто жорсткий, прагматичний вік.

– Це нас сплавляють, як зрубані сме-реки сплавляють, виносять по річищу за межі цих земель. Що таке глобалістичні процеси? Вони почалися давно. Там панує теорія так званого прогресу: завтра буде краще, ніж сьогодні, а післязавтра ще краще. Риби буде двадцять сортів різного посолу, і комп'ютери будуть у кожного, і мобільники, і все буде... Але не буде ЛЮДИНИ. Прогрес – це жертва вчорашнім, сьогоднішнім заради завтрашнього? А життя є сьогоднішнім, духовно наповненим чи духовною порожниною, пристосуванням чи самоствердженням. Чому ж треба відкидати наше вчорашнє, нашу міфологію? Чому потрібна деміфологізація світу, нашої свідомості, деукраїнізація? Все «де-», »де-», «де-». Я хочу стверджуватися з усім набутком тисяч поколінь, які формувалися на цій землі, які відстоювали, боронили її, формуючи, а не руйнуючи ландшафт. Хто буде тут господар? Чи нам переорють усі кринички, позабирають усі води? Тому питання української перспективи – це питання минувшини і сьогодення. Якщо їх немає, про яку перспективу говорити? Ми мусимо бути господарями на землі, де були господарями тисячі поколінь наших предків. ■

І коли говоримо про виклики, які стали домінуючими в Україні, то в жодній сьогоднішній політичній програмі не побачиш того, що необхідно Україні.

І якщо ми кажемо про глибину нашого коріння, духовного материка, то він справді формувався на великій культурі. Так сформувався наш генотип.

Що таке глобалістичні процеси? Вони почалися давно. Там панує теорія так званого прогресу: завтра буде краще, ніж сьогодні, а післязавтра ще краще.

Прогрес — це жертва вчорашнім, сьогоднішнім заради завтрашнього? А життя є сьогоднішнім, духовно наповненим чи духовною порожниною, пристосуванням чи самоствердженням.

Тому питання української перспективи – це й питання минувшини і сьогодення. Якщо їх немає, про яку перспективу говорити? Ми мусимо бути господарями на землі, де були господарями тисячі поколінь наших предків.

Марта Олександрівна ШОКАЛО – закінчила філософський факультет Національного університету «Кієво-Могилянська академія». Сфера наукового інтересу – екзистенціалізм, на Українській службі Бі-Бі-Сі веде гуманітарний напрям.

ПОЛІТИКА ОЧИМА ЛЮДЕЙ

Українська служба Бі-Бі-Сі започаткувала серію матеріалів про погляд на політику звичайних людей із регіонів України. Цей матеріал — із Полтавщини.

Марта ШОКАЛО

Говорити з людьми про політику я вирушаю у невелике село Мацківці на Полтавщині, неподалік від Лубен.

Село розкинулося у низині, біля річки Сула. Тут типова для цього краю мальовнича природа: луки, ліс, пагорби. У Мацківцях є школа, кілька приватних магазинчиків, медпункт, клуб та церква, обладнана у приміщенні колишнього продмагу. Була пекарня, але її закрили.

На горі – кладовище. Часто замість «іти на кладовище» люди тут кажуть: «іти на гору» або «пора на гору» або «однесли на гору»...

Похорон для села – це подія. Навіть попри те, що таке тут трапляється часто. Село потроху обезлюднюється. Можна довго йти, доки когось зустрінеш.

«Я корінний селянин, житель Полтавщини. Є на Полтавщині село Мацківці», – починає розмову з Бі-Бі-Сі мацківчанин Борис Григорович.

Пана Бориса питанням про політику я застаю зненацька – він саме

везе курчатам кропиву. Встає з велосипеда, задумується і розказує про те, що йому найбільше болить: «Село зараз пущене на самоплив, на самовиживання. Селяни держать дві-три корови, получають за це мізерні гроші – 1-1.10 гривень за літр – і цим виживають. На мою думку, перевибори нічого не дадуть. До власті прийдуть ті самі політики, ті... як їх назвать даже не знаю, щоб не обідилися...»

Селян зараз хвилюють не вибори, а те, що немає дощу. Як завжди влітку, люди заклопотані роботою: поляють городи, труять колорадських жуків на картоплі, косять сіно. На політиків тут не зважають або ображаються.

Сорокасемилітній мешканець Мацківець пан Михайло каже, що у політиці розчарувався: «Спасіба Ющенкові, як кажуть, виликував від цієї хвороби. Перед президентськими виборами такий був накал страстей: ночами не спали, дивилися телевизор. А зараз він, я считаю, показав, що всі абсолютно політики – це не політики, це – гроші. А прості люди – ноль для них».

Ще більше зневірилася в політиках пані Тетяна, яку я зустрічаю на бере-

зі річки. Вони з онуком виглядають корову із пасовища: «Дуже жаль за Україну! Пропада – і все! Даже на обрії ніде нічого не світиться, щоб щось було хороше. Віри ніякої! Розчарувалася в усьому!» – емоційно ділиться вона своїми думками.

Поруч із нею дві бабусі пасуть гусенят. Одна з них – пенсіонерка пані Людмила – виявилася політичним фанатом. Не пропускає жодного ток-шоу за участю політиків: «Я ото як-коли лаюся з ними по телевизору. Кажу: «Не мели ото дурного! Мелеш. Добрі гроші получаєш!» Якби мені хоч оце мільйон за год заробить або хто кинув мільйон за год – та мені б стало на все моє життя, і я хоч би трошки пожила. А то піди в магазин, тільки подивися – хочеться з'їсти, а нема за що купить, – бідкається баба Люда і переходить до теми виборів: «І вибори не нужні. Хай би воно хтось один був. Так ні – не потягне, мабуть, уже один. Дуже їх багато прихльобників. Каждый біжить на оте крісло, пнеться...»

Проти перевиборів і дід Борис:

«Вп'ять (знову – ред.) нові вибори, вп'ять візьме більше голосів Яну-

«Поки таки ми будемо самі себе терзать. А може, воно після виборів шо й получає. Ну, будемо бачить. Якшо я доживу, бо я можу і ляпнуть (померти – ред.), та й нема. Та без мене, мабуть же, обійдуться вибори», – сміється 81-річна бабуся.

«Село зараз пущене на самоплив, на самовиживання. Селяни держать дві-три корови, получають за це мізерні гроші – 1-1.10 гривень за літр – і цим виживають. На мою думку, перевибори нічого не дадуть. До власті придуть ті самі політики, ті... як їх назвать даже не знаю, щоб не обідилися...»

Селян зараз хвилюють не вибори, а те, що немає дощу. Як завжди влітку, люди заклопотані роботою: полють городи, труять колорадських жуків на картоплі, косять сіно. На політиків тут не вважають або ображаються.

кович. Таке саме буде. Скажуть: «Ми знову не згодні». Не те, щоб мені Янукович подобається, просто комусь шось же треба робить. Якби можна так, щоб замінить їх усіх, усіх!!! Незалежно від того, з якої партії. Замінить їх усіх!»

«А кого б Ви хотіли бачити у Верховній Раді», – запитую його.

«Молодих талановитих людей», – відповідає.

Зі студентом Сергієм ми йдемо до бару – осередку місцевого нічного життя. Гавкають собаки. «Щось подібне твориться в нашій Верховній Раді», – жартує Сергій. Він про політику не дуже хоче зі мною говорити. Починає з історії: «Треба Україні нового Богдана Хмельницького. Видно, як люди нещасно живуть. Вони якісь усі в Україні слабхарактерні. Не можуть чітко виразити свою волю. Тому потрібна така людина, яка б змогла підняти патріотичність українців. Людина, у якої дід і прадід були українцями».

Багато з тих, хто тут народився, як і Сергій, поїхали вчитися і працювати до Києва, Полтави чи у сусідній райцентр Лубни. Село потроху вимирає і перетворюється на пустку.

Молодь, яку зустрічаю в барі, відмовляється говорити про сварки у владі. На мої питання віджартовуються або сором'язливо мовчать. Хтось каже, що їм це набридло.

«Мені якби якась одна людина була. І все. Не треба, щоб їх було штук тридцять-двадцять. Вони по-любому будуть битися. По-любому!», – нарешті після довгих умовлянь ділиться думками продавець Оля.

Не слідкує за тим, що відбувається у верхах, і пенсіонерка Катерина Яківна. Знає хіба що Ющенко та Януковича, до яких вона однаково байдужа. Як і до позачергових виборів.

«А чого шо воно вп'ять оті вибори?, – питає мене баба Катя. – Вже ж вони недавно були, а це вп'ять. Мені вони всі однакові, хай сидять – які є, такі й хай. Хай миряться. Хай їм аби що. Вони за свої кармани – не за нас. Хай як хочуть. Шо ж ти зробиш? Ми їм однак ладу не дамо. Вони нас і не послухають. Вони самі собі і будуть там гризтися. Якби хоч цього не забрали, аби ото їсти хоч було за шо купить. Оті канхвети, кажу, якби ж таки здешевили. Господи милостивий! Канхвета не можна купить. Таки ж ранше було на копійки підеш та набереш, а тепер сто грам – дві гривні, а якщо добріші, то й дорожче», – бідкається баба Катя.

На відміну від більшості мацківчан, які або критикують Президента, або за звичкою підтримують комуністів, або сварять усіх, довіра до української влади ще збереглася у пенсіонерки Ніни Макарівни. Це для села рідкість.

Пані Ніна вже багато років підтримує Віктора Ющенка, ще відтоді, як він був в уряді. Тоді у селі перестали вимикати світло. Цим він їй і запам'ятався. Тепер Ніна Макарівна Ющенко жаліє: «Я наслухалася, як таки критикують цього бідного Ющенка. Я вже його жалію не як Президента, а як людину. Як тіки яка сесія, так і критикують його з усієї сили. А самі наоборот хуже роблять, он як. Чи вибори, та вже на один лад воно буде. Отак уже треба зробити. Поки таки ми будемо самі себе терзати. А може, воно після виборів шо й получає. Ну, будемо бачить. Якшо я доживу, бо я можу і ляпнуть (померти – ред.), та й нема. Та без мене, мабуть же, обійдуться вибори», – сміється 81-річна бабуса. ■

УКРАЇНЦІ – ДЛЯ УКРАЇНИ!

Принцип духовно- господарського націоналізму

Олександр ШОКАЛО

Українська пропаща сила

Тривожним симптомом анемії українства стала ініціатива декого з так званої еліти, далекої від усвідомлення національних завдань (національної ідеї), бо бачить у державі тільки себе, про створення в «Українському домі» в Києві музею «Українці у світі». Основна місія такого музею: «формування нових національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань сучасної людини, в першу чергу дитини, виховання її поваги до нашого історичного минулого на прикладах наших видатних співвітчизників», «діячів українського походження, які творили поза теренами рідної землі».

Які ж «нові національні світоглядні позиції, ідеї» й «переконання» сформує в наших сучасників, передусім у дітях, оця ретроспективно-некрофільна ініціатива? Такий музей можна назвати хіба що пантеоном української пропащої сили. Бо змарновані для України таланти, які змушені були творити у вигнанні, – це не національна слава, а національна ганьба й трагедія. І спричинює її чужа, негідна народу влада, яка роздирає Україну вже понад тисячу років, прирікаючи корінний люд на вигнання. Якби цей наш людський ресурс реалізував себе не на чужині, а в Україні, ми мали б передову державу в світі. А поки що шукаємо свою долю між вигнанцями та останцями. А виховувати гідних громадян належить усе-таки на прикладі тих, хто ні за яких обставин не покинув рідної землі, узяв на себе тягар її історичної долі, зберіг свій етнічний генофонд і духовний тип, свою на-

ціональну гідність і моральну громадянську волю. Ось яку політичну вимогу громадянина до правителя сформулював ще в середині XVI століття визначний український гуманіст Станіслав Оріховський: «Якщо ти мудрий, тоді й я вільний, багатий, щасливий. Ну, а якщо не мудрий? Тоді я раб, бурлака, вигнанець. Отже, я нещасний від твого прогріху». Ця моральна вимога свідомого громадянина стосується й нинішньої владної «еліти», яка прирекла на вигнання з уже «незалежної України» понад вісім мільйонів найпродуктивнішої частини українського суспільства.

А як же бути з реалізацією національної ідеї українцями на рідній землі? Ось що пропонує в одному зі своїх «проєктів» новостворена «фабрика думок» – «Всеукраїнська експертна мережа»: «Місія України – бути джерелом духовної наснаги людства. У цьому її велич і її національна ідея». Тобто Україні відводиться роль донора. І не тільки духовного, бо Україна експортує у світ, крім людських духовно-інтелектуальних і фізичних ресурсів, ще й природні сировинні ресурси. То хіба в цьому наша велич і суть національної ідеї?..

Уроки історії й сьогодення

Подібні «фабрики думок» продукують інтелектуальні віруси, а паразитуючі химери за їх допомогою вводять людей в оману й легко споживають людські ресурси. Цим вірусам найдуже піддаються засліплені фанатизмом, позбавлені мудрого провідництва духу в серцях. Вражені інтелектуальними вірусами й спідлені самі поширюють моделі вирождення національного ества – агресивно атакують усе одухотворене духом національної

Олександр Андрійович ШОКАЛО – культуролог, есеїст, сходознавець, перекладач, публіцист, громадський діяч, член НСПУ. З 1991 р. – засновник і головний редактор науково-популярного журналу універсального змісту «Український Світ». Нагороджений медаллю PRO-ARTE Гільдії митців Німеччини (1994) «за заслуги в розвитку дружби між народами, зокрема за концепцію журналу «Український Світ». Автор близько трьохсот есеїв, культурологічних, сходознавчих праць, перекладів, публіцистичних статей. Голова ВГО «Українська Взаємодопомога» та МГОУ «Четверта Хвиля».

Змарновані для України таланти, які змушені були творити у вигнанні, – це не національна слава, а національна ганьба й трагедія.

Якби цей наш людський ресурс реалізував себе не на чужині, а в Україні, ми мали б передову державу в світі.

Ось яку політичну вимогу громадянина до правителя сформулював ще в середині XVI століття визначний український гуманіст С. Оріховський: «Якщо ти мудрий, тоді й я вільний, багатий, щасливий. Ну, а якщо не мудрий? Тоді я раб, бурлака, вигнанець. Отже, я нещасний від твого прогріху».

Та хоч минуле і нинішнє й сумні, як поминальний спів, та пізнавати їх треба, але так, щоб не хотілось тужити, а хотілося жити.

Марно волати до Бога про спасіння.

Всеєдиний не допомагає безвольним, не здійснює бажань і не дає благ, а тільки благословляє на добродіяння – дозволяє морально зрілій людині самій здійснювати своє призначення, свою духовно орієнтовану життєву програму. Спасительство – це внутрішня воля людини й громадянська воля народу жити згідно зі своїм покликанням, зі своєю програмою саморозвитку.

Національна ідея – це ідея суспільного ладу, програма саморозвитку нації з власних первин власними силами.

ідентичності, окуповують національній культурний простір своїм розтлінням, що є ви плодом родового прокляття. Вражені тим прокляттям і мічені спадковим вірусом паразитства формують антисистемні персоніцентричні утворення правлячої псевдоеліти, зацікавленія якої патологічно обмежені віртуальним грошовим еквівалентом пожиточних ресурсів та утилітарністю органічного буття. Ретроорієнтованість і фетишизація проминушого є суттю некрофільії – спроби реанімації тлінного, віджилого замість утвердження безвічної духовної дієвості всеєдиного життя. Аби гідно здійснити свою життєву програму, необхідно звільнитися від упереджених думок і нав'язливих ідей, хоч як непросто все те переосмислювати.

Пам'ятаєте, як колись співали: «Смело ми в бой пойдьом...»? Далі йшов рядок «І як одін умрьом в борьбе за ето», який став темою анекдоту: іноземці ніяк не могли второпати, що таке «ето», за яке всі до одного ладні вмерти. Трагічний анекдотизм минулого проявився в сьогоденні: люди надриваються над рядком «Душу й тіло ми положим за нашу свободу...», не відаючи, що воно таке ота «свобода», за що готові позбутися життя.

Сумно стає й від такого минулого, й від такого сьогодення, перейнятих некрофільним фанатизмом. **Та хоч минуле і нинішнє й сумні, як поминальний спів, та пізнавати їх треба, але так, щоб не хотілось тужити, а хотілося жити.**

Урок історії полягає в тому, щоб навчитися розрізняти правду й неправду, вартісне й марнотне, безвічне й проминуше – навчитися, як не треба занпащати свого неповторного життя й як треба досягати в ньому найвищої мети – духовної зрілості. Цьому допомагає знання правди, бо в правді живе безвічна істина.

Знання історичної правди і в сьогоденні допомагає розрізняти безвічне й проминуше, життєве й буттєве – «прагнення душі жити й потреби організму бути» (К. Ушинський). Подібну життєву мудрість висловив з імперативною динамікою В. Мисик: «Встань проти побуту! Воюй за життя!». Тут побут означає і надмірне споживацтво, і гіпертрофію буттєвих потреб людини, за що вона легко продає душу і впадає в аморальність. Ця українська мудрість надзвичайно актуальна нині, коли людство вже шукає шляхів порятунку від глобальної антропогенної катастрофи, породженої гіпертрофією цивілізації, що є тільки зовнішньою матеріальною умовою й засобом життя. А самоцільні речовинні потреби орга-

нізму невтоленні, незбутні, й тільки в духовному прагненні душі є суть і мета життя. Тому нині у світі переважає смертність від хвороб, спричинених пересиченням організму, переїданням. Істинно повів мудрий Г. Сковорода: «Боїмося голоду, забувши, що частіше вмирають від переситу. Нерозумна туга сама не знає, чого хоче». Звідки ж туга? Від незнання себе, а відтак – і своєї життєвої програми, не вихованої з душі. І людина існує, вдовольняючи потреби свого організму, занехаявши божественну сутність у серці своєму. «Людство нинішньої доби збочило тільки через те, що уявило, наче треба працювати для себе, а не для Бога», – геніально просто й відверто розкрив першопрочину марнотності захланного існування М. Гоголь і застеріг: «Ми повинні працювати не для себе, а для Бога».

Тож сприймаймо все без власних упреджень та ілюзій і без чужих навіювань та оман – осягаймо духовним зором просвітленого серця. Передусім нам необхідно позбутися нав'язливих ідей і фанатизму. Вдумаймося тільки: нашу суспільну свідомість і далі поляризують крайніми лівими й правими нав'язливими ідеями, членують на сегменти віросповідними догмами та «облудними призмами всяких партій» (М. Гоголь). Ми й досі співаємо пісень про «героїв», які поклали своє життя за державу, якої вже нема, й за державницьку мрію, яка ще не збулася. Ми мало й скромно, аж ніяково, згадуємо подвижників, які стверджували своїм власним життям життя народу й країни, й зятато-співчутливо славимо тих, які самі безславно скінчили своє незбутнє існування й призвели до погибелі мільйони співвітчизників. Ми відвертаємося від своїх духовних провідників і бездумно прямуємо за політичними сліпцями, які заводять нас у безвихідь. Завірусовані нав'язливими ідеями ми агресивно обстоюємо ефемерне, а не докладаємо спільних сил до творення нашого неповторного життя. Неможливо на ретро-некрофільному культі смерті за нав'язану нам ефемерну псевдоідею здійснити життя. Марно на безславному минулому утверджувати славу нинішнього. Абсурдно з негативного робити позитивний взірець, а з колишнього безглуздя видобувати мудрість. Злочинно минулі поразки брати за основу наших майбутніх перемог, а заблудлих невдах, які занпастили життя мільйонів людей, видавати нині за своїх героїв-провідників, коли їх треба осудити бодай моральним судом за їхні злочини проти нації й країни.

Нам необхідно провести дегероїзацію – гігієну національної свідомості. Дегероїзація псевдогероїки – першочергова умова правдивого осмислення історії для отримання достовірного знання про минуле та звільнення від стереотипів і нав'язливих ідей, звільнення від усього облудного й марнотного, що дезорієнтує, розколює націю й гальмує її саморозвиток. Ми повинні раз і назавжди поховати історичне безглуздя, безславність, ганьбу, провокації разом із прахом змарнованих життів і не ворушити більше, аби не поширювати нині історичних вірусів, не прищеплювати ретронекрофільної соціальної недуги.

А погляньмо, що коїться на вулицях українських міст, надто в столиці, у дні, пов'язані з певними історичними подіями: адепти відповідних партійних орієнтацій видобувають із могил віруси соціальних катаклізмів і некрофільних фетишів та під своїми прапорами й гаслами виводять на вулиці затуманілий люд, відволікаючи суспільство від нагальних проблем сьогодення й збиваючи зі шляхів їх розв'язання. Тож навчимося нарешті відізнати мертве від живого.

Ретронекрофілію, як і поминальний психоз, табуїзує моральний закон української народної звичаєвості. У світі не повинен переважати морок тлінного над світлом живого – такий Усеєдиний закон життя. Ми повинні орієнтуватися не на безглузді «подвиги» військових і політичних амбітних пройдисвітів, авантюристів, невдах, аферистів і злочинців, а на дієве духовне подвижництво наших великих вчителів, які власним життям явили взірць здійснення життєвої програми й високої місії. Нам належить системно вивчати непроминущу духовну спадщину творців українського національного відродження. Передусім це Григорій Сковорода, який створив колосальне соціальне вчення про поєднання приватної й загальної справи через працю за покликанням, яка відповідає глибинній сутності людини, її життєвій програмі саморозвитку й забезпечує розвиток особи й суспільства (на ідеї «спорідненої праці» ґрунтуються Сковоридині концепти соціальних верств землеробів, військових, управлінців, духовників, що є природною основою професіоналізації). Послідовник Сковороди Памфіл Юркевич створив теорію морального права як явища на-

ціонального духу, історичного характеру народу й одвічної ідеї правди, а також сакральну педагогіку серця, що заснована на питомій українській кордоцентричній традиції. На його переконання, дух народу, закорінений у серці, виявляється в його законах через моральність влади. Моральність законів і влади забезпечують люди дотриманням одвічної ідеї правди, яка не залежить від зовнішніх, мінливих чинників історії. Істинність цього підтверджує педагогічне вчення Костянтина Ушинського, який створив систему національного виховання на засадах народної мови, духовної зрілості й особистої моральної волі людини, яка передусім повинна вміти розрізнати потреби організму бути й прагнення душі жити. На базі традиційних духовно-природних цінностей Пантелеймон Куліш створив українську національну ідеологію як необхідну умову творення нації й національної держави. На принципах національної ідеології Іван Франко витворив програмні засади духовного, соціально-економічного й політичного розвитку української нації. Ось яку непроминущу спадщину залишили нам наші рідні вчителі, вона потребує нашого дієвого освоєння.

Знання історичної правди є моральною необхідністю, бо воно стає дієвим чинником здійснення сьогоденного життя й проектування майбутнього. І коли хтось думає, що нинішній час не для духовних прагнень і високих суспільних замірів, той помиляється. Бо повсякчас людині необхідно жити нинішнім і працювати в безвічній перспективі – для Творця, бо найвища мета людського життя – просвітлення і єднання із Всеєдиним. Усвідомити й здійснити в цій перспективі свою неповторну життєву програму й духовну місію допомагає людині її моральна дієва воля.

Ефемерна свобода й дієва воля

То що ж таке свобода, заради якої українців спонукають відмовитися від душі й тіла – від нинішнього життя? Це поняття зі сфери абстракцій, до того ж позичене, яке вже століттями впроваджують у нашу реальність. Свобода – це коли людина прагне позбутися небажаного, але ще не усвідомлює свого волевияву. Свобода або вільність – це тільки готовність до волевияву, але ще не сама воля як власний усвідомлений вибір, мо-

ральне дієве рішення. Свобода – це передусім звільнення від ілюзій, від влади грошей і споживачтва, це необхідна передумова свідомого вибору й дієвого волевияву. Без моральної дієвості не буває волі. Недолуга й квота свобода не приносить людям волі – волю творять морально дієві люди. З цього погляду надто абсурдними є гібриди: «свобода слова», «свобода волі», «свобода, равенство, братство» – «Бо що є дурніше, як рівна рівність, яку дурні у світ ввести марно хочуть» (Г. Сковорода). Та саме їх використовують при маніпулюванні суспільною свідомістю в країнах із логократичними формами правління (це коли народ морять обіцянками про «світле майбутнє», споживаючи нині його життєвий ресурс).

Оті абстрактні навіювання витісняють із нашого думання чітке правове поняття **воля**, яке увібрало в себе традицію давньоукраїнського звичаєвого права й означає – **дієве рішення всенародного віча** (по-сучасному – референдуму). І ця усвідомлена воля всієї громади стає для кожного громадянина чинним законом. Але для прийняття такого мудрого рішення суспільство повинне знати, чого воно хоче, повинне усвідомлювати національну ідею не як абстракцію, а як програму свого саморозвитку. Аби відволікти суспільну думку від прийняття свідомої політичної волі – дієвого рішення, політичні гравці використовують технологію «свободи слова», через яку запроваджується суспільний хаос. Такий хаос уже запроваджено в Україні.

Нині політична воля українського суспільства паралізована, а суспільна свідомість розшарована на сегменти, хаотизована партійною облудою, і жодна політична сила не здатна запропонувати народові чіткої стратегічної програми розвитку й ефективної системи управління державою. Відсутність ясно сформульованої національної ідеї й заснованої на її засадах комплексної програми самовідтворення й саморозвитку українського суспільства партії компенсують гіпертрофією популізму (технологічний асортимент залежить від їхніх фінансових можливостей). Замість дієвого патріотизму бачимо гру в патріотизм, замість реалізації народом свого національного ресурсу, його поглинають паразитуючі соціальні утворення – ракові нарости в суспільному естві. Й немає зна-

Традиційна українська агрокультура з її антеїзмом – природно-моральна основа національного генофонду й духовності, національної економіки, національної політики й державності.

Розвиток інтелектуального й духовного ресурсів нації забезпечує професіоналізація: тільки професійні відносини формують соціально здорове, структуроване суспільство.

Тільки професійна національна політика на основі наукового планування спроможна творити і впроваджувати в життя стратегію розвитку суспільства й національного державотворення.

Особливості нашого духовно-морального досвіду й відтворювані природні ресурси національного господарства мають стати дієвими конкурентними перевагами для гідного життя в глобальному соціально-економічному просторі.

У моральності – сила людини, нації й держави. Моральність – це закон усеєдиної дієвості, закон здійснення в житті індивіда й суспільства всеєдиної істини, явленої у власній правді.

чення, хто панує в Україні – чужинці чи свої перевертні, вони однаково неволять народ. Паразитуючих химер необхідно вилучити з продуктивного соціального середовища, бо незапрацьоване багатство скоробагачів і їхнє ліберально-фінансове владарювання деморалізує, розбещує суспільство.

Як недостатність духовності в людському житті заміщується споживацьким накопиченням, так недостатність ідейності, брак моральності в політиці заміщується агресивною гіпертрофією грошей і матеріальних статків. Така патологічна захланність паразитуючих химер, які претендують на провідну роль, руйнує творчі сили й інтелектуальний ресурс народу. Люди як духовно-біологічні істоти, керуючись потребами свого організму, хочуть їсти, спати й справляти інші природні потреби. А керуючись прагненнями своєї душі, людина потребує духовної поживи, яку нарощує в серці й живить нею розум, коригуючи його роботу мудрістю просвітленого серця. Без провідних прагнень душі й духовного наповнення свого ества людська істота підліє, скотиніє, і з нею погоничі можуть робити що завгодно. А хто ж тоді погоничі? Фізично зрілі, навіть патологічно перезрілі, але морально недолугі скоробагачки, дегенерати й олігофрени – недорозвинені й недоумкуваті. Якщо такі переважають у владі, то слід говорити не про олігархократію, а про олігофренократію, тобто про охлократію, де владарюють олігофрени, які своїх підданців тримають за охломонів. Відповідно, ніякої регенерації, відродження не може бути в суспільстві, враженому дегенерацією.

Марно волати до Бога про спасіння. Марно вірити конфесійним і партійним «лідерам», які рядяться в спасителів для власного зиску. Лідер-спаситель у кожному з нас – це світло Всеєдиного в нашому серці. Це духовне світло людина плекає в собі моральною волею, очищаючи серце від скверни й розум від облуди. Так ми здобуваємо внутрішню волю. Всеєдиний не допомагає безвольним, не здійснює бажань і не дає благ, а тільки благословляє на добродіяння – дозволяє морально зрілій людині власною волею здійснювати своє призначення, свою духовно орієнтовану життєву програму. Спасительство – це внутрішня моральна воля людини й громадянська воля народу жити згідно зі своїм покликанням, зі своєю програмою саморозвитку, зі своєю духовною місією. Народ повинен сам, власною громадянською волею здійснити національну ідею – програму свого саморозвитку.

Моральна сила справедливої спільної дії

Ідея справедливої спільної дії об'єднує тільки продуктивні сили суспільства. Паразитуючі утворення не сприймають таких ідей, ними володіють тільки споживацькі інтереси й матеріально-грошові утилітарні результати. А захланність не об'єднує, вона роздирає, помножує агресивність. Якщо такі при владі, вони прирікають усе суспільство на незбутність людського життя.

В нинішніх умовах перед людиною постають два першочергові завдання: відродити чуття генної безпеки – для забезпечення організму й моральні критерії – для збереження чистоти душі, просвітлення серця й зміцнення духовного осердя свого ества та для забезпечення розуму від інтелектуальних вірусів. Розум сам по собі сліпий, а коли ним керують пристрасті, він стає руйнівним знаряддям. Розум сповнюється творчої сили тоді, коли він діє під мудрим провідництвом просвітленого серця. Ірраціональна воля мудрого серця через осяяння визначає найвищу духовну мету й дає спрямування розумним, раціональним діям. Раціональне (розумове, логічне) саме по собі не є творчим чинником. Тільки творча сила ірраціонального наповнює вищим сенсом розумну дієвість. Ірраціональне й раціональне взаємодоповнюють одне одного й забезпечують моральну волю як провідний чинник людського життя. Сказано – бережимо і душу, й тіло. Увіруймо у творчу силу в собі – й проясніє наш духовний зір, і розвіється туман облуди й страху. Тоді стане легше жити кожному з нас, стане легше долати гуртом агресивну захланність химер.

«Не можна сказати, що в нас усе погано, не можна забувати, що повинно бути краще» – ця добродійна сентенція українського громадянина спрямовує наше світосприйняття, наш інтелект на новий рівень мислення, що дасть нам змогу спільними справедливими зусиллями розв'язати нинішні серйозні проблеми. **Спільні справедливі думки й дії – велика моральна сила суспільства.** Традиційне українське аграрне (орійське чи арійське) суспільство з давніх давен тримається на усвідомленні свого соборного єднання з рідною землею й на сповідунні світла правди, що дало підставу Г. Сковороді ствердити: **«Основа суспільства – правда...».**

Визначальною світоглядною рисою українського способу життя є **антеїзм** – спорідненість із питомою землею й орієнтація на природно-моральні цінності агрокультури

(орійської культури), які спрямовують людину в її продуктивній праці на землі до світла Сонця – джерела земного життя й духовної наснаги для землероба. У традиційному українському світогляді земля – не самоціль людського дбання, а лише природна основа здійснення людиною своєї природно-духовної місії в біосфері в процесі розподілу сонячної енергії. Та коли люди обмежуються органічними потребами, земля стає причиною роздорів і воєн. А сприймаючи землю не тільки як планетарне речовинне утворення, а передусім як сакральне неподільне єство, люди самі облагороджуються в творчій праці на землі. Саме в плеканні всього живого в процесі продуктивної праці сформувалися висока моральність і життєтворчий характер українців-хліборобів. Тому **традиційна українська агрокультура з її антеїзмом – природно-моральна основа національного генофонду й духовності, національної економіки й соціального ладу, національної політики й державності.**

Отже, для України традиційною основою самореалізації є сільське господарство, і на його питомих природно-моральних ресурсах формується національний генофонд, який становить триєдність біологічної, духовної й інтелектуальної складових.

Біологічна складова виявляється в адаптивному типі – в здатності пристосовуватися до зовнішніх умов, духовна – в духовному типі, що є сукупністю стабільних рис (етосу) морально зрілої людини й нації.

Духовний тип є фактом життя Всеєдиного Духа в просвітленому людському серці. Серце як духовно-енергетична субстанція перебуває в анатомічному серці й є стабільним моральним центром (вестибулярним апаратом) людського єства. Серце, за Юркевичем, є центром духовного й душевного життя людини, в ньому зосереджуються всі її моральні почуття. Життя серця утворює сутність людини, її моральну волю. Зрілий дух у просвітленому серці – запорука праведності, добродійності, бо він породжує справедливую реальність людського життя. Серце породжує, а розум лише диригує. Особистий дух людини закорінений у серці, а розум є лише верхівкою індивідуального духовного життя. Серцем людина єднається з рідним середовищем, а розумом спрямовується у світ. Інтелект є потужним ресурсним знаряддям нашої

природи й духу, завдяки якому ми самовідтворюємося, саморозвиваємося, самокеруємося в системі природи й соціуму.

Сутність українського духовного типу й, відповідно, української ідеї як програми саморозвитку нації закорінена у ведичному вірознанні й моральній волі орійського життєвого шляху – усе це виявляється в спільній світоглядній основі наших духовних подвижників. Великий вчитель Будда також називав свій шлях пробудження, просвітлення орійським шляхом. Орійський шлях – це спосіб людського життя, що керується моральною волею й поєднує продуктивну працю на землі зі світлосповідальною духовною практикою. Орійство є сутністю агрокультури, в якій хліборобська праця нерозривно поєднана з молитвою до Сонця – джерела енергії земного життя. Сонцеспівдну сутність орійства геніально точно визначив Г. Сковорода: «Пізнай істину – ввійде тоді у твою кров Сонце». На орійстві засновано вчення першого еколога світу Сергія Подолинського про роль продуктивної людської праці в збільшенні кількості відновлюваної енергії та забезпеченні її від розсіювання.

В етнічному соціумі є люди, які досить адаптовані, пристосовані до природного й соціокультурного середовища, але не досягли достатньої моральної зрілості, тобто мають розвинений адаптивний тип, але не несуть у собі творчої продуктивної дієвості, моральної волі зрілого духовного типу. Тому розмовляти українською – ще не означає бути українцем за духом. І навпаки, морально зрілий українець і в іншомовному, чужокультурному середовищі зберігає й являє свій духовний тип.

Сьогодні перед українським суспільством стоять такі **стратегічні завдання: виховання в людині моральної волі зрілості духовного типу; відродження високоякісного сільськогосподарського виробництва як основи відродження нації й національної держави; відтворення національного генофонду, людського ресурсу й традиційної верстової структури українського соціуму; створення цілісної культурно-інформаційної системи для повноцінного духовного розвитку українського суспільства; запровадження науково-технологічних інновацій у соціально-економічний, екологічно безпечний розвиток України.**

Сутність системної співпраці українських підприємців полягає в залученні у виробництво високоякісного українського продукту науково-технологічних інновацій, вкладання коштів у модернізацію екологічно безпечних виробничих потужностей, в удосконалення продуктивної діяльності, в оптимальну реалізацію національного ресурсу й відродженого генофонду нації, складовим якого є біологічна основа, інтелектуальні й духовні ресурси.

Розвиток інтелектуального й духовного ресурсів нації забезпечує професіоналізація: тільки професійні відносини формують соціально здорове, структуроване суспільство. Депрофесіоналізація – прихована політика геноциду, бо вона позбавляє людей професійних засобів життєзабезпечення й самореалізації в «спорідненій праці»: «Відняти від душі споріднене діяння – означає позбавити її живності своєї. Ця смерть є люта. Знаю, що збережеш тіло, але вбиваєш душу» (Г. Сковорода). В пошуках засобів для фізичного виживання, самозбереження українці нехтують природженими здібностями й беруться за низькопрофесійну роботу, втрачаючи свої інтелектуальні, духовні ресурси й перспективу гідного життя. Коли людина починає заробляти, де завгодно й чим завгодно, вона постає перед загрозою втрати людської сутності й перетворення на біоробота. В Україні заробітчанство стало тотальним явищем – заробітчани скрізь: на державній службі і в закордонних наймах. Мета заробітчанства – заробляння грошей у будь-який спосіб заради споживання матеріальних благ. Саме такий тип людської формації культивують споживачі інтелектуальних і фізичних ресурсів людини, які паразитують на етнічному соціумі. Депрофесіоналізація, споживачтво й заробітчанство – взаємопов'язані між собою явища й є характерними ознаками сучасних антилюдських глобалістичних тенденцій. Заради задоволення органічних, матеріальних потреб люди поступаються моральними принципами, втрачають творче покликання й вищу мету життя, свою духовну місію – стають споживачами. Споживачтво руйнує творчий дух у людині й породжує аморальність і злочинність. Заради грошей заробітчани нехтують сім'ями – першоклітинами соціального єства. Добуваючи таким способом гроші, люди занепащають душу –

Національна ідея – це ідея суспільного ладу, програма саморозвитку нації з власних первин власними силами. А основою національної ідеї є економічний націоналізм, бо тільки на національній економіці формуються національна політика й суспільний лад – національна держава.

Рациональний принцип «Українці – для України!» повинен стати провідним у нашій національній ідеї – програмі саморозвитку нації, й йому мають підпорядковуватися всі ірраціональні творчі сили.

Об'єднавчими ціннісними орієнтирами національної ідеології мають стати три взаємопов'язані світоглядні концепти: Творець як Усеєдина життєтворча сила є фактом науки; Всеєдиний закон є моральним законом, який покликана здійснювати своїм життям кожна людина; Земля, як і Сонце, є живим, сакральним і неподільним еством.

Якщо в державі немає своєї національної ідеології, їй нав'яжуть чужу, бо держав без ідеологій не буває. Основу української національної ідеології мають скласти традиційні орійські духовно-соціально-господарські цінності.

гайнують свою життєву програму, втрачають живильні контакти з питомою землею і Всеєдиним. Депрофесіоналізація, заробітчанство як асоціальні явища призводять до люмпенізації й винародовлення етнічного суспільства. В такій деформації безпосередньо зацікавлені паразитуючі глобальні космополітичні утворення, й цьому сприяють ліберальні, так звані українські, політичні сили та окремі громадяни світу (по-українськи – пройдисвіти). Депрофесіоналізація безпосередньо пов'язана з нищенням малого й середнього підприємництва, особливо в аграрному секторі, які становлять основу національної економіки.

Тільки **професійна національна політика на основі наукового планування** спроможна зупинити руйнівне заробітчанство й пов'язане з ним споживачтво та впровадити в життя стратегію розвитку суспільства й національного державотворення. Професіоналізм – це необхідна умова здійснення людиною своєї життєвої програми й гармонізації індивідуальних і суспільних інтересів.

Взаємодія приватної ініціативи й системи державного управління має відбуватися на засаді **соціалоптималізму** – найпростішого розв'язання завдань із максимальною господарською й соціальною результативністю для суспільства. Згідно з принципом **синергічної взаємодії** всі мають жити в системі спільного інтересу: держава зобов'язана дбати про розвиток інфраструктури для приваблення приватного підприємництва, а приватні підприємці, зацікавлені державою, вкладають кошти в розвиток національного виробництва. Так формується громадянське суспільство, яке сприяє самореалізації особистості в правовому полі загальнолюдської моралі на основі національної традиції, в системі ціннісних орієнтирів національної ідеології.

Для повноцінного функціонування українського громадянського суспільства необхідно відновити його національний генофонд і цілісну етнічну соціальну структуру, повернувши українців із чужини додому й спрямувавши власні людські ресурси, всі культуротворчі прагнення на самовідтворення національного ества, на розвиток духовної, соціально-економічної й політичної сфер. Так ми створимо національну ресурсну систему, яка вбере в себе дієвий інтелектуально-духовний потенціал світового українства.

Особливості нашого духовно-господарського досвіду, відтворювані природні ресурси країни й моральна воля нації повинні стати дієвими конкурентними перевагами для гідного життя українців у глобальному

культурно-цивілізаційному й соціально-економічному просторі.

У моральності й правді – сила людини, нації й держави. Моральність – це внутрішній закон дієвості, закон здійснення в житті індивіда й суспільства Всеєдиної істини, явленої у власній правді. Порушення Всеєдиного морального закону через нехтування істиною й правдою призводить людину до аморальних вчинків. Усеєдиний моральний закон передбачає покару за це. Непокаране порушення закону множить беззаконня й деморалізацію. На нас, нині сущих, лягає моральна відповідальність перед Усеєдиним і нащадками за все, що робимо ми, чого не зробили або зробили не так, як годилося б, наші попередники. Дотримуйтесь морального закону в собі в єдності істинного думання, правдивого висловлення й добродіяння, примножимо духовну снагу, мудрість і моральну волю! Не лякаймося труднощів, не шкодуймо сил заради найціннішого – гідного звершення свого життя на своїй благодатній землі, здійснення своєї життєвої програми й духовної місії в перспективі Всеєдиного Ладу! В цьому й полягає суть національної ідеї.

Націоналізм як духовно-господарський феномен

Національна ідея – це ідея суспільного ладу, програма саморозвитку нації з власних первин власними силами. А основою здійснення національної ідеї є духовно-соціально-економічний націоналізм, бо тільки на національній духовній традиції, що є джерелом права, й національній економіці формуються національна політика й суспільний лад – національна держава. Духовно-господарський націоналізм – саморозвиток продуктивних сил нації на своїх особливих ресурсах. Тільки власними силами на власних ресурсах нація може створити конкурентні переваги й самореалізувати себе у світовій спільноті.

Сутнісна ознака феномену українського духовно-господарського націоналізму – моральний волевияв, аристократизм людей агрокультури. Аристократичний націоналізм не має расових ознак, бо ґрунтується на моральній основі – на продуктивній праці землеробів на питомій землі, завдяки чому людина включається в біосферний процес перетворення енергії Сонця й збільшення кількості відновлюваної енергії, накопичуваної в плодах землеробської праці. В аристократичному націоналізмі переважає духовний (креативний) тип над адаптивним (присотосовницьким). Духовний тип – це, власне,

і є аристократизм, а пристосовництво – ознака плебейства. Яскравим історично сформованим видом аристократичного націоналізму є орійство – духовно-господарський, культурний тип землеробської людності Євразійського материка. Від способу життя людей агрокультури походить їхня первісна самоназва – *орії-арії* й похідні від них етнічні самоназви. Первинний етнонім *орії* означає *сповідники Сонця, духовні, благородні* – саме таке теонімічне самонайменування перших хліборобів Євразії, яке походить від первісного імені Сонця *Ор*, що є виявом однойменного Духа світла. «Слово *ар'я* походить від кореня, що означає *орати*, і *арії* в цілому були хліборобами, а хліборобство вважалося благородним заняттям» (*Джавахарлал Неру. Открытие Индии. М., 1987*). *Орій* і *арій* – тотожні поняття, різниця лише в фонетичній традиції. Порівняймо, наприклад українські *орати, орю* з латинськими відповідниками *agere, arare*. Згідно з українською традицією, природніше вимовляються форми *Ор, орій, орієць, орійство*. Принагідно зауважу, що прадавнє культурно-цивілізаційне самонайменування *орієць* чи *арієць* і євразійське *орійство* не мають нічого спільного з новітніми політизованими значеннями цих слів, як і *орійська духовна традиція* не має ніякого відношення до *арійської ідеології німецького нацизму*. Ця антилюдська політична ідеологія не що інше, як містифікований руйнівний наступ агресивної химери – паразитуючого соціально-політичного утворення – на духовно-господарську основу землеробської культури, яка розпросторилася на цілий Євразійський материк. Придумане фашистами *расове арійство*, що стало засобом профанації сакральної сутності *євразійського орійства*, – абсурд, бо євразійське орійство – це не біологічна, а духовно-господарська, культурно-цивілізаційна спільнота. Таким самим абсурдом є й євразійство російського геополітичного націоналізму, який претендує на провідну роль у Євразії. Спрямовуючи свої глобалізаційні геополітичні проекти проти етнічних духовно-господарських систем у Євразії, паразитуючі антисистеми виступають із безглуздими, провокативними звинуваченнями їхнього морального волевияву в расизмі, фашизмі й антисемітизмі.

Ідеологія й соціальна стратегія євразійського орійства сформульована ще

понад три тисячоліття тому в Авесті як провідний принцип духовно-господарської реформи пророка й законодавця Заратуштри: «*Хто сіє хліб, той сіє праведність*». Цю саму істину прадавня усна пам'ять українців передає так: «*Хто хліб дбає, того Бог кохає*» (фольклорний запис І. Франка). Тобто основною соціальною верствою орійського суспільства (по-сучасному – середнім класом) є хлібороби – продуценти суспільного достатку, носії моральної волі й духовної традиції. В орійських народів хлібороби – основна професія й становий хребет нації, а їхня духовна традиція – осердя національного ества, що виконує функцію інформаційно-енергетичної системи. *Заратуштра (Просвітлений мудрець)* створив свою новоорійську світлосповідувальну систему вірознання, любові й добродіяння, засновану на триєдності істинної думки, правдивого слова й праведної дії, що є провідним принципом моральної зрілості людини, відродивши праорійську сонцесповідувальну традицію (IV–III тис. до н. е.), ще коли він жив (між 1500–1200 рр. до н. е.) зі своїм іраноорійським народом на півдні України. Отже, орійство – це духовний аристократизм національно свідомих людей, на противагу плебейству зденационалізованих люмпенів. Орійська духовно-господарська традиція безвічна, бо спрямовуючим осердям саморозвитку орійської спільноти є світлосповідувальна культура – духовно-інформаційна система індивідуального людського й суспільного ества.

Молоді українські інтелектуальні сили із середовища четвертої хвилі трудової міграції започаткували масштабний культурний, соціально-економічний проект «Четверта Хвиля» як нову парадигму життя в Україні. Суть цього проекту – в продуктивній ідеї **духовно-соціально-економічного націоналізму**, вираженій формулою: **Українці – для України!** Це актуалізація ідеї, яку понад сто років тому провів Іван Франко: «Нам пора для України жити!». На такій національній основі ефективно розвиваються передові країни світу. **Ірраціонально-раціональний принцип «Українці – для України!» має бути провідним у нашій національній ідеї – програмі саморозвитку нації.** Ось тому **четверта міграційно-еміграційна хвиля повинна стати останньою хвилею відпливу нашого людю на чужину й першою хвилею по-**

вернення додому. Четверта хвиля неминуче повинна стати поворотною, аби її людність не змарнувала своїх професійних здібностей і життєвих ресурсів на чужині й не лишилась пропашкою силою для України. Ми повинні зосередитися на збереженні національного земельного ресурсу від розпродажу, на відновленні національного генофонду й професіоналізму, на створенні нових робочих місць, передусім в аграрному секторі економіки, аби задіяти весь людський ресурс у потужний розвиток своєї країни.

Для виходу України з загальнонаціональної кризи, для здійснення спільними силами своєї національної ідеї – програми саморозвитку нації – необхідно запровадити **нову систему управління українським суспільством як дієвий механізм стратегії його розвитку.** Ця стратегічна управлінська система діятиме **на засадах національної ідеології**, яка об'єднає на своїх ціннісних орієнтирах українські продуктивні сили з матірної землі та з-за її меж.

Світом уже опановує глобалістична ідея – геополітика, а ми ще й досі не спромоглися на свою національну державницьку ідеологію й відповідну стратегію. Якщо в державі немає своєї національної ідеології, їй нав'яжуть чужу, бо держав без ідеологій не буває. Основу української національної ідеології мають скласти традиційні орійські духовно-соціально-господарські цінності (вільне від конфесійних догм світлосповідувальне вірознання; моральна воля як основа права; продуктивна праця на своїй землі), які формулюю в трьох взаємопов'язаних світоглядних ірраціонально-раціональних концептах: **Творець як Усеєдина життєтворча сила є фактом науки; Всеєдиний закон є моральним законом для людини, і вона покликана здійснювати його особистою волею, й відтак національний дух являє свою волю – своє право; Земля, як і Сонце, є живим, сакральним і неподільним еством.** Українська держава повинна здійснювати свою національну ідеологію й стратегію в сучасній геополітичній ситуації з пріоритетом національної ідеї як програми саморозвитку суспільства й підпорядкованих їй власних геополітичних інтересів. Тільки так ми забезпечимо собі стабільне життя й гідне місце у міжнародному середовищі з пріоритетом національного права. ■

Микола Іванович ДРОБНОХОД – доктор геолого-мінералогічних наук, професор, президент Академії наук вищої школи України, Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки

Український етнос на своїй материнській землі зобов'язаний узяти на себе ініціативу й згуртувати всіх тут суцях, аби дати лад цьому життю, вивести державу з кризи, сконсолідувати навколо себе українську націю в ім'я добробуту і людської гідності всіх, хто живе й житиме на цій землі.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНИ ДО СТІЙКОГО ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ

(Публікується в скороченому варіанті)

Микола ДРОБНОХОД

Вступ

Шістнадцятирічна історія державотворення в умовах незалежної України – це історія системної кризи в усіх сферах життя й господарювання, безперервного борсання в морі нерозв'язаних проблем. А чи могло бути інакше, коли країна перебуває в полоні беззаконня, корупції, організованої злочинності, які сягають одного з найвищих рівнів у Європі, коли суди й інші правоохоронні органи створюють реальну загрозу безпеці держави, коли виборче право народу знехтувано, і влада дістається гіршим, коли в державі немає реального запиту на інтелект, а національне потрактовується значною частиною суспільства в найгірших традиціях радянських часів... Але цьому негативі має бути край.

Сьогодні саме життя вимагає розв'язання нагальних завдань, що постають перед Україною як державою, що декларує своє прагнення бути серед розвинених, демократичних країн Європи.

Безумовно, прогресивний поступ України можливий лише в разі послідовної й відповідальної праці всього суспільства за науково обґрунтованою програмою збалансованого (стійкого, сталого) соціально-економічного розвитку, яка була б сприйнята суспільством. Такої програми в Україні за всі роки незалежності не було створено. Так звані програми під гаслами «Послідовність, ефективність, відповідальність» чи «Десять кроків назустріч людям» – це емоційні партійні документи передвборчого змісту, в яких простежуються лише обіцянки, й спрямовані вони на забезпечення політичних чи вузькокорпоративних і приватних інтересів.

Все це призводить до стихійності процесів соціально-економічного розвитку, політичної нестабільності й, зрештою, до безвиході.

Спробу розробити щось варте для України було здійснено в період 1997–2002 років на основі документів міжнародних самітів у Ріо-де-Жанейро 1992 року та в Нью-Йорку 1997 року, які були спрямовані на вироблення принципів і шляхів переходу суспільства

Техногенна катастрофа на Львівщині

на засади стійкого (сталого) розвитку. При Кабінеті міністрів України навіть було створено Національну комісію з цієї проблеми, хоч фактично формальну, без прав і обов'язків. Починаючи з 1997 року, було витрачено чимало коштів на розробку концепції переходу України до стійкого розвитку та інші програмові документи цього спрямування. Але ці напрацювання безслідно зникли у владних лабіринтах, набувши статусу «пропалої грамоти».

Проте у світі дедалі більшого розповсюдження набуває ідея стійкого розвитку, яка вимагає від теперішнього покоління реалізувати своє право на гідне й заможне життя аж ніяк не коштом прийдешніх поколінь, які так само повинні мати право на гідне життя у безпечному середовищі.

Сучасна наука неспростовно довела: **єдність етносу і природного середовища є фундаментальною властивістю біосфери. Це означає, що український етнос на своїй материнській землі зобов'язаний узяти на себе ініціативу й згуртувати всіх тут суціль, аби дати лад цьому життю, вивести державу з кризи, сконсолідувати навколо себе українську націю в ім'я добробуту і людської гідності всіх, хто живе й житиме на цій землі.**

Запропоновані нижче концептуальні засади змін, які створять сприятливі умови для збереження навколишнього середовища і природно-ресурсного потенціалу держави, являють собою цілісну систему принципів, завдань та заходів, реалізація яких уможливить перехід України на засади стійкого екологічно безпечного розвитку. Концепція пропонується як основа для розробки стратегії, державних програм і

проектів соціально-економічного розвитку України в цілому та окремих галузей господарювання на найближчу й віддалену перспективу на основі гармонійного поєднання у **тринітарній системі екологічної, економічної та соціальної складових.**

Перехід України до стійкого розвитку – це шлях до національного єднання, політичної, соціальної й економічної стабільності в державі, створення сприятливих умов для вітчизняного й зарубіжного інвестування.

I. Стійкий екологічно безпечний розвиток – якісно новий етап розвитку суспільства

Стійкий екологічно безпечний розвиток (за визначенням комісії ООН), стійкий розвиток (англ. *sustainable development*) – розвиток, що забезпечує можливість нинішнього покоління без втрат для майбутнього покоління забезпечити свої потреби. Йдеться про розвиток у межах господарчої (екологічної) ємності природного середовища, що не вносить незворотних змін у природу і не створює загрози для тривалого існування людини.

Перехід до стійкого розвитку – це насамперед зміна пріоритетів у системі *економіка – природа*. Йдеться не про охорону природи від всесильної економіки, а про підпорядкування економіки екологічному імперативові – настійній вимозі дотримуватися законів природи, розуміти і беззаперечно сприймати вимоги та обмеження, що визначаються цими законами у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Нинішній етап взаємодії людини з природою

характеризується переходом до морально-етичних принципів. Перевагу матимуть ті нації, у яких ці принципи будуть провідними в розвитку культури, формуванні колективної свідомості й зафіксовані в законах.

Перехід до стійкого розвитку може бути досягнений зусиллями всього людства, але кожна держава повинна пройти свій шлях до цієї мети. Ідея стійкого розвитку співзвучна культурі й світоглядним цінностям українського народу, в історії й традиціях якого завжди було пошанування води, землі, природи взагалі. Ця ідея може бути продуктивною щодо консолідації українського суспільства і важливою у визначенні державних пріоритетів і перспектив соціально-економічних перетворень.

II. Соціально-економічні та екологічні умови переходу України на шлях до стійкого розвитку

Україна сьогодні є регіоном Європи, де природне середовище зазнало найбільших змін. Природа втрачає властиві їй домінуючі й набуває ознак типового антропогенного середовища. Надмірна кількість підприємств добувної й переробної галузей зумовлює утворення значних екологічно шкідливих відходів. Висока розораність угідь, деформована природна гідрографічна мережа й вирубування лісів призводять до того, що промислові відходи й побічні продукти хімізації накопичуються в межах природних ландшафтів, звідки вони за трофічними ланцюгами потрапляють до організму людини.

В Україні частка відносно чистих територій нині становить лише 7% загальної

Святогорськ, р. Сіверський Донець

Ерозія берегу річки Західний Буг біля села Зажужжя

площі, а умовно чистих територій – 6%. До малозабруднених належать 15% території країни. Забруднені та дуже забруднені зони, де життєдіяльність населення значно погіршена через напружені екологічні умови, становлять відповідно 40 і 30%.

Особливу екологічну проблему в Україні спричинила аварія на Чорнобильській АЕС. Чорнобильська катастрофа призвела до радіоактивного забруднення більше як 50 тис. кв. км території України, на якій було розташовано 2994 населених пункти й постраждало 26 млн. осіб, у тім числі 1 млн. дітей. Через високий рівень забруднення з користування вилучено 180 тис. га ріллі й 157 тис. га лісу.

Погіршення екологічного стану в Україні – результат не тільки загальнокризових явищ в економічному й суспільному житті країни, які призвели до низької інвестиційної активності в природоохоронній діяльності, падіння технологічної й правової дисципліни. Це також є наслідком багаторічних структурних деформацій господарства, домінування природомістких галузей промисловості, ресурсо- і енергомістких технологій, сировинної орієнтації експорту і водночас надмірної концентрації виробництва у промислових центрах і регіонах країни. Все це створює реальну загрозу технологічній і економічній безпеці держави.

Україна дедалі утверджується як сировинний придаток або ринок, де збуваються другорядні, застарілі, часто екологічно небезпечні товари та технології. Енергоємність ВВП в Україні в 9 разів більша, ніж у країнах Європи, і є однією з найвищих у світі.

На сьогодні в Україні є всі ознаки екологічної кризи, за якої руйнується традиційна система життєзабезпечення нації. Саме ця криза – одна з причин

деградування українського суспільства. Все це зумовлює нагальність застосування радикальних заходів щодо вибору цілей і пріоритетів розвитку.

III. Мета переходу України до стійкого екологічно безпечного розвитку

Необхідно забезпечити високу якість життя нинішнього і майбутніх поколінь українського народу на основі збалансованого розв'язання проблем соціально-економічного розвитку, збереження екологічно сприятливого навколишнього середовища, раціонального використання та відтворення природно-ресурсного потенціалу країни.

IV. Принципи переходу України до стійкого розвитку

Майбутнє України як цивілізованої, високорозвиненої, заможної держави – у відкритості, але з обов'язковим застосуванням методів і механізмів захисту свого економічного суверенітету та цінностей національної культури.

Розробка стратегії, довготривалих програм соціально-економічного розвитку держави має базуватися на таких принципах:

- пріоритет національних інтересів, національної культури і національної ідентичності українського народу в загальноцивілізаційному поступі світового співтовариства;
- будь-яка господарча діяльність повинна оцінюватися з погляду завданої шкоди природному середовищу і природним ресурсам; одержаний від гос-

подарчої діяльності результат не може бути меншим від заподіяної шкоди;

- при розв'язанні економічних проблем пріоритет надається екологічному чиннику, а розв'язання екологічних проблем співвідноситься з економічними можливостями;
- подальше екстенсивне використання природних ресурсів і погіршення стану природного середовища неприпустиме;
- людський капітал як провідна продуктивна сила суспільства стійкого розвитку має постійно нарощуватися і вдосконалюватися;
- проведення цілеспрямованих змін у соціальній, економічній та екологічній сферах – провідна регулююча роль держави.

V. Завдання переходу України до стійкого розвитку

СТРУКТУРНА ПЕРЕБУДОВА ЕКОНОМІКИ

Головною метою економічних реформ в Україні є заміна існуючої моделі економічного зростання «за будь-яку ціну» соціально орієнтованою економічною моделлю стійкого розвитку, в якій пріоритетними є добробут (якість життя) людини і благополуччя природи. Головними напрямками переходу до стійкої економіки є:

- зміна структури національної економіки відповідно до природно-ресурсного потенціалу та особливостей його регіонального розподілу;
- всебічне сприяння розвитку внутрішнього ринку і захисту національного виробника;

Острів Хортиця

- мінімізація екологічних втрат і зниження питомих витрат енергії й природних ресурсів на одиницю національного доходу;
- дотримання науково обґрунтованих граничних параметрів розвитку соціально-економічної сфери, перевищення яких може призвести до незворотних змін у навколишньому середовищі.

При цьому першочерговими завданнями є:

- запровадження системи економічних регуляторів природокористування примусово-обмежувального та стимуляційно-компенсаційного характеру;
- припинення надходжень до України застарілих, шкідливих та малоефективних технологій через застосування сертифікаційних, стандартизаційних, митних та інших механізмів обмежень;
- запровадження наукомістких виробництв і високих технологій;
- включення в ціну товарів виробництва вартості екологічних втрат;
- перехід на оподаткування ресурсопотоків у промисловому виробництві;
- збільшення частки неоподаткованого прибутку підприємств, що спрямовується на підтримку науково-технологічних розробок еколого-економічного спрямування.
- формування ринку екологічних технологій, послуг, індустрії як основи для розвитку екологічно орієнтованого бізнесу;
- зміна структури українського експорту в напрямку збільшення питомої ваги конкурентоспроможних наукоємних товарів.

ОСНОВНІ ЗАХОДИ

У сфері промисловості й транспорту:

- обмеження розвитку сировинних і напівфабрикатних виробництв, нарощування обсягу виробництва продукції, що має закінчений технологічний цикл;
- технічне переоснащення виробництва на основі впровадження енерго- та ресурсозберігаючих і маловідходних технологій;
- розв'язання проблеми знешкодження й утилізації відходів виробництва;
- перехід до розвитку екологічно безпечного транспорту на основі альтернативних джерел енергії.

У галузі енергетики:

- визнання теплової енергетики на найближчий період головною енергетичною галуззю України;
- розвиток екологічно чистої енергетики на основі використання відновлювальних джерел та малої енергетики: вітрових електростанцій, геліоустановок, невеликих гідроелектростанцій, біоенергетичних установок тощо.

В аграрній сфері:

- пріоритетний розвиток села як джерела абсолютної додаткової вартості, основи соціально-економічного розвитку держави, середовища збереження національних цінностей українського народу як чинника національної безпеки;
- переведення сільськогосподарського виробництва на сучасні індустріальні методи із застосуванням екологічно безпечних технологій;
- розвиток на селі виробничих відносин, що базуються на співвласництві й спів-

праці у товарному виробництві в рамках кооперативу (асоціації), в якому найбільш повно можуть бути враховані інтереси кожної особи у підприємстві;

- забезпечення розвитку сільськогосподарського сектора як чинника національної безпеки.

ЗБАЛАНСОВАНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ОХОРОНА ПРИРОДИ

Природні ресурси є засобом розвитку продуктивних сил і водночас – екологічним чинником життєдіяльності суспільства. Тому необхідно досягти економічно доцільного й екологічно збалансованого їх використання через структурну перебудову господарства та подолання дисбалансу розвитку. Для цього потрібно:

- забезпечити нормативно-правове регулювання, реалізацію державної функції щодо власності, управління та використання природних ресурсів;
- чітко розмежувати повноваження з управління природними ресурсами між центром та регіонами;
- споживати природних відновлювальних ресурсів не більше, ніж їх можна отримати, не завдаючи шкоди природі.

ПРІОРИТЕТНИМИ ЗАВДАННЯМИ РОЗВИТКУ ЗА ОКРЕМИМИ ВИДАМИ РЕСУРСІВ Є:

Мінеральні ресурси:

- скорочення витрат викопних мінеральних ресурсів шляхом заборони випуску товарів, які є екологічно шкідливими;
- використання у виробництві замкнених технологічних циклів і рециклів для за-

С. Малий Любінь, Львівська обл., Городоцький р-н (25 км від Львова). Ще кілька років тому тут видобували тверді вапнякові породи, які використовують в будівництві. Тепер – це порослі травові терикони, вертикальні кам'яні стіни та невеличкі озера

міни первинних сировинних матеріалів вторинними;

- заміна продуктів з викопної невідновлювальної сировини продукцією з відновлювальних ресурсів.

Земельні ресурси:

- приведення розораності сільськогосподарських угідь до екологічно прийнятної норми з наступним цільовим використанням вивільнених земель в інтересах суспільства (пасовища, низькообігові високопродуктивні лісові насадження, землі екологічного призначення тощо);
- вивільнення земель, затоплених штучними морями Дніпровського каскаду, і наступна їх екологічна, економічна та соціальна реабілітація;
- рекультивація деградованих та екологічно змінених земель; упровадження новітніх екологічних систем землеробства як головного засобу підвищення продуктивності земель, збереження їх біосферних функцій та вирощування екологічно чистої продукції.

Лісові ресурси:

- здійснення лісокористування на основі науково обґрунтованого співвідношення віку лісових насаджень і відповідних їм площ, що забезпечить як безперервність ресурсів деревини, так і постійність екологічних функцій лісу в часі;
- використання частки вивільнених сільськогосподарських земель для вирощування низькообігових високопродуктивних лісових насаджень, що дасть

зможу остаточно звільнитися від зовнішньої паперово-целюлозної залежності;

Водні ресурси:

- охорона поверхневих і підземних вод від кількісного й якісного виснаження;
- створення системи екологічно безпечного використання водних ресурсів;
- розвиток та впровадження ефективних технологій водокористування (рециркуляція води, повторне використання зворотних стічних вод, очищення стічних вод тощо);
- забезпечення населення якісною питною водою з урахуванням пріоритетності питного водопостачання перед іншими видами використання води;
- удосконалення правового та економічного механізмів регулювання водокористування.

Біологічні ресурси:

- охорону, збереження, відтворення і раціональне використання біологічних ресурсів здійснювати на основі принципів Міжнародної Конвенції з біологічного різноманіття, до якої приєдналась Україна в 1992 р.

Інтегральним показником екологічності економіки в цілому має бути показник питомих витрат кількості природних ресурсів на одиницю національного доходу.

СОЦІАЛЬНА СФЕРА

Перехід України до стійкого розвитку вимагає зміни політики в соціальній сфері, основними складовими якої мають

бути збереження здоров'я людини, поліпшення якості життя, розв'язання демографічної проблеми, подолання бідності, зміна структури споживання, вирішення проблеми соціальної та економічної нерівності, захисну малозахищених соціальних верств (молодь, пенсіонери, інваліди, безробітні), гуманізація суспільних відносин, покращення морально-психологічного стану суспільства.

Для реалізації цих завдань має відбуватися поступовий перерозподіл трудових ресурсів зі сфер матеріального виробництва і обслуговування держави у сферу обслуговування людей, що включає науку, освіту, охорону здоров'я, соціальний і правовий захист.

ОСВІТА, НАУКА, КУЛЬТУРА

Особливо велике значення на шляху переходу до стійкого екологічно безпечного розвитку належить науці, яка спроможна забезпечити методологічні й технологічні основи всіх необхідних змін.

При цьому ефективність науково-технічного прогресу має оцінюватися з гуманістично-екологічних позицій.

Освіта є провідним чинником формування інтелектуального потенціалу української нації та духовності громадян і має стати першочерговим пріоритетом державної політики в Україні.

Мета й зміст освіти мають бути національно спрямовані й підпорядковані реалізації принципів і завдань переходу України на засади стійкого розвитку.

Для нарощування та підвищення ефективності використання існуючого науково-

Карпати

го потенціалу необхідно вжити з боку держави і української громадськості термінові заходи, серед яких першочерговими є:

- усіляке сприяння розробці і впровадженню сучасних високоефективних наукомістких технологій; для підтримки прикладної науки надання податкових пільг організаціям та підприємствам, які фінансують науково-дослідні та конструкторсько-технологічні роботи;
- створення надійної законодавчої та нормативної системи захисту інтелектуальної власності науковців України.

У сфері культури важливими напрямками змін повинні стати:

- створення єдиного національного культурного простору та захист його від небезпечних глобалізаційних впливів іззовні;
- подолання існуючої ментальної відчуженості великих міст від культури українського народу;
- відродження багатотомової спадщини українського народу, його духовності й культури.

VI. Регіональна політика стійкого розвитку

Перехід України до стійкого розвитку можливий за умов забезпечення стійкого розвитку всіх її регіонів. Програми переходу до стійкого розвитку кожного регіону інтегруються в загальну державну політику в сфері стійкого розвитку.

Програмні документи загальнодержавного рівня є орієнтиром для розробки ре-

гіональних програм стійкого розвитку і разом з відповідними правовими актами й нормативами визначають умови їх реалізації.

Зокрема, це стосується:

- створення регіонального господарського механізму регулювання соціально-економічного розвитку та природоохористування;
- проведення природоохоронних заходів та рекультивациі земель;
- оздоровлення населення, розвиток соціальної інфраструктури, забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя.

Першочерговим завданням регіональної політики стійкого розвитку є забезпечення збалансованого розвитку регіонів та мегаполісів як єдиного державного організму на основі збереження їхніх структурних біорегіональних особливостей, природно-ресурсного потенціалу, господарчо-екологічної ємності та геополітичної ролі.

Адміністративно-територіальний устрій має закріпити такий регіональний статус України, який спирався б на природно-історичні особливості регіонів, протидіяв федералізації та унеможлилював порушення цілісності держави.

Міста-мегаполіси, обласні центри та різні зони послабленого впливу держави (офшорні зони, соціополіси тощо) не повинні бути ментально чужими українському духовному, культурному та етнічному середовищу.

VII. Розвиток громадянського суспільства

Рух України до суспільства стійкого розвитку передбачає формування відкритого суспільства, системними елементами якого є права держава, ринкове господарство і громадянське суспільство. Основою громадянського багатоетнічного суспільства є консолідована українська нація.

Перехід до стійкого розвитку передбачає активізацію участі об'єднань громадян, профспілок, ділових і наукових кіл, урахування інтересів основних груп населення.

VIII. Міжнародна діяльність України по забезпеченню переходу до стійкого розвитку

Міжнародна політика України має здійснюватися з урахуванням її геополітичної сутності:

- розташування України в центрі Європи на перехресті історичних шляхів, що єднають Північ і Південь, Захід і Схід;
- родючі ґрунти й клімат, що зумовлює можливість забезпечити понад 200 млн. осіб продуктами харчування;
- потужний природно-ресурсний потенціал;
- наявність теплих морів і незамерзаючих портів;
- високі освітні та інтелектуальні можливості.

Третя черга ЧАЕС – недобудовані 5 та 6 енергоблоки

М. Прип'ять після Чорнобильської аварії

Водночас геополітичне середовище України створює умови для трансгресивного перенесення забруднень і зовнішніх деструктивних впливів.

У зв'язку з цим головними пріоритетними напрямками міжнародної діяльності України із забезпечення стійкого розвитку є:

- створення ефективних механізмів забезпечення міждержавного партнерства при вирішенні питань про трансграничне забруднення навколишнього середовища;
- залучення до України міжнародних інвестицій для розв'язання екологічних проблем, передусім чорнобильської як міжнародної проблеми;
- стимулювання впровадження в Україні екологічно зорієнтованих зарубіжних технологій та інвестицій;

У міжнародній діяльності України особлива увага має приділятися сучасним світовим тенденціям глобалізації та їхнім можливим негативним проявам в Україні. З-поміж останніх є загроза заміни держави як суб'єкта міжнародних відносин на недержавні структури (анклави, соціополіси тощо), які функціонують у межах держави поза національними утвореннями винятково в корпоративних інтересах.

IX. Показники стійкого розвитку

Серед показників *економічної* сфери можуть бути: рівень валового продукту на душу населення, споживання енергії та природних ресурсів, утворення (проду-

вання) відходів, техногенне навантаження на природні комплекси, використання основних матеріалів у циклах відновлення (рециклах). Основними показниками *соціальної* сфери є тривалість життя (прогнозована і фактична), його якість, стан здоров'я населення, рівень дитячої смертності, рівень освіченості й культури суспільства, величина доходів, рівень зайнятості, ступінь реалізації прав людини.

Показники *екологічної* сфери мають відображати співвідношення господарчого навантаження та екологічної ємності природного середовища.

X. Правове забезпечення переходу до стійкого розвитку

Першочерговим завданням є оновлення законів, що стосуються безпосередньо питань охорони природного середовища і раціонального використання природних ресурсів: атмосфери, гідросфери, ґрунтів, надр, рослинного і тваринного світу.

Потрібні зміни в податковому кодексі в напрямку перенесення центру податкової ваги з податку на працю на оподаткування використаних ресурсів і вплив на навколишнє середовище.

Необхідно розвинути законодавство, пов'язане з діяльністю громадських організацій, що мають відігравати роль ефективного і конструктивного посередника між владою і суспільством та бути захищені й підтримані у сфері їх статутної діяльності.

Входження України до кола країн Європейської співдружності вимагає реального

узгодження національного екологічного законодавства з європейським; запровадження економічних механізмів у екологічній сфері.

XI. Етапи переходу до стійкого розвитку

На *першому* етапі мають бути розв'язані гострі екологічні, економічні та соціальні проблеми, які створюють перешкоду до стійкого розвитку. Слід зупинити деградаційні процеси і тенденції в сучасному суспільстві й природі, здійснити комплексне оздоровлення природного середовища і природних ресурсів, подолати бідність як соціальне явище, забезпечити умови для створення внутрішнього ринку, домогтися реальної єдності влади і народу. Необхідно розробити і впровадити в життя новітню освітньо-виховну парадигму, систему науки і технологій відповідно до принципів і завдань стійкого розвитку. **Розв'язання завдань першого етапу потребує відповідної структурної перебудови системи державного управління.**

На *другому* етапі мають здійснюватися системні (структурні й функціональні) перетворення в економіці, екологізація суспільно-економічних відносин, технологічне оновлення виробництва, вихід на витрати ресурсів на одиницю кінцевої продукції, якість життя народу на рівні розвинених європейських країн.

На *третьому* етапі Україна має розвиватися як повноправний член спільноти розвинених країн світу, які перейшли на засади стійкого екологічно безпечного розвитку. ■

Крим, Південна Демерджі

Івано-Франківський район

НЕВИДИМКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ЖИТТЯ НА ЗЕМЛІ

Світлана ОРЕЛ

З усіх живих організмів, що існують на Землі, тільки деякі різновиди бактерій, зокрема фотосинтетичні, здатні переносити дуже високі температури – до +700 градусів за умови відсутності кисню. Серед учених існує переконання, що ці мікроскопічні істоти є прибульцями з безмежного космосу і з'явилися на Землі, коли вона була ще вогняною кулею. Найдивніше те, що за цих умов вони знайшли джерело живлення й змогли розвинути. Вчені також вважають, що саме від пракоріотів (перших мікробів) і розпочалося життя на нашій планеті. Цю версію дотично підтвержує те, що мікроорганізмів на Землі величезна кількість: в одному грамі чорнозему їх понад два мільярди. Без них ґрунт мертвий, на ньому нічого не ростиме.

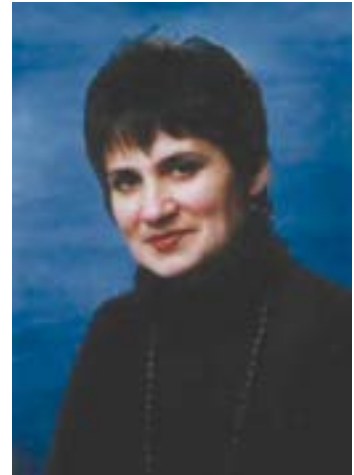
Але річ ще й не тільки в тому, яка кількість цих невидимок перебуває в довкіллі, а які з них перемагають. У цьому вони дуже схожі на людей (чи люди на них?), бо ж частина їх, лідери, – регенеруючі, що несуть у собі силу життя, інші – дегенеруючі, що ведуть до розпаду, стимулюють хвороби, гниття та смерть (і тих, й інших не більше п'яти відсотків), а третя – найбільша частина, інертна, стає на бік того, хто в цю мить перемагає. Зрозуміло, стан ґрунту залежить від того, хто «при владі». Цю закономірність використав кілька десятиліть тому професор садівництва й городництва університету Рюкюс (Окінава, Японія) Теруо Хіга. Він відібрав 86 штамів регенераторів-лідерів, здатних виконувати головні життєдайні функції живлення рослин, захисту їх від хвороб та оздоровлення ґрунту. Ця «компанія», поєднана в унікальному препараті, дістала назву ефективних мікроорганізмів і започаткувала нову еру екологічного землеробства.

Але спочатку професорові з Японії треба було розв'язати надскладне завдання:

як цим активістам вжитися один з одним? І зробити це було не легше, ніж з людьми, адже деякі з них – аеробні, яким необхідний кисень, іншим кисень несе загибель. Досі в мікробіології таке поєднання вважалося неможливим. Але професор вирішив, що у цих мікроскопічних лідерів багато спільного – їхній регенеруючий тип, отож має бути ще щось, що дозволить їм комфортно співіснувати. Експерименти, що загалом тривали 30 років(!), дали позитивний результат: це виявилось можливим за умови активного обміну джерелами живлення. Більше того, з часом з'ясувалося, що їхнє спільне життя не лише корисне для інших, а й посилює позитивні якості кожного з членів цього незвичного сімейства.

Першими Теруо Хіга вдалося поєднати фотосинтетичні й азотофіксуючі бактерії. Останні, аеробні, харчуються органікою, відходи їхньої життєдіяльності припали до смаку фотосинтетичним бактеріям, які виділяють органіку, що чудово смакує азотобактерам. Цей обмін виникає на стадії, коли надмірне відтворення азотобактерів спричиняє кисневий дефіцит, що супроводжується виділенням вуглецеводневих сполук, які фотосинтетичні бактерії активно утилізують, запасаючись необхідним для свого життя матеріалом. У мікробному концентраті EM-1 Теруо Хіга вдалося поєднати також молочнокислі бактерії, дріжджі, грибки, різні корисні для людини тваринні й рослинні речовини. Цей концентрат, потрапляючи у ґрунт чи в будь-яке інше середовище у достатній кількості, відразу «бере владу в свої руки» і веде за собою 95 відсотків «пристосуванців та опортуністів»...

Повністю скопіювати EM-технологію у світі поки що не вдалося нікому. Російський професор П. Шаблін, частково отримавши під час перебування у дослідницькому центрі в Японії доступ до інформації, створив свій препарат «Байкал EM-1», в якому

Світлана Василівна ОРЕЛ (БОНДАР) народилася в Новомиргороді. Закінчила факультет журналістики Київського державного університету. Працювала кореспондентом кіровоградської обласної газети «Народне слово», редактором газети «Думка», нині – заступник редактора міської газети «Вечірня газета».

Syanobacteria – фотосинтетичні мікроорганізми, до складу яких входить хлорофіл. *Syanobacteria* є самим раннім організмом на Землі, що виробляє кисень.

Lactobacillus acidophilus – продукти життєдіяльності молочнокислих бактерій

Мікроорганізмів на Землі величезна кількість: в одному грамі чорнозему їх понад два мільярди. Без них ґрунт мертвий, на ньому нічого не ростиме.

Ще В. Вернадський визначив, що живі істоти мешкають у ґрунті на глибині 5–15 сантиметрів. Верхній шар, що зветься надґрунтом, можна обробляти будь-яким способом, а вже глибше орати з перевертанням пласта – лише шкодити.

Досвід застосування ЕМ-препарату в більш як 160 країнах, де на цю технологію звернули серйозну увагу, свідчить, що з її допомогою найгірший, занапащений «прогресивним» господарюванням ґрунт, можна відновити за чотири-п'ять років. А у кількох десятках країн використання ЕМ-технології визначено наріжним каменем розбудови майбутнього суспільства, лягло в основу державної стратегії розвитку.

Як відомо, в Японії за допомогою цього способу очищують не тільки стічні води, а й річки (йде до того, що кожен перехожий зможе набрати в скляночку води просто з річки й напитися), більше того, почали масштабну очистку внутрішніх морів та континентального морського шельфу.

ЕМ-технологія. У чому ж її чудодійна сила? Вчені вважають: у мікроорганізмах, які були прабатьками всього живого на Землі.

основну роль відіграють не фотосинтетичні, а молочнокислі бактерії. І хоч він суттєво відрізняється від оригінального японського, все ж дає непогані результати в сільськогосподарстві Росії, України та Білорусі. Досить успішно його використовують і для розв'язання екологічних проблем. В Україні цей препарат зареєстрований під назвою «Байкал-ЕМ-1-У». Кіровоградське ТОВ «ЕМ Україна» – офіційний партнер японської фірми ЕМРО і представляє японську ЕМ-технологію в нашій державі.

Спеціалістам добре відома шумерська культура, але досі суспільство не замислювалось, чому шумерам у ХХХ столітті до нашої ери вдавалося збирати по 250–300 центнерів зернових із гектара, а нам, цивілізованим і озброєним величезною кількістю знань і техніки, навіть удесятеро менший урожай уже видається досягненням? Важко сказати, у яких стосунках шумери були з мікроорганізмами (вчені вважають, що тоді ґрунт був насичений регенеративними мікробами, самовідтворенню яких сприяли природні процеси, звідси і така фантастична родючість), але сьогодні подібне збільшення врожайності можливе тільки там, де застосовують ЕМ-технології. Звичайно, у землеробстві чудес не буває, і щоб досягти аж такого збільшення врожайності, потрібен не один рік копіткої праці, вміння визначити оптимальну кількість внесення ЕМ-препарату, обробітку ним насіння й посівів.

Ще В. Вернадський визначив, що живі істоти мешкають у ґрунті на глибині 5–15 сантиметрів. Верхній шар, що зветься надґрунтом, можна обробляти будь-яким способом, а вже глибше орати з перевертанням пласта – лише шкодити. Адаже на глибині 8–10 сантиметрів живуть аеробні бактерії, глибше – анаеробні. Перевертання пласта веде до їхньої загибелі, отже, родючість ґрунту серйозно знижується, бо ж сутність родючості в тому, щоб підживити мікробів, а ті, у свою чергу, нагодують рослини. Тривалий час підвищити родючість намагалися, застосовуючи хімікати. Тимчасове збільшення кількості сільгосппродукції обернулося лавиноподібним нищенням ґрунтів, погіршенням якості вирощеного. На думку науковця, фахівця з агротехнологій Володимира Ярмилки, будь-яке хімічне живлення діє на ґрунт як наркотик, однозначно погіршуючи його біологічні якості. Подумай-

мо: наші діди про огірки з нітратами чи капусту з важкими металами й не чули, а наші онуки досі не мали шансів скуштувати плодів, вирощених на чистій, позбавленій будь-яких штучних домішок, землі. Тепер у них такий шанс з'явився. Досвід застосування ЕМ-препарату в більш як 160 країнах, де на цю технологію звернули серйозну увагу, свідчить, що з її допомогою найгірший, занапащений «прогресивним» господарюванням ґрунт, можна відновити за чотири-п'ять років. А у кількох десятках країн використання ЕМ-технології визначено наріжним каменем розбудови майбутнього суспільства, лягло в основу державної стратегії розвитку.

Зрозуміло, такі сутнісні зміни в землеробстві потребують фактично революції у свідомості агроспеціалістів, абсолютна більшість яких довгі роки навчалася, навчала і робила зовсім інше, навіть протилежне. Тому застосування біотехнологій вимагає більших інтелектуальних зусиль і клопоту, особливо на початковому етапі, й відчутно зменшить матеріальні затрати. Та й екологічно чисті продукти цінуються набагато вище: вибагливий європейський покупець із готовністю платить за них удвічі-уп'ятеро більше.

Кіровоградський центр «Облродючість» нині проводить наукові дослідження з використанням ЕМ-препарату. Їхня мета – визначити оптимальні, економічно обґрунтовані дози та форми його застосування. У лютому в Кіровограді відбулася науково-практична конференція «Про досвід та перспективи впровадження ЕМ-технологій у сільському господарстві та охороні навколишнього середовища». Учасники конференції констатували значне збільшення врожайності зернових та цукрових буряків (на 88 центнерів з гектара, цукристість підвищилася на два відсотки, відповідно зріс і вихід цукру). Наголошувалося на позитивному впливі мікроорганізмів на стан ґрунту; вони фактично знімають проблему його стомлюваності, дають можливість без внесення гербіцидів ефективно боротися із дошкульним шкідником наших степів – пирієм. А триразовий обробіток ґрунту протягом весни–осені підвищує рівень гумусу на 0,5 відсотка! Отож кожне застосування ЕМ-препарату – це пряма інвестиція у нашу землю, а відтак і в наше майбутнє.

Цілковите схвалення препарат отримав і в столичному Інституті захисту рослин, де успішно здійснено державні випробування на тепличних огірках.

Незважаючи на такі непогані результати, треба розуміти, що наші аграрії роблять перші кроки в освоєнні ЕМ-технології. Світовий (та й український – ще 2001 року вчена рада Інституту рослинництва імені Юр'єва схвалила звіт «Науково-виробнича перевірка ЕМ-технологій») досвід свідчить, що наполегливе застосування препарату обов'язково приведе до успіху. Наполегливе, бо повна відмова від хімічних засобів і перехід на екологічні методи землеробства займає у середньому три-п'ять років. До речі, доведено, що з кожним роком, як буде оживати, набиратися сил земля, витрати на препарат знижуватимуться.

Звичайно, землеробство, мабуть, наймасштабніша галузь, де можна використовувати ЕМ-технології. Але, виявляється, ці малесенькі створіння дуже продуктивно, життєтворно впливають на будь-яке біологічне середовище, у тому числі на організм людей і тварин. Тільки перелік галузей із короткою констатацією результатів застосування ЕМ-препарату займає кілька сторінок. Тут – справжні дива...

Те, що обробка ЕМ-препаратом тваринницьких приміщень, силосних ям (мікроорганізми поліпшують процес бродіння, при цьому не утворюється шкідлива олійна кислота), врешті, смітників знищує неприємні запахи – просто квіточки порівняно з впливом цих бактерій на стічні води: лабораторні дослідження довели, що якість води, очищеної за допомогою ЕМ-препарату, вища за якість питної у наших кранах... Як повідомив Дмитро Бірюков, директор фірми «ЕМ-Україна», на черзі розробка програми досліджень на Кіровоградських міських очисних спорудах, що має визначити технологію використання диво-препарату для оптимальної очистки місцевих стічних вод. Упевненості в успіху додає обіцянка допомоги, яку Дмитрові Васильовичу нещодавно дали найдосвідченіші у цих питаннях колеги з Австралії та Великобританії. До речі, люди, що займаються ЕМ-технологіями, за словами Бірюкова, – це велика ЕМ-сім'я, члени якої чудово розуміють один одного і завжди готові допомогти.

Як відомо, в Японії за допомогою цього способу очищують не тільки стіч-

ні води, а й річки (йде до того, що кожен перехожий зможе набрати в скляночку води просто з річки й напитися), більше того, почали масштабну очистку внутрішніх морів та континентального морського шельфу. І отримали чудові результати: збільшилися улови риби й моллюсків, оживають досі занехаяні місця відпочинку. ЕМ-препарат не тільки знімає неприємний запах на смітниках, він перетворює сміття на чудові органічні добрива. А яка перспектива для ліквідаторів техногенних катастроф! Дмитро Бірюков розповідає, що його фірма плідно співпрацює з Науково-дослідним інститутом Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи; тривають дослідження, як саме ЕМ-препарат працює в умовах розливу шкідливих хімічних речовин. Цікаво, що він не лише локалізує їх, а й через певний час (3–4 тижні) відновлює структуру ґрунту та природне середовище. Надзвичайно цікавого досвіду використання ЕМ-технології щодо очищення території від радіоактивного забруднення та нейтралізації шкідливого впливу випромінювання на живий організм набули протягом останніх десяти років учені Інституту радіобіології Академії наук сусідньої Білорусі. Про це також ішлося на науково-практичній конференції в Кіровограді.

Окрема сфера застосування диво-мікроорганізмів – ЕМ-кераміка. Суть у тому, що, згораючи під час виготовлення самої кераміки, мікроорганізми залишають згармонізовані хвильові коливан-

ня, своєрідне потужне поле, яке знімає інформаційне забруднення з усього, з чим контактує. Наприклад, поліпшує смак продуктів, робить безпечними мобільні телефони, про шкідливість яких так багато сказано. Також відбувається надзвичайно потужний процес нейтралізації вільних радикалів кисню, які, до речі, є однією з головних причин більшості захворювань. Повністю розв'язується і проблема важких металів. Пристрій з ЕМ-кераміки у бензобаці суттєво збільшує повноту згорання палива. А як вам тротуарна плитка, на якій тане сніг без будь-якого штучного підігріву?

Усе це – тільки невеличка частинка того, на що здатна ЕМ-технологія. У чому ж її чудодійна сила? Вчені вважають: у мікроорганізмах, які були прабатьками всього живого на Землі. І ще Дмитро Бірюков переконаний, що працюватимуть із ЕМ-технологією тільки люди, які «доросли» до цього світоглядно; а той, хто ставить за мету лише прибуток, не займатиметься ними. Адже процес досліджень, реєстрації, бюрократичних пробивань, врешті, зміни масової свідомості надзвичайно складний. Цей шлях не встелений трояндами, очевидно, знайдеться чимало впливових і фінансово потужних сил, зовсім не зацікавлених у розвитку ЕМ-технології. Справжня боротьба з ними ще попереду. Але те, що вже є кому боротися, дає планеті надію. А доктора Хігу цього літа на міжнародній науковій конференції в Німеччині висунуто на здобуття Нобелівської премії. ■

УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОДУКТ – ДУХОВНИЙ ЧИННИК САМОВІДТВОРЕННЯ Й САМОРОЗВИТКУ НАЦІЇ

Аби гідно самореалізувати себе, людина передусім повинна усвідомити свій особистий ресурс і свою життєву програму через самопізнання та здійснити це своєю дієвою волею.

А національна ідея не спрацьовує, бо вона ще не стала конкретною, реалістичною програмою саморозвитку нації, а витає в просторі нашого земного буття як інтелектуальна абстракція. Відтак не сформована в нас і національна ідеологія – система традиційних духовно-соціальних орієнтирів і суспільно-правових норм, яка є джерелом і осердям життєвої сили нації в її самовідтворенні й державному саморозвитку. Національна ідея й національна ідеологія визначають стратегію розвитку нації й держави.

Олександр ШОКАЛО

Людина як духовно-біологічне творіння для повноцінного життя й здійснення своєї життєвої програми потребує високоякісної, екологічно чистої біологічної й духовно-інтелектуальної поживи. Основа біологічної поживи й розвитку інтелекту – білок. Коли людина споживає тільки енергетичну їжу, вона й трудиться як раб, не думаючи. А споживаючи високоякісну білкову їжу, людина живе й працює осмислено, вповні реалізуючи свої творчі можливості. Крім того, для духовно-інтелектуального розвитку, для забезпечення істинного думання й творчо-вольової діяльності потрібна відповідна добірна, високоякісна духовно-інтелектуальна пожива. Все це складає *єдиний духовно-природний ресурс людини*, який вона й покликана реалізувати в процесі здійснення своєї життєвої програми та убезпечитися від паразитуючих химер, що існують за рахунок чужих ресурсів. Аби гідно самореалізувати себе, людина передусім повинна усвідомити свій особистий ресурс і свою життєву програму через самопізнання та здійснити це своєю дієвою волею.

Отут постає проблема забезпечення суспільства високоякісною біологічною й духовною поживою та збереження загальнонаціонального духовно-природного ресурсу свідомою волею й дієвими моральними зусиллями громадян. За неякісний харчовий продукт виробника й реалізатора ще можна притягти до відповідальності. А за неякісний чи й шкідливий культурно-інформаційний продукт, який завдає шкоди духовному здо-

ров'ю індивіда й суспільній моралі, ніхто не несе відповідальності, бо розмито моральні критерії культури. За радянського тоталітаризму діяли відповідні партійно-ідеологічні настанови й цензура. А нині весь життєвий простір заповнив *неоліберальний тоталітаризм – фінансовий диктат утилітаризму*. На тлі масового поширення генетично модифікованих харчових продуктів особливої шкоди завдає людині інфікована інтелектуальними вірусами інформаційна продукція й деструктивне квазімистецтво, яке продукує й поширює моделі національного виродження. Такими способами суспільну свідомість вихолощують від високих ідеалів і критеріїв моральності.

А *національна ідея* не спрацьовує, бо вона ще не стала конкретною, реалістичною програмою саморозвитку нації, а витає в просторі нашого земного буття як інтелектуальна абстракція. Відтак не сформована в нас і *національна ідеологія* – система традиційних духовно-соціальних орієнтирів і суспільно-правових норм, яка є джерелом і осердям життєвої сили нації в її самовідтворенні й державному саморозвитку. Національна ідея й національна ідеологія визначають *стратегію розвитку нації й держави*. Дієва триєдність ідеї, ідеології й стратегії забезпечує морально-соціальну зрілість людської особи й суспільства, і завдяки цій системоутворюючій триєдності суспільство спроможне подолати хаос антисистемності й створити *систему власного ладу – національну державу*.

Життєдіяльність суспільства, його психосоціальної системи добору, збереження й передачі духовно-інтелектуальної інформації в процесі формування національного

інформаційно-енергетичного поля забезпечує **культура як енергоінформаційна система людини**, яка за своїми функціями подібна до її вищої нервової системи. А виробництво й поширення культурно-інформаційного продукту здійснюють галузі культурної індустрії, якими має належним чином управляти галузевий центральний орган виконавчої влади, керуючись національною ідеологією й стратегічними завданнями.

Нинішня система управління культурною інфраструктурою не відповідає ціннісним орієнтирам національної ідеології й духовним запитам суспільства – прагненням людської душі жити, а працює головним чином на обслуговування занижених прагматично-споживацьких потреб соціального організму. Утилітаризм як синдром глобалізму заповнив увесь український культурний простір, який виявився неготовим протидіяти глобалістичному *квазікультурному імперіалізму*.

Ось загальна характеристика окремих складових національного мовно-культурного простору на час здобуття Україною державної незалежності, що її подає Національний інститут стратегічних досліджень в експертній доповіді «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2006 році»:

«Виробництво культурно-мистецьких товарів і послуг:

- несамостійні, залежні від державної підтримки, неадаптовані до конкуренції українські культурні індустрії являли собою чи не найслабший елемент національно-культурного простору;
- легальний приватний сектор в українських культурних індустріях практично не існував до 1991 року, натомість від початку «перебудови» бурхливо розвинувся тіньовий ринок «піратської» кіно- та аудіо-продукції;
- на українському ринку культурних товарів і послуг швидко здобули панівне становище імпортовані мас-культурні продукти – фільми, книжки, аудіопродукція; це значно звузило можливості для становлення національних культурних індустрій.

Канали та мережі культурної комунікації:

- українські ЗМІ продовжували відігравати другорядну роль по відношенню до «центрального», що формувало упереджено-зверхнє ставлення до них значної частини українського суспільства;
- посилення національного змісту та статусу державних українських ЗМІ не супроводжувалось адаптацією їх діяльності до ринкових умов; це не дало їм змоги ви-

тримати конкуренцію з потужними медіа-суперниками – комерційними телеканалами та газетами, у тому числі російськими (за мовою та державною приналежністю).

Споживання культурного продукту:

- економічна криза початку 90-х років спричинила занепад українського книговидання, кінематографії, всієї державно-комунальної галузі культури, що на тлі різкого зниження купівельної спроможності населення призвело до руйнації цих важливих культурних індустрій;
- помітне місце в культурному раціоні українців посіла низькопробна іноземна маскультурна продукція, значною мірою «піратська»;
- значна кількість українських громадян, передусім у східних та південних регіонах, майже повністю позбулися доступу до українського культурного продукту.

Державне регулювання мовно-культурного простору:

- Україна успадкувала авторитарну систему регулювання у культурній сфері, яка зводилась до «ручного» адміністрування та розподілу бюджетних асигнувань;
- інертність і неефективність державної культурної політики України початку 90-х років стримувала розвиток як державного, так і недержавного секторів національної культури.

Майже нічого не змінилося на краще в мовно-культурному просторі України за роки незалежності. А руйнація важливих культурних індустрій відбувається не стихійно, а сплановано. Хаос запроваджується через т. з. неоднозначні трансформаційні

Життєдіяльність суспільства, його психосоціальної системи добору, збереження й передачі духовно-інтелектуальної інформації в процесі формування національного інформаційно-енергетичного поля забезпечує культура як енергоінформаційна система людини, яка за своїми функціями подібна до її вищої нервової системи.

Національне книговидання, як і сільське господарство, є стратегічними галузями української економіки й невід'ємними складовими національної безпеки і тому потребують державного протекціонізму.

Національна державницька ідеологія – ціннісне системне осердя суспільного життя.

Визначальним дієвим чинником національної культурної політики України має бути українська загальнонаціональна ідеологія, сформована на традиційних духовних засадах.

Тільки завдяки ціннісним орієнтирам національної ідеології, що є джерелом життєвої сили нації, можливо досягти консолідації українського громадянського суспільства в його спільних солідарних діях у творенні національної держави.

Першорядними дієвими чинниками виходу України з духовно-соціальної й економічно-політичної кризи та подальшого розвитку є системи національної ідеології, інформаційної й економічної безпеки та триєдина система національної економіки.

процеси, в результаті яких відбувається руйнація системи традиційних цінностей і занепад культурних практик українців, а в інформаційно-культурному просторі України став переважати російськомовний продукт. Україномовна книжка від загального тиражу книжок і брошур, випущених в Україні (1,1 примірника на душу), становить близько 60%, а в бібліотеках україномовні видання становлять менше 40% фондів. Ця диспропорція набагато загрозливіша, ніж була за радянського часу, особливо в книговидаванні та ЗМІ, й має потужний антисистемний вплив на українське суспільство. **Російська книжка цілком заповнила книжковий ринок України й становить понад 90%, а російськомовні ЗМІ заповнили понад 80% нашого інформаційного простору.** Поза сумнівом, українську книжку, українське друковане слово прирікають на знищення. А це означає, що українська нація переживає книжковий голод. Такий результат чіткої ідеології й геополітики Росії, де книговидавання стало однією з найприбутковіших галузей національної економіки, а Україна виявилась найбільшим імпортером російської книги. Це вже питання державної безпеки України. Хто ж стоїть на її сторожі?

Указом Президента України 2007 рік проголошено Роком української книги. Яке реальне підґрунтя цього указу і які результати він дав за минулі місяці? Це питання викликає таку саму іронію, як і минулий Рік українського села... У результаті злочинної корпоратизації й приватизації підприємств книжкової торгівлі знищено всеукраїнську систему книгорозповсюдження як складову (разом із видавництвами й поліграфією) триєдиного комплексу видавничої галузі, без відродження якої неможливо відродити національне книговидавання. **Національне книговидавання, як і сільське господарство, є стратегічними галузями української економіки й невід'ємними складовими національної безпеки і тому потребують державного протекціонізму.**

Про формування якісно нової парадигми української національної культури лише говорять і то вряди-годи. Відповідно тільки в локальних випадках та в сервісних функціях можна простежити щось подібне на культурну політику влади. Але цілісного українського мовно-культурного простору держава не формує, бо в нинішньому квазідержавному антисистемному утворенні відсутня **націо-**

нальна державницька ідеологія – ціннісне системне осердя суспільного життя.

У попередні десятиліття тоталітарна політика запроваджувала модель уніфікованої, усередненої культури, нівелюючи унікальність національних культурних традицій, у результаті чого в радянському суспільстві виник химеризований соціальний прошапок, відірваний від культурної традиції, який тепер агресивно насаджує в українському мовно-культурному просторі оту уніфіковану модель «русскаяязычной общепонятности».

Нині національний культурний процес, аби зберегти свою духовну сутність, має забезпечувати себе також від глобалізаторської квазікультури, в якій діють свої тенденції й механізми нівелювання, свої рецепти руйнації національних культур, профанування їх до стереотипів космополітичної, комерціалізованої ерзакультури споживачтва. Аби протидіяти цьому, необхідний державний ресурс і правовий регулятивний механізм забезпечення подальшого повноцінного функціонування національної культури як духовної системи самоорганізації, самовідтворення й самореалізації українського соціуму в усій його неповторності.

Проблемність забезпечення цілісності процесу культурного саморозвитку в Україні полягає також у тому, що нині близько половини українського етнічного соціуму живе за межами Батьківщини. Як наслідок в українській культурі утворилися дві паралельні течії: одна – в Україні, друга – за кордоном, які донедавна були розділені ще й політико-ідеологічними бар'єрами.

Першорядними засадами національної культурної політики має стати:

- визнання культури головним чинником збереження самобутності й самовідтворення української нації та забезпечення самоцінності й незалежності її саморозвитку;
- підвищення духовної ролі культури як головного чинника націєтворення в гуманітарній, науково-технічній, виробничій галузях, культивування національних духовно-моральних цінностей в усіх сферах суспільного життя.

Визначальним дієвим чинником національної культурної політики України має бути українська загальнонаціональна ідеологія, сформована на традиційних духовних засадах, ціннісними орієнтирами якої мають стати три взаємопов'язані світоглядні концепти: **Творець як Усеєдина життєтворча сила є фактом науки; Всеєдиний**

закон є моральним законом для людини, і вона покликана здійснювати його особистою волею, й відтак національний дух являє свою волю – своє право; Земля, як і Сонце, є живим, сакральним і неподільним єством.

Необхідність української загальнонаціональної ідеології як системи духовно-соціальних орієнтирів та суспільно-правових норм для забезпечення стабільності, послідовності процесу націєтворення й державотворення – цілком очевидна. Тільки завдяки ціннісним орієнтирам національної ідеології, що є джерелом життєвої сили нації, можливо досягти консолідації українського громадянського суспільства в його спільних солідарних діях у творенні національної держави.

На ціннісній основі національної ідеології маємо виробити стратегію культурного саморозвитку українського суспільства й відновити цілісну систему української національної культури, що забезпечує формування єдиного духовно-інтелектуального, інформаційно-енергетичного поля Українського світу, в якому людина самореалізується на особистісному й суспільному рівнях.

Національна стратегія культурного саморозвитку має забезпечити долучення до української культурної спадщини й до всеукраїнського процесу культуротворення тієї частини української людності, яка перебувала й перебуває за кордоном і донедавна була відгороджена од материкового мовно-культурного простору стіною політико-ідеологічної ізоляції. Хоч українські таланти, які змушені творити на чужині, й змарновані для України як її пропаша сила, та при цьому слід зважати й на той позитив, що закордонні українці, завдяки своїй інтегрованості у світ, помітно поширили у світовому культурному просторі духовно-інтелектуальні набути української культури, і той цивілізаційний внесок багатьох поколінь українців ще належить осмислити й поцінувати. Активне залучення закордонних набути української культури до процесу націєтворення уможливується введенням їх ресурсу в єдине українське національне духовно-інтелектуальне поле.

Українська держава має взяти під свій патронат усі культурні ініціативи українських закордонних громад, долучаючи їх до єдиного процесу укра-

їнського культуротворення. Водночас закордонні українці зобов'язані брати дієву участь у формуванні питомого інформаційно-культурного простору й поширювати українські культурні набути в країнах свого оселення, активізуючи присутність української культури у світовому культуротворчому процесі.

Основним фінансовим джерелом реалізації культурної політики держави має бути державний бюджет, який забезпечує щорічні надходження на розвиток національного інформаційно-культурного простору. Держава також має гарантувати юридичну базу для комбінованих фінансових надходжень від спонсорів, меценатів для утримання та розвитку культурної інфраструктури.

Для повноцінного духовного саморозвитку суспільства необхідне належне енергоінформаційне забезпечення через:

- відновлення всеукраїнської системи книгорозповсюдження як складової триєдиного комплексу книговидавничої галузі – основи національної інформаційної сфери;
- створення масового друкованого органу світового українства (газети, журналу) для розповсюдження в Україні й за кордоном;
- створення українських теле- й радіоканалів цілодобового поширення достовірної інформації про Україну та українського відео- й аудіопродукту для формування духовно-світоглядних орієнтирів українського соціуму в світі й сприяння утвердженню його життєздатності.

Для повноцінного функціонування українського суспільства необхідно відновити його національний генофонд і цілісну соціальну структуру, повернувши українців із чужини додому й спрямувавши власні людські ресурси, всі культуротворчі прагнення на самовідтворення національного єства, на розвиток духовної, соціально-економічної й політичної сфер. Особливості українського духовно-морального досвіду й відтворювані природні ресурси національного господарства мають стати нашими дієвими конкурентними перевагами для гідного життя в глобальному соціально-економічному просторі.

З цієї стратегічною метою ми започаткували масштабний національний соціально-економічний проект «Четверта

Хвиля» як нову парадигму життя в Україні. Суть цього проекту – в реалістичній ідеї **духовно-соціального націоналізму**, вираженій формулою: **Українці – для України!**

На основі духовно-соціального націоналізму ефективно розвиваються передові країни світу. Рациональний принцип «Українці – для України!» повинен стати провідним у нашій національній ідеї – життєвій програмі нації, й йому мають підпорядковуватися всі ірраціональні творчі сили. Так ми створимо національну ресурсну систему, яка вбере в себе дієвий інтелектуально-духовний потенціал світового українства.

Першорядними дієвими чинниками виходу України з духовно-соціальної й економічно-політичної кризи та подальшого розвитку є **системи національної ідеології, інформаційної й економічної безпеки та триєдина система національної економіки**, в якій нерозривно поєднуються функції виробництва, продажу виробленого й розподілу результатів праці в інтересах цілого суспільства.

Система виготовлення й поширення українського культурно-інформаційного продукту виконує особливо важливу суспільну функцію, забезпечуючи національне єство духовно-інтелектуальною поживою для розвитку свідомості й духу, що своєю чергою спонукає до самовідтворення й саморозвитку нації.

Ці **духовно-інтелектуальні й соціально-економічні чинники** мають бути провідними в **національній політиці для оптимального й ефективного управління суспільством у системі українського державного ладу.** ■

ТЕНДЕНЦІЇ ПОЗИТИВНОГО Й НЕГАТИВНОГО В СУЧАСНОМУ ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ ТА ДОВКОЛА НЬОГО

Ольга ПЕТРОВА

Ольга Миколаївна ПЕТРОВА – художник (графіка, живопис), член НСХУ, кандидат мистецтвознавства, доктор філософії, професор кафедри культурології НАУКМА, академік Академії гуманітарних наук (м. С.-Петербург), заслужений діяч мистецтв України. Сфера професійних інтересів: сучасне й класичне мистецтво, культурологія, мистецька критика, живописна практика. Автор п'яти монографій і понад семисот статей.

Варто нагадати, що мистецтво з давніх часів і до сьогоднішнього дня являє себе світові у дихотомії прекрасного й потворного.

Спостерігаючи життя української образотворчості протягом останнього тридцятиріччя ХХ та в перші роки ХХІ століть, бачимо непростий, а в 60–70-х рр. ХХ – по-шекспірівськи драматичний шлях вітчизняного мистецтва в динаміці переходу від безальтернативного соцреалізму до мистецького плюралізму та аж до безмежжя творчого суб'єктивізму. Це суб'єктивне художнє мислення, виплекане поколіннями європейських філософів та митців (Франкфуртська школа, ідеї А. Бергсона, Ф. Ніцше, М. Гайдеггера, Ж. Дерріда, авторів сюрреалістичних маніфестів, Г. Апполінера, авангардистів «другої хвилі» та постмодерністів) наприкінці ХХ століття стало надбанням і українського мистецького світопочування та вітчизняної мистецької практики. Художники України на початку 90-х рр. ХХ ст. пережили потужну «ін'єкцію свободи», в «алкоголях» якої інколи позбувалися продуктивних якостей школи та мистецьких традицій. Світоглядні й художньо-методологічні суперечності творчого процесу сьогодення в цілому є реальним художнім здобутком. Його сенс (попри існуючі суперечності й боротьбу гармонізуючих та негативних тенденцій) є позитивним для розуміння вільної особистості в демократичній країні. В полі свободи відбулася кардинальна переорієнтація художньої стратегії в українському мистецтві.

Через 70 років примусу з'явилися художні проекти й програми, автором яких є виключно творча індивідуальність; доля художника більше не підлягає будь-якому диктату згори (крім обмежень, чи дозволу власного сумління), зникло саме поняття ідеологічного нагляду. Зауважимо, що багато хто з митців виявився не готовим до

інтенсивної «ін'єкції свободи», зрозумівши останню як сваволлю. Варто нагадати, що мистецтво з давніх часів і до сьогоднішнього дня являє себе світові у дихотомії прекрасного й потворного. Але до ХХ століття, до авангардного, а ще більше до поставангардного бунту, в мистецтві домінувала «естетика прекрасного», коли в стані духовного піднесення митець (маленька модель Всесвіту) розкривав духовні ресурси особистості й репрезентованої культури. Коли художник розуміє мистецтво як самоутримання душі на гідному рівні тієї особистості, яка несе в собі відблиск Бога, він не пристає до нігілізму та до заперечення прекрасного. На цій позиції і в час пост-пост модернізму лишається більшість художників в Україні. Але шок свободи «кинув» деяких у бік «естетики потворного» та тотального нігілізму. Нагадаємо, що нігілістична проблематика намітилась як самостійна гілка в західній філософії ХІХ ст., у протидії суспільству позитивізму (нігілізм Ш. Бодлера). «Катастрофічна свідомість» «ранніх нігілістів», які перестали вірити у зміни на краще, поглиблювалась у світовідчутті «втраченого покоління» 20–30-х рр., потім у екзистенціалістів, а в 60–70-х рр. ХХ ст. у новій хвилі культурно-філософського нігілізму. Важливим було те, що «естетика потворного» в Європі початку ХХ ст. (класичний авангард) працювала як критика, як супротив хибному, брутальному. Щодо молодих українських «негативістів» 90-х рр., на яких політична й творча свобода впала з неба як «дар Божий» (вони її не виборювали), то вони перебрали некритичну функцію нігілізму (традицію Ф. Гойї, Ш. Бодлера, Т. Лотрека, експресіоністів та ін.), таку, що походить від «антропології недовіри» (Фрейд, Ніцше, Батай, Барт та ін.), яка наполягає на «презумпції недостовірності», на фальсифікації

та нещирості людини й суспільства. Прихильники «негативізму» розуміють культуру лише як засіб тотальної містифікації. Представники українського contemporary art в аурі вільної творчості делімітували усі табу та мистецькі цінності, зосереджуючись лише на глузливій грі й на епатажних акціях. До повної міри ця мистецька тенденція кореспондується з політичним абсурдизмом як кучмізму, так і пост-помаранчевих подій в Україні. Для групи «негативістів» знайшовся відповідний меценат – Віктор Пінчук (зять Л. Кучми). На щастя, український феномен «мистецтва потворного» лишається програмою та акціями нечисельної групи художників. Але саме вони унаочнюють темну бездуховність пробуксовуючої демократії.

Повертаючись до теми надбань мистецтва незалежної України, констатуємо, що:

- художники (мистецькі індивідуальності) звільнилися від диктату Спілки художників, яка була провідником та насаджувачем ідеологем за часів радянської влади;
- митці одержали змогу не лише суб'єктивно відображати світ (як зовнішній, так і внутрішній «духовний ландшафт»), а й індивідуально організовувати виставки, творчі групи тощо;
- художники самостійно налагоджують контакти з галереями, музеями Європи, Америки, Сходу – починають пропагувати українську творчість у світі;
- з 90-х рр. ХХ ст. починається «ера» не лише персональних виставок митців різних поколінь (фінансує автор або меценат), але й масштабних проектів загальнонаціонального значення. Якщо розлогий проект «Мистецтво України ХХ століття» (12 експозицій: від авангарду 20-х рр. до кінця ХХ ст. та видання каталогу – 400 сторінок) було реалізовано за міцного спонсорського фінансування, то виставку «Мистецтво вільної України (Лондон, 1992) було організовано, перевезено до Лондона та повернено в Україну без будь-якої державної підтримки. Це було співробітництво куратора О. Петрової з директором щойно заснованої «Української служби БІ-БІ-СІ» Д. Мортонем. До речі, керівництво Спілки художників України активно перешкоджало організації масштабної художньо-пропагандистської акції, що виводила Україну в Європу.
- Новим для вітчизняного художнього життя було народження «галерейного руху» – виникнення приватних галерей. У життя соціу-

му впроваджувалися принципи художнього ринку. Але, попри ентузіазм першопрохідців, «ринковий дилетантизм» і досі лишається ахіллесовою п'ятою в середовищі, все ще отруєному «соціалістичною ментальністю».

На жаль, ще й до сьогодні стосунки державних установ із мистецькою сферою в Україні переважно оцінюємо як негативні. Критична тема, яка постійно підіймається в прогресивних ЗМІ, дуже повільно змінює свій непривабливий колорит. Подаю інформацію у формі конспективних тез:

- За 15 років Незалежності Верховна Рада так і не прийняла (не розглядала) Закон про меценатство – полегшене оподаткування тих, хто спонсорує культуру. Як відомо, світова практика довела ефективність лояльного ставлення до бізнесменів-меценатів. Животіння кіно, музичної та образотворчої сфер культури в Україні без підтримки приватного бізнесу є неминучим.
- Міністерство культури не вважає за потрібне фінансувати митців та їхні проекти. Творчу людину, яка готова включитись у перебудову держави, у розвиток культури на засадах демократії, ця ж держава

Коли художник розуміє мистецтво як самоутримання душі та гідному рівні тієї особистості, яка несе в собі відблиск Бога, він не пристане до нігілізму та до заперечення прекрасного.

Прихильники «негативізму» розуміють культуру лише як засіб тотальної містифікації.

Микола ЖУРАВЕЛЬ – київський художник, однаково популярний як в Україні, так і за її межами. Його проекти мають водночас глибоке етнокультурне коріння та гостре соціально-політичне спрямування.

Микола Журавель. «Рамка №4» (із циклу «Пасіка»), чорний метал, дерево, левкас, олія, 53x66, 2002

Віктор ХОМЕНКО – український художник, який привніс до сучасного українського мистецтва етносакрального духу. Його твори стоять осторонь мейнстріму пострадянського контемпорального мистецтва і підносять сучасне українське мистецтво на принципово нові рівні духовності.

Віктор Хоменко. «Українська космогонія», gobelen, вовна, ручне ткацтво, 220x220, 2001 (власність Посольства України в Німеччині)

поставила у роль жebraка. Натомість, всіляко підтримує «попсу». 16 років розмивається поняття критеріїв прекрасного-духовного на користь тотальної плебеезації культури: від Поплавського до співаючого міністра й депутатів. Ставлення до справжньої «творчої еліти» в чиновних кабінетах сьогодні гірше, ніж у брежневські часи. Є з чого народжуватись нігілістично-потворним мистецьким тенденціям. Войовничий плебей системно принижує інтелігенцію. Профанна свідомість чиновника зневажає талант, індивідуальність.

• За 16 років ані Міністерство культури, ані Спілка художників України не внесли твор-

чість вітчизняних митців до світових інформаційних мереж. Митець не може долучитись до світового художнього ринку. Те, що існує, власна ініціатива окремих особистостей.

• Пострадянський «управлінець культурою» (парадоксальний залишок радянщини) внутрішньо не змінився. Духовному маргіналу культура нації не болить.

• На цьому ґрунті є песимізм щодо відродження «Музею історії Києва» (музей вигнала з його приміщення Прокуратура України).

• Дуже ефемерною виглядає ідея створення «Музею з приватних колекцій» або заснування «Національного Трасту» для збереження

художньої спадщини (взірець – «Товариство друзів музею» у Великобританії).

Можна ще й далі перелічувати, що мусило б відбутися у демократичній Україні, та лишається недосяжним, фата-морганною, коли у кабінетах знову спочивають управлінці радянсько-профанного ґатунку.

Можна лише констатувати, що на сьогодні держава розійшлася у протилежних

напрямах із художньою інтелігенцією, яка хоче, мріє про піднесення авторитету України у світі. Зауважимо, єдиним, не скомпрометованим (на відміну від політики, економіки тощо) є культурно-мистецький продукт. Художня творчість митців поцінована у світі. Але це справа та подвиг виключно мистецького альтруїзму. ■

На щастя, український феномен «мистецтва потворного» лишається програмою та акціями нечисельної групи художників. Але саме вони унаочнюють темну бездуховність пробуксовуючої демократії.

Творчу людину, яка готова включитись у перебудову держави, у розвиток культури на засадах демократії, ця ж держава поставила у роль жебрака. Натомість, всіляко підтримує «попсу».

Ставлення до справжньої «творчої еліти» в чиновних кабінетах сьогодні гірше, ніж у брежневські часи. Є з чого народжуватись нігілістично-потворним мистецьким тенденціям. Войовничий плебей системно принижує інтелігенцію. Профанна свідомість чиновника зневажає талант, індивідуальність.

Пострадянський «управлінець культурою» (парадоксальний залишок радянщини) внутрішньо не змінився. Духовному маргіналу культура нації не болить.

Анатолій ТВЕРДИЙ – київський художник, представник хвилі нової пластики в сучасному українському мистецтві. Всі презентації творів Анатолія Твердого за кордоном незмінно привертають увагу до його мистецтва.

Анатолій Твердий. «Непалеолітична Венера», метал, поліефірні смоли, 300x250, 2001

Лад

Катерина СВИРГУНЕНКО народилася в Києві, закінчила Республіканську художню середню школу ім. Т. Г. Шевченка (майстерня живопису) й Українську академію мистецтва та архітектури (факультет графіки). Член Національної спілки художників України. Працює в жанрі живопису та станкової графіки. Учасниця понад двадцяти художніх виставок (із них дві персональні – в Києві та Нью-Йорку).

Катерина Свіргуненко. «Вибух у зеленому просторі»,
полотно, олія, 40x50, 2004

Катерина Свіргуненко. «Після перегонів»,
офорт, акватинта, 31x55, 2002

Улюблена техніка Катерини Свіргуненко, офорт — одна з найскладніших і трудомістких технік естампу. В офорті художниця досягає найрізноманітніших ефектів — від напружених пластичних ліній до сріблястого сфумато. У роботах Катерини є все те, чого поціновувач очікує від мистецтва офорту – віртуозне використання можливостей друку, тонке композиційне рішення і лаконічна оповідність.

Катерина Свіргуненко.
«На полі», кольоровий
офорт, 31x31см, 2004

Катерина Свіргуненко.
«Фонтан», 60x75, 2005

Катерина РАДЬКО народилася в м. Коростень Житомирської обл. З 1992 по 1998 рр. навчалася у Національній академії образотворчого мистецтва та архітектури (НАОМА), майстерня книжкової графіки професора Г. Галинської. У 1999 році Катерина Радько стажувалась у Лейпцігській вищій школі мистецтва книги та графіки. У 2001 році закінчила асистентуру стажування кафедри графіки НАОМА. Член Національної спілки художників України з 2002 року. Працює в графічних техніках. Роботи знаходяться в приватних колекціях України та за кордоном.

Катерина Радько. «Поява сонця»,
Офорт, 65x55 см, 2001

Катерина Радько. «Чесна женитва»,
Офорт, акватинта, 55x65 см, 1998

Графічні експерименти Катерини Радько дають нам можливість побувати у п'ятивимірному світі, де панує інша, незвична для нас логіка. Саме тому в офортах Катерини відчувається дивовижна атмосфера природності. Широке використання шрифтів у роботах не є самоціллю – наслідуючи традиції української гравюри 18 ст., вишукано оформлений текст коментує зображення і водночас є продуманим композиційним акцентом.

Катерина Радько.
«Скорпіони, ви оскаженіли!»,
Офорт, 65x55 см, 2001

Оксана СТРАТІЙЧУК народилася у м. Києві. 1992 р. закінчила Київський Державний художній інститут (зараз Національна Академія образотворчого мистецтва та архітектури), графічний факультет, майстерню вільної графіки (викладачі: А. В. Чебикін, М. І. Компанець, В. Д. Сергеев). У 1993–1996 рр. – асистентура-стажування при Національній академії образотворчого мистецтва та архітектури (керівник – Г. Я. Якутович). Член Національної спілки художників з 1992 р.

Оксана Стратійчук. «Натюрморт із тюльпанами», офорт, 55x65, 2004

«Художник думає не словами –
він мислить образами.

Я люблю графіку і не збираюся
від неї відмовлятися, бо працю-
вати лише на замовлення –
то не є правильним, а надто,
коли мова йде про
справжнього художника.»

Оксана Стратійчук

Оксана Стратійчук. «Осінній букет»,
Офорт, 65x55, 2004

**Оксана Стратійчук. «Квасоля
і троянда»,** офорт, 55x65, 2004

Андрій Копчак. «Кури», 70x80, 2006

Андрій Копчак. «Іриси», 60x80, 2006

Андрій КОПЧАК народився в Трускавці, в родині художників Віри та Юрія Копчаків. Закінчив Самбірський педагогічний коледж (відділення образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва). Навчається в Українській академії друкарства (відділення графіки). Член Молодіжної організації Національної спілки художників України. Працює в жанрі станкового живопису й графіки, ілюструє дитячі книжки. Учасник п'ятнадцяти виставок (із них чотири персональні).

«Живопис для мене – це засіб відобразити мої глибокі почуття, особливий настрій, фрагменти моїх снів, світосприйняття, дещо нематеріальне й невидиме. Я маю допомогти глядачеві відчувати й пережити зміст моїх творів».

Андрій Копчак

Андрій Копчак. «Тємниця дерева», 20x20, 2006

Андрій Копчак. «Натюрморт», 70x50, 2006

Андрій Копчак. «Мелодія», 50x30, 2006

Андрій Копчак. «Протистояння», 80x60, 2007

Олександр Петрович РЕЄНТ – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заступник директора Інституту історії України НАН України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, заслужений діяч науки і техніки України, автор понад 400 наукових праць з історії України, у тому числі 20 індивідуальних монографій та навчальних посібників.

Олександр Васильович СЕРДЮК – кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України. Працював доцентом, деканом факультету довузівської підготовки Луганського педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. «Відмінник освіти України». Автор понад 50 наукових праць з історії України.

ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ

Видавництво «Гене́за» випустило у світ (на жаль, мізерним накладом) фундаментальну працю О. Реєнта й О. Сердюка «Перша світова війна і Україна». У монографії на основі архівних джерел, періодичних видань та історико-мемуарної й фахової літератури розкрито значення економічного потенціалу України для Російської імперії в роки першої світової війни, показано вплив війни на долю українського народу. Особливу увагу приділено висвітленню суспільних процесів у Наддніпрянській Україні, відтворенню загальної картини політичного, соціально-економічного, ідеологічного, етноконфесійного й культурного життя.

Пропонуємо увазі читачів уривки з цієї праці, історичний фактаж якої резонує із сьогоденням.

Олександр РЕЄНТ,
Олександр СЕРДЮК

З прадавніх часів Україна характеризується наявністю розвинутого землеробства з надзвичайно широким спектром зернових культур і багатогалузевим скотарством. Напередодні першої світової війни середньорічне виробництво хліба в дев'яти губерніях Наддніпрянської України перевищило 1 млрд. пудів, і вона стала вважатися однією з найбільших житниць Європи. Однак ряд аспектів розвитку землеробства на початку ХХ ст., зокрема й стану земельних ресурсів, усе ще залишається недостатньо висвітленим в історичній літературі.

За даними Центрального статистичного комітету Міністерства внутрішніх справ (ЦСК), населення дев'яти українських губерній у складі Російської імперії становило на 1 січня 1914 р. 32 638,6 тис. осіб, із них у сільській місцевості – 27 682,4 тис.¹ Отже, в селах мешкало 84,81 % населення, пере-

важна більшість якого була зайнята в аграрному секторі. За підрахунками дослідників, питома вага сільськогосподарського виробництва переважала промислову частку в господарському балансі України й становила 51,8 %.

...Характерною рисою аграрних відносин в Україні була наявність великого поміщицького землеволодіння й селянського малоземелля, що спричинило соціальне напруження, призводило до гострих конфліктів. Тим більше, що за 40 років після скасування в 1861 р. кріпосного права сільське населення України зросло на 86 %, а площа селянських земель – тільки на 31 %. За даними ЦСК, в Україні нараховувалося напередодні першої світової війни 229 173 приватних володіння, які мали 20 604 750 десятин орної й неорної землі. Середній розмір приватновласницького володіння становив близько 90 десятин землі. Але остання цифра делікатно затушовує дійсний середній розмір одного поміщицького землеволодіння, яке було незрівнянно більшим. За даними сільськогосподарського перепису 1916 р.,

¹ Ежегодник Министерства финансов. Вып. 1915 г. – Пг., 1915. – С. 566-567.

в губерніях Лівобережної України тільки посівна площа одного земельного власника становила в середньому 74, 3 десятина, Правобережної України – 170, 4, Південної України – 113 десятина².

У губерніях Правобережної України найбільшими були маєтності польських, російських та подекуди українських землевласників. Князь Трубецькой мав 31 тис. десятина землі, графи Бобринські – близько 44 тис. десятина, графи Браницькі – 167 тис., графи Потоцькі – 107 тис., князь Сангушко – 65 тис., Лопухін-Демидов – 22 тис.³. Повнішу картину приватного землеволодіння в цьому регіоні засвідчують дані Київського товариства сільського господарства, у якому на 1 січня 1913 р. нараховувалося 288 осіб. ...Серед членів товариства не було представників трудового селянства, переважна більшість великих землевласників регіону являла собою своєрідну касту, яка була відгороджена від народу не тільки майновим, але й мовним бар'єром та ментальністю.

...Своєрідним був колорит землеволодіння на території Південної України. Українське населення проживало на степових просторах цього краю з давніх часів. Перебуваючи під захистом Запорозької Січі, воно займалося хліборобством, скотарством, рибальством і торгівлею з кримськими татарами. Його нащадки володіли земельними площами в 20-30 і більше десятина на одну сім'ю. З кінця XVIII ст. на південні степи переселялися селяни з Чернігівської, Полтавської, Київської та інших губерній. Після приєднання Північного Причорномор'я до Російської імперії етнічні росіяни розселилися переважно в містах, а в селах з'явилися тільки в другій половині XIX ст.

Водночас Російська держава під приводом підвищення рівня землеробської куль-

тури стала насаджувати в цьому краї, починаючи від правління цариці Катерини II, німецьке й болгарське землеволодіння. Переселенці-німці отримували земельну площу на сім'ю в розмірі 60-65 дес., болгарі – 50 дес., а українці – в декілька разів меншу, в середньому на одну сім'ю близько 11 дес. Земельні площі розміром у тисячі, а то й десятки тисяч десятина отримали російські дворяни й німці, які перебували на російській службі – Келлери, Штумпфи, Затлери, Гонгауфи та ін.

Згідно з маніфестом Катерини II, німецьким переселенцям надавалися громадянські й релігійні свободи, вони звільнялися від військової повинності й будь-якого платежу державі протягом 30 років, а також мали право займатися торгівлею й промислом, засновувати фабрики й мануфактури з використанням праці кріпаків тощо...

...Але скрізь переважали українці, становлячи дві третини й більше всього населення.

Важливими є дані ЦСР щодо розмірів селянського землеволодіння напередодні першої світової війни. Згідно з ними, селяни України мали 20 128 454 дес. орної й неорної землі. Це означає, що 229 173 приватних власники мали землі на 476 296 дес. (1,16 %) більше, ніж декілька мільйонів сільських господарів. Розмір посівної площі одного селянського господарства становив у середньому, за даними сільськогосподарського перепису 1916 р., на Лівобережжі 3,9 дес, Правобережжі – 2,3, а в губерніях Південної України – 6,9 дес.⁴

Малоземелля спонукало селян вирушати на заробітки в південні регіони України, на заводи й вугільні копальні, сезонні сільськогосподарські роботи в Німеччину і навіть за океан – у США й Канаду.⁵

Напередодні першої світової війни середньорічне виробництво хліба в дев'яти губерніях Наддніпрянської України перевищило 1 млрд. пудів, і вона стала вважатися однією з найбільших житниць Європи.

В селах мешкало 84,81% населення, переважна більшість якого була зайнята в аграрному секторі. За підрахунками дослідників, питома вага сільськогосподарського виробництва переважала промислову частку в господарському балансі України й становила 51,8%.

² Известия Особого совещания по продовольственному делу. – 1916. – №22. – С. 57.

³ Нестеренко О.О. Развитие промышленности на Украине. – Ч. II. – К., 1962. – С. 7.

⁴ Известия Особого совещания по продовольственному делу. – 1916. – №22. – С. 58.

⁵ На жаль, останнє є цілковито недовідомим у вітчизняній історіографії. Вважається, зокрема, що еміграція за океан йшла тільки з Західної України.

Жнива

Україна мала достатні земельні ресурси, придатні для забезпечення населення продовольством, й промисловість – сировиною. Найбільшою продуктивністю відзначилися старі центри українського хліборобства, особливо території Правобережної України, де врожайність сільськогосподарських культур була найвищою.

Віання зерна

Довійни селяни напружували сили, намагалися всюди, де тільки можливо, «заробити копійку» для збільшення земельної площі й розширення своїх господарств. А ціни на родючі українські ґрунти були надто високі. Середня ринкова ціна 1 дес. зручної землі в Одеському повіті Херсонської губернії коливалася від 375 до 400 крб. за десятину; у Бердянському повіті Таврійської губернії – від 200 до 350 крб.; в Ольгопольському повіті Подільської губернії – від 350 до 400 крб.; у Липівській волості Роменського повіту Полтавської губернії ціна 1 дес. землі зросла за п'ять передвоєнних років з 350 до 550 крб. Отже, вартість десятини землі дорівнювала річному заробітку гірника, а час то й перевищувала його.

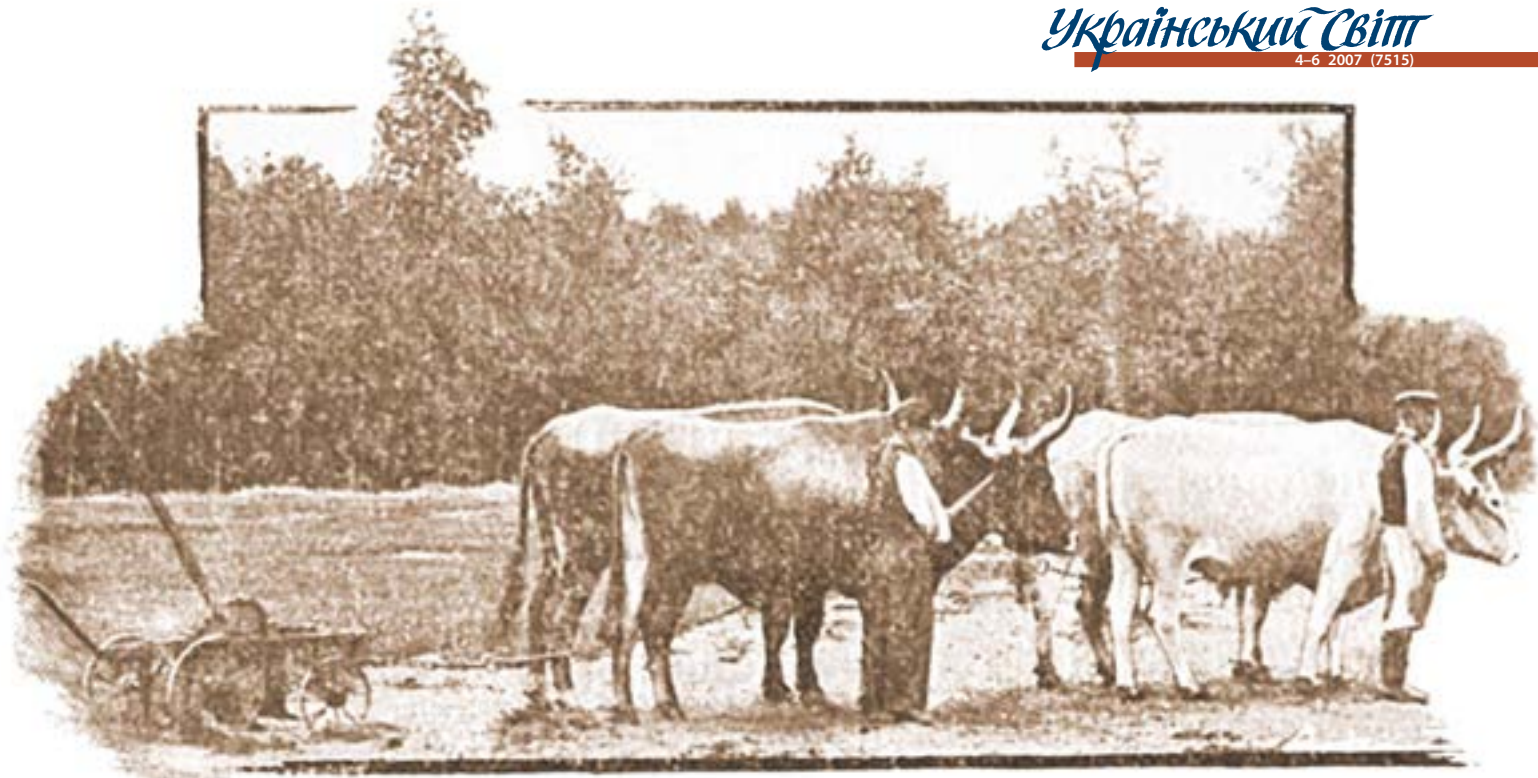
Як мовилося вище, землеробство в Україні ввійшло на початку ХХ ст. у фазу інтенсивного розвитку. Однак цей процес ще не

набув всеосяжного характеру. Селянські господарства, за винятком південного регіону, недостатньо використовували сільськогосподарські машини. Ще обмеженішим було застосування мінеральних добрив.

В роки війни помітно скоротився продуктивний земельний ресурс України. За повідомленням засобів масової інформації, розміри посівної площі восени 1914 р. ще не зменшилися, що стало одним із чинників багатого збору зернових культур у 1915 р. Тим більше, що сівба озимих проходила за сприятливих кліматичних умов.

Скорочення посівної площі в Південній Україні відбувалося також внаслідок варварських методів ліквідації німецького землеволодіння, розміри якого перевищували 2 млн десятин. Дійсні глибоко приховані причини цієї акції коренилися в імперській політиці так званого «вдосконалення націо-

нального складу населення на окраїнах Російської імперії», яка задовго до війни реалізовувалася на просторах Туркестану. Її суть полягала в зменшенні чисельності корінного населення та збільшенні питомої ваги етнічних росіян. Війна відкрила перед націоналістичними колами Російської імперії нові можливості для впровадження в життя цієї небезпечної для багатьох народів політики шляхом конфіскації власності громадян, які не були етнічними росіянами, і депортації їх в інші регіони або за кордон. Заради справедливості слід зазначити, що ліквідація німецького землеволодіння підігрівалася ще й хижацькими інстинктами представників великого землеволодіння, які намагалися нажитися за рахунок чужого добра. Засоби масової інформації, пов'язані з цим суспільним прошарком, роздмухували в роки війни тезу про необхідність «рішучої боротьби з німецьким засиллям».

За даними тогочасних засобів масової інформації, великий інтерес до цієї акції виявляло й українське селянство, значна частина якого проливалася кров на фронті. На переконання громадськості, переселення після закінчення війни на родючі степові простори сімей воїнів-фронтовиків з густонаселених українських губерній послужило б розвитку продуктивних сил цього краю і послабило б соціальну напруженість у густонаселених районах України. Однак вирішення цього питання було здійснене зовсім не так.

Внаслідок вищезазначеної, сумнівної, з погляду законності, операції землі німець-

ких фермерів-колоністів за безцінь перейшли в руки російських поміщиків та різномасних міських шахраїв-спекулянтів. Приватновласницьке землеволодіння, яке ще до війни мало в губерніях Південної України від 50,4 до 52,6 % орної і неорної землі, посилило свої позиції на земельному ринку, а сім'ї воїнів-фронтовиків залишилися з порожніми руками. Ця подія надовго запам'ятовується українському селянству, яке ще раз упевнилося, що очікувати покращання свого соціального становища від Російської держави марно.

Таким чином, Україна мала достатні земельні ресурси, придатні для забезпечення населення продовольством, а промисловість – сировиною. Найбільшою продуктивністю відзначилися старі центри українського хліборобства, особливо території Правобережної України, де врожайність сільськогосподарських культур була найвищою. Степові простори Південної України, попри нижчий рівень врожайності, здатні були давати у великих обсягах надлишки хліба. Структура посівних площ характеризувалася дворазовим переважанням продовольчих культур, що визначалось історичними традиціями українського народу та експортом хліба на зовнішні ринки. Але розвиток землеробства в Україні гальмувався кріпосницькими пережитками у вигляді поміщицьких латифундій, селянським малоземеллям та недостатнім використанням досягнень науки й техніки.

Воли перед оранкою

...Війна відірвала від землі мільйони людей, поступово знекровлювала селянські господарства.

Середньомісячна данина ненажерливому Молоху війни досягла для народів Російської імперії нечуваної в історії війн кількості – 342 тис осіб.

Зменшення ресурсу робочої сили тягло за собою скорочення посівних площ, чисельності худоби, а в кінцевому підсумку – сімейного прибутку. Селянські господарства за таких несприятливих умов здрібнювалися.

Втрата частини власної землі давала можливість протягом певного часу харчуватися на вичурені за неї гроші або придбати деякі товари повсякденного попиту. Але такі сім'ї втрачали перспективу...

Занепад селянського господарства

Суспільство Російської імперії на початку ХХ ст. все ще залишалося архаїчним. Понад 80 % населення проживало в сільській місцевості й займалося переважно землеробством. Від 20 до 40 % селян України мали дрібні, споживацького типу господарства, у яких хліб та інші продукти вироблялися для харчування сімей і годівлі домашніх тварин, а зв'язки з ринком мали епізодичний характер. Але більшість селянських господарств потроху втягувалася в товарно-грошові відносини, а український хліб, як уже зазначалося вище, у великих обсягах надходив на світовий ринок. Економічні наслідки цих зрушень мали величезне значення: збагачувалася, по-перше, державна скарбниця; зміцнювалися також позиції російського карбованця за кордоном і на вну-

трішньому ринку імперії; зростали прибутки торговельного капіталу і – значно меншою мірою – селянських господарств.

...Війна відірвала від землі мільйони людей, поступово знекровлювала селянські господарства. На другому році війни гостро постала проблема з постачанням м'ясних, а потім і хлібних продуктів. Слабка промисловість різко зменшила виробництво товарів повсякденного попиту для населення, виникла загроза повного розриву економічних зв'язків між містом і селом. Наприкінці 1916 р. черговий міністр землеробства О.О. Ріттіх заявив, що настав час визнання тієї істини, що «сільське господарство працює на оборону держави»⁶. Однак цей законічний висновок представника правлячої еліти був виголошений тоді, коли імперія Романових уже сповзала в прірву.

⁶ Экономическое положение России. – Ч. III. – С. 56.

Вибирання конопель

Скошене поле на Полтавщині

Чинником першорядного значення, який із самого початку війни негативно впливав на селянські й приватновласницькі господарства, стали масові й безоглядні мобілізації до діючої армії чоловіків найбільш працездатних вікових груп – від 20 до 50 років. Напередодні війни в царській армії налічувалося, за даними ставки верховного командування, 1423 тис. військовослужбовців. До весни 1917 р. було мобілізовано близько 15 млн. чоловіків.

Отже, середньомісячна данина ненажерливому Молоху війни досягла для народів Російської імперії нечуваної в історії війн кількості – 342 тис осіб.

Окрім цього, сільське населення зменшувалося в роки війни і з інших причин, що ще більше ускладнювало проведення сільськогосподарських робіт. Про це свідчать такі дані. До весни 1917 р. в армію було мобілізовано 15 млн осіб, а чисельність сільського населення зменшилася до жовтня 1916 р. на 20 млн душ, або на 21 %. Останнє пояснюється зростаючою міграцією до міст і промислових регіонів у роки війни не тільки чоловіків, а й жінок. Внаслідок цього кількість мешканців міст зросла на 12,6 %⁷.

Зменшення ресурсу робочої сили тягло за собою скорочення посівних площ,

чисельності худоби, а в кінцевому підсумку – сімейного прибутку. Селянські господарства за таких несприятливих умов здрібнювалися. Скорочення розміру земельного користування відбувалося двома напрямками: по-перше, шляхом відмови від оренди приватновласницьких земель, що неминуче призводило із затягуванням війни до зменшення продовольчих ресурсів і підвищення цін на продукти харчування; по-друге, внаслідок втрати частини власної землі. Засоби масової інформації публікували безліч кореспонденцій з різних губерній України щодо обох варіантів збідніння селянських господарств. Унеможливлення оренди зменшувало прибуток сім'ї. Втрата частини власної землі давала можливість протягом певного часу харчуватися на виручені за неї гроші або придбати деякі товари повсякденного попиту. Але такі сім'ї втрачали перспективу... ■

⁷ Южно-русская сельскохозяйственная газета. – 1916. – 6 окт.

На сінокосі

Гетьман Павло Петрович Скоропадський у робочому кабінеті (Київ, 1918)

ТРИ МІФИ ПРО ДРУГИЙ ГЕТЬМАНАТ

Борис СКОРОПАДСЬКИЙ

Борис Данилович Скоропадський народився 1956 року в Торонто. Вихований в українському патріотичному дусі. Навчався в українській школі, закінчив курси українознавства, працював у різних галузях, багато подорожував, проживав у п'яти країнах.

У 1999 році дізнався від матері про своє походження, про особу свого батька і про те, що він є внуком останнього гетьмана України. Відтоді досліджує історію свого роду й Другого гетьманату.

Керуючись переконанням, що «українці повинні жити в Україні», 2006 року переїхав із сім'єю на постійне місце проживання на Батьківщину своїх предків. Оселився в Києві.

Почесний голова Союзу гетьманців-державників.

Створює Міжнародний благодійний фонд імені гетьмана Павла Скоропадського.

Н а жаль, існує багато міфів про Другий гетьманат, поширених і в радянських історичних виданнях, і в інших, наприклад, у підручниках історії Михайла Грушевського.

У цій статті внук останнього гетьмана України Павла Петровича Скоропадського Борис Данилович висвітлює приховувану десятиліттями правду про Другий гетьманат. Спрагне за правдою українське суспільство має сприйняти її для власного ж пробудження. Незабаром вийде книжка Б.Д. Скоропадського «Міфи та уроки Другого гетьманату», призначена для нової української еліти, перейнятої ідеєю національного державотворення. З текстом книжки можете ознайомитися за адресою: <http://sgd.in.ua/statti/knuga.html>

ПЕРШИЙ МІФ: ХТО ПРИВІВ В УКРАЇНУ НІМЕЦЬКУ АРМІЮ?

Один із таких міфів, начебто режим Павла Скоропадського дуже суттєвою мірою спирався на підтримку німецьких окупаційних військ. Чомусь про це не прийнято говорити, але німців закликала саме Українська Центральна Рада після підписання нею взимку 1918 року Берестейського мирного договору, згідно з яким Україна зобов'язувалася постачати Німеччині певну кількість хліба, м'яса та іншого продовольства. Саме невиконання Центральною Радою цих зобов'язань і суперечливість українського уряду в питаннях внутрішньої політики викликало незадоволення в німців, тоді фактичних господарів України, тож у квітні 1918 року нависла загроза, що німецький уряд оголосить окупацію України.

На той час генерал Павло Скоропадський займався заснуванням органі-

зації «Українська Народна Громада», яка в основу своєї діяльності поставила компроміс у соціальних питаннях, демократизацію державного ладу, українізацію русифікованих культурних верств українського громадянства. У контакті з Громадою перебувала Партія українських хліборобів-демократів. Стосунки з окупантами особливо турбували Скоропадського. Не вірячи в їхню остаточну перемогу в війні, він намагався вести політику так, щоб «не сваритися з ними через дрібниці, рішуче відмовляти у всіх серйозних питаннях, порушених не до нашої вигоди».

«Українська Народна Громада» увійшла в зносини з німцями. Її представники повідомили німецьке командування про можливу форму зміни правління в Україні. А 24 квітня 1918 року відбулася зустріч Павла Скоропадського з генералом Гренером, начальником штабу німецьких військ. Генерал Гренер на тих переговорах підкреслив, що

німці не хочуть втручатися у внутрішні українські справи і зможуть допомогти у відбудові порядку в Україні тільки після того, як генерал Скоропадський своїми засобами замінить владу, а до того моменту німецьке військо триматиме нейтралітет.

ДРУГИЙ МІФ: ХТО ХОТІВ З'ЄДНАТИ УКРАЇНУ З РОСІЄЮ?

Сьогодні часто наголошують, що режим Павла Скоропадського перестав існувати майже відразу після того, як німецькі війська пішли з України. Проте це був лише один із чинників. Справжньою причиною поразки була змова протигетьманських соціалістичних і соціал-демократичних сил у боротьбі за владу, за гетьманську булаву. Навіть Петлюра оголосив себе отаманом. Якби така згуртованість була спрямована не на повалення молоді Української держави, а на її розбудову, то ми зараз були б однією з наймогутніших країн світу.

Звернімось до подій кінця 1918 року. Під осінь 1918 року виразно позначилася перевага країн Антанти у війні, Німеччина втрачала свої позиції. Тим часом Антанта не хотіла визнати Україну, вона визнала тільки «Єдину Росію», її союзницю, а Україну вважала частиною Росії. Представники Антанти пред'явили гетьману ультиматум, щоб він проголосив федерацію з майбутньою небільшовицькою Росією, інакше Антанта вважатиме Україну ворожою державою.

У цей час у Німеччині вибухнула революція, в Україні соціалісти готували повстання, а радянська Росія вже приготувалася до нападу в Україну. Нагадаємо, що на початку травня 1918 року до Києва прибула делегація радянської Росії на чолі з Мануїльським і Раковським, які використали перебування в Києві для поширення більшовизму в Україні. Вони організували селянські повстання, підбурювали залізничників на страйк. Фінансувалося все це з Росії. Входив у зносини з ними і Володимир Винниченко, який очолював антигетьманський заколот. Між ним і російськими більшовиками була до-

мовленість: Мануїльський обіцяв гроші на підготовку повстання, з Росії переправляли зброю й боєприпаси. Винниченко писав у своїх спогадах: «...Під час підготовки повстання, шукаючи скрізь з усіх боків забезпечення успіху цієї справи, ініціатори руху ввійшли в переговори з представниками російської советської мирової делегації Раковським і Мануїльським для координації наших виступів під час повстання. Вони зобов'язувалися визнати той лад, який буде встановлено новою українською владою й абсолютно не втручатись у внутрішні справи Української Самостійної Народної Республіки. Зі свого боку ми обіцяли легалізацію комуністичної партії на Україні...»

У таких обставинах Гетьман зважився формально проголосити федерацію з Росією, сподіваючись, що Антанта оборонить Україну від більшовиків, а він таким способом збереже українську державність, виграє час для формування регулярної української армії, після чого зможе інакше говорити і з самою Антантою.

14 листопада було опубліковано акт про **намір** укласти з Росією грамоту про федерацію, яку Гетьман завбачливо підписав **лише своїм іменем** – Павло Скоропадський (як приватна особа). Водночас було розпущено кабінет міністрів, який Антанта вважала пронимецьким, і призначено новий.

Слід сказати, що грамота про федерацію з Росією ніяких практичних чи юридичних наслідків не мала, залишаючись декларацією намірів, адже реально при владі в Росії перебували більшовики. Цей політичний козир гетьманська влада вжила суто з тактичних міркувань, сподіваючись, що Антанта, бажаючи відновлення Російської держави, допоможе зміцнитися Україні.

Грамота про намір федерації з Росією стала засобом антигетьманської пропаганди, а не причиною повстання. Ліві українські партії отримали формальний привід для антиурядових дій. Прагнучи влади, вони підбурювали народ проти Гетьманату, не рахуючись із тим, що вони руйнують усе те, що досі було зроблено для України. Більшість людей до повстання залучили обма-

Гетьман Павло Петрович
Скоропадський

На той час генерал Павло Скоропадський займався заснуванням організації «Українська Народна Громада», яка в основу своєї діяльності поставила компроміс у соціальних питаннях, демократизацію державного ладу, українізацію русифікованих культурних верств українського громадянства.

Справжньою причиною поразки була змова протигетьманських соціалістичних і соціал-демократичних сил у боротьбі за владу, за гетьманську булаву. Навіть Петлюра оголосив себе отаманом. Якби така згуртованість була спрямована не на повалення молоді Української держави, а на її розбудову, то ми зараз були б однією з наймогутніших країн світу.

Представники Антанти пред'явили Гетьману ультиматум, щоб він проголосив федерацію з майбутньою невеликою Росією, інакше Антанта вважатиме Україну ворожою державою.

У таких обставинах Гетьман зважився формально проголосити федерацію з Росією, сподіваючись, що Антанта оборонить Україну від більшовиків, а він таким способом збереже українську державність, виграє час для сформування регулярної української армії, після чого зможе інакше говорити і з самою Антантою.

Грамота про намір федерації з Росією стала засобом антигетьманської пропаганди, а не причиною повстання. Ліві українські партії отримали формальний привід для антиурядових дій.

Відомо, що вже будучи Гетьманом України, Павло Скоропадський, вільно володіючи російською мовою, на переговорах з Росією брав із собою перекладача, а сам спілкувався українською.

Генерал Павло Скоропадський на бойовому коні. 1916 р.

ном, посиленням брехливими обіцянками дати землю як платню.

Ще раз наголошую, що опублікування цього акту стало приводом і гаслом для повстання проти Гетьмана. В Україні розпочалася міжусобна війна, яка затягнулася на місяць. Тим часом німецькі війська залишали Україну, зі сходу почали наступати більшовики, а з заходу – поляки, і Гетьман, щоб зупинити братовбивство, відмовився від влади.

Пізніше УНРівські діячі гірко шкодували з приводу своєї участі в цьому повстанні, й згодом багато з них стали на Гетьманські позиції. Мало кому відомий той факт, що Євген Коновалець, будучи в еміграції прийшов до Павла Скоропадського і просив вибачення, що він так підвів його й Україну.

Уряд очоленої Винниченком Директорії, який прийшов на місце Гетьманського уряду, не протримався в Києві й двох місяців. Почалася боротьба і проти Москви, і проти Польщі, яка затяглася до кінця 1920 року й закінчилася повною руїною української державності та поділом українських земель між сусідами: більшовицькою Росією, Польщею, Румунією й Чехословаччиною.

ТРЕТІЙ МІФ: УКРАЇНІЗАЦІЯ ЧИ РУСИФІКАЦІЯ?

Гетьман Павло Скоропадський походив з давнього українського козацького роду, що три століття був тісно пов'язаний з історією України. Павло дитиною та юнаком провів дуже багато часу в маєтках свого діда в Тростянці, в атмосфері пошани до минулого, українських традицій і звичаїв. Дід чудово володів українською мовою, і давав дітям читати українські книжки, у маєтку часто гостювали відомі представники української інтелектуальної еліти, які вплинули на формування світогляду Павла. Любов до України і всього українського він проніс через усе своє життя. Відомо, що вже будучи Гетьманом України, Павло Скоропадський, вільно володіючи російською мовою, на переговорах з Росією брав із собою перекладача, а сам спілкувався українською.

1917 року, серед війни і розбрату в країні, Павло Скоропадський створив Перший Український Корпус, бачачи силу й організованість українського елементу армії та його патріотизм. Восени цей корпус відстояв Київ проти більшовицької навали. Цієї ж осені українське вільне козацтво обрало Скоропадського своїм отаманом. Пізніше він змушений був відмовитися від командування своїм корпусом – для того, щоб його зберегти. Це сталося через політику Петлюри, який бачив небезпеку в зростаючій популярності Скоропадського, тому саботажем та агітацією намагався цей корпус розвалити. Склавши командування корпусом, Павло Скоропадський і далі займається організацією Української Народної Громади, одним із головних завдань якої є українізація суспільства.

Будучи Гетьманом України, Скоропадський доклав чимало зусиль до розбудови й відновлення всього українського, повернення до своїх коренів, бо вбачав силу народу в його духові, адже чим сильніший національний дух народу, тим сильнішим і здоровішим він є. За недовгі сім з половиною місяців було зроблено дуже багато: відкрито курси українознавства для вчителів, утворено національні нижчі школи, відкрито 50 нових українських державних середніх шкіл, засновано два державні українські університети й Києві та Кам'янець-Подільському і третій приватний у Полтаві, українізовано Київський, Харківський і Одеський університети та Політех у Києві, засновано Головне управління мистецтва і народної культури, Український національний архів, бібліотеку, музей, галерею образів і різьб, національну оперу, драматичний театр, державну капелу, кобзарську школу, симфонічну школу, засновано Українську академію наук.

Як бачимо, третій міф про начебто «неукраїнськість» Павла Скоропадського суперечить об'єктивним фактам – так само, як і два попередні міфи. Українці повинні про це знати, бо здорову націю й просвічену державу Третього гетьманату можна побудувати лише на твердому фундаменті історичної правди. ■

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РЕСУРС І ВЛАДА

Володимир ІЛЬІН

Суспільство сьогодні, як і шістнадцять років тому, в пору проголошення незалежності, як і тридцять – у часи «розвинутого соціалізму», і сімдесят, коли розгорталася боротьба за виконання п'ятирічок, залишається в просторі нескінченної лавини тих самих, до болю знайомих своєю порожнечкою слів, обіцянок, полум'яних промов, гасел в ім'я і для блага народу. Можливо, через особливість вітчизняної політики в ній десятиріччями залишаються ті самі дійові особи, які й проголошують традиційні гасла. Вони так звикли до ролі «поводирів» і «спасителів» нації, що ніяк не хочуть сходити зі сцени. Як у старих п'єсах: «Ява десята, особи ті самі». А ми спостерігаємо нескінченні шоу, сварки, бійки, рокіровки, нудні діалоги тих, хто з гогордою називає себе «я, політик». Хоч подібна «демократія» більше нагадує суперечки мешканців комунальної квартири, а прогнози політологів, усупереч декларованому професіоналізму, схожі на політичне шаманство. І все це – в контексті патологічного прагнення до влади, яка перетворилася з тяжкого хреста на зваблиту іграшку, блискуче намисто для дикуна, що призвело зрештою до втрати народом віри в прогрес України. Щоправда, при такому, без змін, розкладі провладного пасьянсу, який нічим, крім власного егоїзму, не підтвердив свого права на вирішення долі народу і держави.

Усі, навіть вороги незалежності, не мають сумніву в щасливій долі України, яка для цього має все, в тому числі й вагомі, не до кінця розтрачені інтелектуально-творчі можливості. Про це красномовно свідчить уся наша історія – духу, культури, боротьби. Та коли дивись на тих, хто за шістнадцять років зрісся з депутатськими кріслами, хто звично, в стилі партійно-комсомольського ретро читає кимось написані промови й заяви, хто через зарозумілість лише себе вважає борцем за «простого пересічного гро-

мадянина», з'являється сумнів. Хоча б тому, що широкоживане поняття «проста пересічна» людина – це повернення до «простої радянської людини», повернення до радянської епохи, коли існували розподільники, коли в планах на п'ятирічку партапарат визначав, скільки метрів тканини, пар взуття, квадратних метрів житла, калорій на харчування тощо потрібно людині, щоб вона була «щасливою», будуючи «світле майбутнє». Так і сьогодні – мізерна пенсія й мізерна мінімальна зарплата, розраховані на ту ж «пересічну людину», оголошуються як чергове досягнення влади. Тому й виникає велике, м'яко кажучи, розчарування в тих «провідниках» нації, які повертають до минулого, для яких існує не громадянин, а «проста людина», яку можна перетворити на «гвинтик».

Провідникам бракує не тільки культури мислення. Хоч, поза сумнівом, вони розсудливі, знаючі, з дипломами про вищу освіту й науковими ступенями. Крім усього, вони добре володіють технікою маніпуляцій, мистецтвом інтриги, вмінням «робити» гроші, жити не по совісті (а як інакше можна пояснити нескінченні зміни політичних орієнтацій), за будь-яких революцій чи контрреволюцій залишатися «на плаву». Все це сьогодні називається професіоналізмом. Але ніхто з «рятівників» України не турбується про збереження й примноження інтелектуального багатства країни...

Адже тільки інтелектуальний ресурс, що його складають знання, освіта, творчість, дає людині можливість реалізувати себе не через владне крісло, зв'язки, партійну належність, гроші, політичну мімікрію тощо. Аксиомою є те, що чим більше суспільство позбувається ієрархічних залежностей, які породжують сліпих виконавців, тупість і байдужість, тим більше людей може реалізувати свої здібності й таланти, прославляючи країну і стимулюючи її розвиток.

Суттю інтелектуального ресурсу є *знання й мудрість*. Маючи морально-ціннісний зміст, заснований на позитивних характеристиках людини, вони створюють «поле»

Володимир Васильович ІЛЬІН – доктор філософських наук, професор кафедри економічної теорії Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Автор понад 250 наукових публікацій, серед них монографії: «Діалог Софії і Логосу», «Філософія грошей», «Філософія багатства: Людина в світі грошей», «Апологія ірраціонального», підручників і навчальних посібників із філософії тощо. Сфера наукових інтересів – історія філософії, філософія економіки, екзистенція людського буття, особистість і духовна культура, раціональне та ірраціональне в пізнанні.

Суттю інтелектуального ресурсу є знання й мудрість.

Для посередності мудрість, інтелект, розум – поняття абстрактні й здебільшого недосяжні.

Інтелектуальний ресурс дозволяє створити фундамент для реального державотворення. Адже він орієнтує на новаторство, яке здійснюють не посередності, а особистості.

У владу йдуть усі: бухгалтери й ливарники, люмпени й номенклатурники, кадебешники й опозиціонери, політв'язні й просто в'язні, шулери й професори, вчені й невігласи, віруючі й атеїсти...

У владців уже узвичаєно ігнорувати й зневажати людей, які можуть і знають, бо вони – реальні й небезпечні конкуренти.

Інтелект – індивідуальний, неповторний, позбавлений пересічності й завжди привабливий. Йому вірять. Тому інтелект – найбільша небезпека для тих, хто його позбавлений.

Слабкий розум або недостатність інтелекту завдають державі непоправної шкоди, оскільки його наслідки нікчемні й навіть небезпечні.

духовності, в якому й може зростати особистість. Для посередності мудрість, інтелект, розум – поняття абстрактні й здебільшого недосяжні. І яка може бути довіра до науки, особливо суспільної, коли наукові ступені не захищають, а купують (у центрі міста постійно швендяють із плакатами агенти, пропонуючи написати реферат, диплом, дисертацію), а наукові звання є привілеєм не тих, хто шукає, досліджує, пише, а тих, хто має відповідний соціальний статус чи посаду. Науку тепер прагнуть очолити не вчені, а менеджери й адміністратори, політики й урядовці. Причому ті, які через певні причини зійшли з адміністративно-владної, соціально-політичної арени. Отже, і там виявилися непридатними. Це нагадує практику епохи «розвиненого соціалізму», коли кафедри суспільних наук ВНЗ (особливо філософії, історії, наукового комунізму) поповнювала партійна, комсомольська, радянська номенклатура, яка не змогла пройти до вищих ешелонів влади.

Для теоретиків і практиків зрозуміло, що інтелектуальний ресурс є поняттям, у якому сконцентрована сила й надія нації, держави. Будь-яку інновацію неможливо здійснити без інтелектуального ресурсу. Економічна динаміка, стратегії політичного розвитку, прогрес культури і людини не існують поза інтелектом. Його наявність дозволяє розширювати виробництво, впроваджувати нову техніку й винаходити нові технології, створювати нові інституції, які відкривають шлях до формування нової культури мислення – нової людини.

Інтелектуальний ресурс дозволяє створити фундамент для реального державотворення. Адже він орієнтує на новаторство, яке здійснюють не *посередності*, а *особистості*. Кожна країна досягала відповідних звершень і перемог тоді, коли спиралася на людей творчих, знаючих, розумних. «При народженні країна народжує творців і героїв, а при занепаді – пилюку й багато начальства», – стверджує давня східна мудрість. Доля націй і країн залежить від наявності чи відсутності провідників, лідерів, здатних думати й творити!

Варто нагадати, що небувало піднесення Сполучених Штатів на межі XIX–XX століть зумовлене політикою молоді країни, яка упродовж десятиріч не шкодувала коштів для залучення талантів, інтелектуалів, твор-

чих особистостей, професіоналів з Європи й усього світу. Це триває й сьогодні. Головна вимога – вміння працювати, творити, мислити, шукати, перемагати, йти на ризик. Нагадаємо, що український авіаконструктор *Ігор Сікорський* одержав у США все необхідне для розвитку свого таланту й продуктивної діяльності, зробивши цю країну світовою авіадержавою. А чи міг він реалізувати себе в нас, де так байдуже ставляться до творчої особистості?

Сьогодні в Україні лунають розпачливі панегірики з приводу таких негараздів, як бідність переважної частини населення; тотальна корупція, що проникла в усі сфери суспільства й стала його інфраструктурою; багатомільйонна міграція з України найбільш здорової, професійної, талановитої частини нашого люду; тотальне руйнування економіки й занепад села – колиски вітчизняного генофонду. Ці та інші факти добре відомі всім, хто був чи досі перебуває при владі, чи прагне до неї, а також численній армії чиновників. Тим паче відомо це думаючим людям, яких в Україні достатньо.

Проте головним для еліти нашої країни упродовж останніх років є не турбота про розв'язання нагальних проблем та про збереження й примноження головного багатства – національного інтелектуального ресурсу, а прагнення до влади, яке набуло патологічного характеру.

У владу йдуть усі: бухгалтери й ливарники, люмпени й номенклатурники, кадебешники й опозиціонери, політв'язні й просто в'язні, шулери й професори, вчені й невігласи, віруючі й атеїсти... Ідуть у президенти, прем'єри, губернатори, мери і просто в «начальники», не думаючи про те, що для цього потрібні знання, вміння, здатність думати – все, що належить до сфери інтелекту. І всі вони впевнені у своєму вмінні керувати.

Владці давно відійшли від розуміння, що управління, керування неможливі без інтелекту. Там, де нема інтелекту, нема мислення й моралі. «У мислячої людини й совість інша» – це висновок новоєвропейської філософії, який ліг в основу концепції демократії. Про це вже мало хто згадує. Тепер, якщо хтось і приходить до влади з добрими намірами, але, потрапивши в оточення тих, хто забув, окрім привілеїв, про все, що стосується обов'язку, совісті, співчуття, мусить стати таким самим. Він упевнюється, що

є «обранцем долі», але не завдяки знанню, а завдяки вмінню *робити* кар'єру. Як не повірити в долю, якщо тебе чекає чорний «мерседес», віддані помічники-лакеї, телефонне право, і, найголовніше, владне крісло, завдяки якому ти успішний і багатий, що дає змогу наблизитися до небожителів. І навіть тоді така незрозуміла річ – інтелект? Він сьогодні непотрібний тим, хто має владу. Навпаки, інтелект викликає в них зневагу до його носіїв, а вартий чогось, коли приносить прибутки.

У владців уже узвичаєно ігнорувати й зневажати людей, які *можуть і знають*, бо вони – реальні й небезпечні конкуренти. Дії свого опонента й ворога в політиці можна передбачити – він такий самий. Він зрозумілий, оскільки має такі ж уподобання – риболовлю, баню, полювання, зв'язки... Він уміє так само інтригувати, зраджувати, служити вищому начальству, робити гроші, домовлятися... А інтелект – індивідуальний, неповторний, позбавлений пересічності й завжди привабливий. Йому вірять. Тому інтелект – найбільша небезпека для тих, хто його позбавлений. А ти – конкурент, який не запламував себе різним політичним непотребом, якому повірять, а тому тримати його потрібно в «лещатах» економічної залежності. Така практика тягнеться ще від феодалізму.

Слабкий розум або недостатність інтелекту завдають державі непоправної шкоди, оскільки його наслідки нікчемні й навіть небезпечні. Справді сподіватися від порожнечі й пихатості чогось значного, гідного нашої великої держави – марна справа. Ми живемо навіть не в марноті, а в затхлій атмосфері бездуховних слів, бездарної політики, барабанного перегуку передвиборних обіцянок, постійної роздачі нагород друзям і знайомим.

Відсутність інтелектуального ресурсу, панування «посередності», «пересічної свідомості» («свої хлопці») позбавляє ілюзії, що демократичні процедури (дискусії, суперечки, аргументація поглядів, логічна переконливість тощо) можуть виконати своє призначення. Коли утворилася незалежна Україна, люди духу зворушливо дивилися на власне «дитя» – незалежну від сусідів, імперій тощо рідну владу. Для початку вона зняла голови тим, хто був вищий за неї, і стала найвищою завдяки захопленню ресурсам – матеріальним та адміністративним. Вона поділила між

собою в нескінченних бійках і «розборках» величезний, але не безмежний капітал влади, щоб одержати економічні блага й можливість розпоряджатися чужими справами й долями, приховавши від самої себе свою духовну неповноцінність.

Як глибину життя не можна прорахувати за допомогою логічних силогізмів, так само соціоекономічний корпус держави, архітектоніку її політики й культури не виробить глупота («зворотній розум»). Лише через звернення до мудрості, яка завжди «страхувала» від безглузких учинків, від порушення міри стосовно чуттєвих принад і спокус, що надаються життям, можна досягти енергії й волі для подальшого поступу. Незнання, невміння, непрофесійність, тобто лжемудрість, псевдоінтелект підмінюють розумну виваженість дій. Тому ми маємо не розвиток, а імітацію, що перетворює торгівлю в спекуляцію, бізнес на шахрайство, правознавство на «шемякін суд», політику на шаманство й словоблуддя, науку на шарлатанство тощо. Моральний розлад і соціальна апатія, відсутність інтелектуальної аури дає підстави стверджувати: час, у якому ми живемо, – це час не політиків, а політиканів, не економістів, а ділків, не юристів, а конформістів, не демократії, а плутократії. Сподівання на те, що олігархи так і лишаться олігофренами, виявилися даремними. У своєму нестримному бажанні багатства, підтриманому владою, вони мають достатньо розуму, сили й волі. І вони нищать усе, що заважає їхньому добуванню грошей.

Інтелектуальна неміч, яка ховається за пихою, знебарвлює життя суспільства, грабує людину й робить її байдужою до всього. А якщо так, то втрачається основний чинник соціально-національного поступу – *людський ресурс*. Адже ніякі заклики й принади цивілізаційного вибору чи європейської інтеграції не допоможуть, якщо втрачено віру в чільників і лідерів. А разом із ними – віру в національну ідею, культуру, історію й перспективи. Невігластво диктує своє розуміння сутності буття, що обертається загальною деградацією, коли антикультура стає нормою життя.

У чому ж вихід? Очевидно, у здатності людини зрозуміти істину: інтелект, думка – це основа прийняття рішення, основа волі особистості й громадянина – тих, кому будувати свою рідну країну. ■

Незнання, невміння, непрофесійність, тобто лжемудрість, псевдоінтелект підмінюють розумну виваженість дій. Тому ми маємо не розвиток, а імітацію, що перетворює торгівлю в спекуляцію, бізнес на шахрайство, правознавство на «шемякін суд», політику на шаманство й словоблуддя, науку на шарлатанство тощо.

Інтелектуальна неміч, яка ховається за пихою, знебарвлює життя суспільства, грабує людину й робить її байдужою до всього. А якщо так, то втрачається основний чинник соціально-національного поступу – людський ресурс.

У чому ж вихід? Очевидно, у здатності зрозуміти істину: інтелект, думка – це основа прийняття рішення, основа волі особистості й громадянина – тих, кому будувати свою рідну країну.

СУЧАСНЕ МІЖНАРОДНЕ ПРАВО – СИСТЕМА НАЦІОНАЛЬНО- ПРАВОВИХ НОРМ

Назар Володимирович БЕНЧ закінчив Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (відділення міжнародного права). Працює в галузі теорії держави і права, а також редактором по напрямку державний устрій, право, соціологія журналу «Український Світ».

Досить цікавою є та обставина, що поняття загальної теорії права й теорії міжнародного права розмежовуються.

На мою думку, необхідно позбавлятися практики вивчення міжнародного права поза загальною теорією права, оскільки як національне, так і міжнародне право своїми витокami сягають однієї соціальної підсистеми – права.

«Право – явище національного духу»

Памфіл Юркевич

Назар БЕНЧ

Більшість сучасних наукових праць у галузі міжнародного права характеризують саме міжнародне право приблизно наступним чином: за своєю природою міжнародне право є правом, створеним самими суб'єктами міжнародного права, передусім державами, які в силу свого суверенітету юридично рівні та незалежні одна від одної; ця система права не є продуктом наднаціональної законодавчої влади, а ґрунтується на традиційному принципі, згідно з яким держава юридично пов'язана лише нормами, на які вона дала свою згоду.

Вивчення міжнародного права як явища здійснюється з позиції теорії міжнародного права, яка має власну систему, власний предмет, об'єкт, суб'єктів, власні норми та принципи.

Досить цікавою є та обставина, що поняття загальної теорії права й теорії міжнародного права розмежовуються. Загальна теорія права зосереджується здебільшого на питаннях національного права і торкається міжнародного права лише в окремих питаннях. Це, на мою думку, досить незрозуміле явище, адже поза загальною системою права інше право існувати не може. Як відомо, право як явище є цілісною системою, яка поряд із такими системами як мораль, політика, релігія і т. п. складає цілісну соціальну підсистему. Тому всі норми, які підпадають під загальні ознаки права – юридична загальнообов'язковість, формальна визначеність і т. ін., є нормами права, яке досліджується з позиції різних наукових теорій.

Тобто об'єкт дослідження один – право. А такі компоненти як галузі права, правові інститути, норми, правова система, правові відносини, правопорядок – досліджуються в межах права, і за його межі виходити не повинні. Отже, з міжнародним правом склалася парадоксальна ситуація. З одного боку, воно начебто містить ознаки права, а з іншого, загальна теорія права його фактично обходить, залишаючи тим самим поле для наукових дискусій.

На мою думку, необхідно позбавлятися практики вивчення міжнародного права поза загальною теорією права, оскільки як національне, так і міжнародне право своїми витокami сягають однієї соціальної підсистеми – права.

У зв'язку з цим розглянемо міжнародне право з позиції загальної теорії права (я підкреслюю слово «загальної», оскільки у європейській та науковій доктрині такого поняття не існує. Там, теорія права – це теорія конкретного науковця – теорія права Гегеля, теорія права Канта, Кельзена і т. п.) і подивимось наскільки поняття «міжнародного права» відповідає поняттю «права» у його традиційному загальнотеоретичному розумінні.

Загальновідомо, що основу права становлять три поняття: поняття справедливості, рівності та волі (згідно з традицією українського звичаєвого права *воля – рішення всенародного віча*. – Прим. ред.). Відсутність хоча б одного із зазначених компонентів свідчатиме про відсутність права як такого. Тобто право, яке ставить сторону у невинувато нерівне становище стосовно іншої сторони – це не право, оскільки воно, по-перше, порушує принцип справедливості (*suum cuique tribue* – віддай кожному належне). Відповідно до цього принципу, право повинно ставитися вище від симпатій

до однієї й антипатій до іншої особи. По-друге, порушується принцип рівності, оскільки одна сторона ставиться у не-виправдано гірше (нерівне) становище, ніж інша. І по-третє, порушується принцип волі, оскільки одна сторона задля реалізації приписів, встановлених тим, що ми назвали правом, невинноватно обмежує волю іншої сторони. Останній принцип у філософії права тлумачиться також як принцип «*neminem laede*» (нікому не зашкодь). Суть його полягає в тому, що право повинно спрямовувати дії людей так, аби вони, задовольняючи свої потреби, не порушували гаразд інших людей.

Серед усіх зазначених принципів найбільш практично застосовним є принцип рівності, оскільки він водночас забезпечує реалізацію і двох інших принципів. Принцип юридичної рівності полягає в тому, що всі індивіди, незалежно від їх соціального стану, віку, національності, раси, статі, віросповідання й т. п., мають рівну можливість на захист своїх прав. І це, в першу чергу, стосується судового захисту. Якщо звернення про захист прав до інших органів влади можуть містити певні обмеження, то до суду може звернутися будь-яка особа (фізична чи юридична), і суд зобов'язаний розглянути її скаргу. Отже, принцип рівності передбачає механізм захисту прав без жодних винятків, а це, у свою чергу, забезпечує реалізацію такого загального принципу права, як невідворотність покарання. У такий спосіб підтримується постійний баланс у суспільстві – де є порушення, там і відповідальність.

Отже, метою принципу рівності є недопущення порушення прав особи, й в разі такого порушення – відновлення порушеного права.

Якщо ми розглянемо національне (внутрішньодержавне) право, то цей принцип представлений практично в кожній демократичній державі. В законодавстві принцип юридичної рівності втілюється у встановленні законом можливості захисту порушеного права у суді, а в інституційній сфері принцип рівності виявляється у розподілі гілок влади й наявності системи стримувань та противаг, коли жодна з гілок влади не має переваги чи пріоритету щодо іншої гілки і, тим самим, є рівною з нею.

Тепер поглянемо, як цей принцип працює на рівні міжнародного права.

Перше питання, яке слід поставити, – чи може міжнародне право охопити своєю сферою всі держави світу без винятку? Дуже сумнівно, бо держави вільні в тому, щоб погоджуватися або не погоджуватися на застосування щодо себе норм міжнародного права. Так, відповідно до Віденської конвенції 1961 року про право міжнародних договорів, договір є обов'язковим для держави, лише якщо вона висловила на це свою згоду. Те ж саме стосується і міжнародних звичаїв, де необхідно *opinio juris sive necessatis* (думка, яка визнає певну практику за юридичну норму) зі сторони держави, щоб вважати останню зобов'язаною дотримуватися такого звичаю.

Отже, з міжнародно-правового регулювання у тій чи іншій сфері випадає значна частина суб'єктів. Якщо в середині держави правові норми стосуються усіх без винятку, то в міжнародному праві таких винятків багато.

Друге питання полягає в тому, чи працює принцип юридичної рівності серед тих держав, які взяли й беруть на себе міжнародно-правові зобов'язання? Як уже зазначено, метою принципу рівності є недопущення порушення прав особи, а в разі порушення – відновлення порушеного права. Проте тут ми маємо справу не з особами, а з державами.

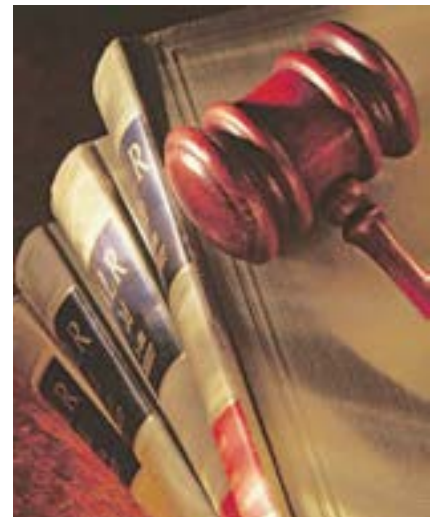
На міжнародно-правовому рівні у Статуті ООН закріплено принцип рівноправності, який є віддзеркаленням принципу рівності у національному праві. Цей принцип визнається одним із основних принципів міжнародного права. Але на інституційному рівні він відсутній, оскільки в Організації об'єднаних націй, яка намагається претендувати на роль універсальної організації, з невідомих причин закріпилося 5 одвічних постійних членів, які, окрім усього, наділені правом «вето». У цій ситуації буква і дух Статуту ООН залишаються не більше ніж буквою і духом (принаймні, по відношенню до постійних членів). Принцип рівноправності не допускає жодних винятків – на те він і принцип.

Відомий науковець, фахівець у галузі міжнародного права І. І. Лукашук зазначає, що «основне місце при вирішенні спорів у міжнародному праві займають

узгоджувальні, а не судові засоби. Більше того, всі засоби, включаючи судові, значною мірою спрямовані не стільки на суворе застосування права, скільки на досягнення рішення, прийнятного для сторін у спорі». Тобто держави політичними методами вирішують свої проблеми.

Таким чином, відсутність принципу правової рівності перетворює міжнародне право лише на певний консенсус, якого досягають держави, щоб зняти напругу у своїх відносинах. І єдине, на чому тримається цей консенсус, – це досить високий рівень культури, освіти, свідомості провідних держав, які намагаються не порушувати міжнародного права не в силу того, що бояться відповідальності, а в силу того, що своїм прикладом вони намагаються показати певний стандарт поведінки у міжнародних відносинах. І на їх переконання, це додає їм авторитету та поваги в очах світової громадськості й спонукає її дотримуватися цього стандарту.

Міжнародне право, по суті, представляє собою велику кількість нормативного матеріалу, який не базується на тих основоположних принципах, на яких повинно базуватися право у його загально-нотеоретичному розумінні. Міжнародне право може діяти ефективно (тобто діяти саме як право) лише як національно-правові норми. Звідси можна зробити висновок, що на сьогоднішній день міжнародне право – це система національно-правових норм кожної окремо взятої держави, які регулюють зовнішньополітичні та зовнішньоекономічні відносини цієї держави. ■

ГЕОПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ – НАЙГОЛОВНІШИЙ ЧИННИК СУЧАСНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

*Potentia debet sequi justitiam, non
antecedere nam silent leges inter arma.*

Сила повинна бути після справедливості, а не передувати їй, бо закони мовчать серед зброї.

Латинська сентенція

Олександр ЛОЗОВИЦЬКИЙ

Олександр Станіславович ЛОЗОВИЦЬКИЙ – кандидат політичних наук, президент Альянсу молодих політологів, політехнологів та політиків України, генеральний директор громадського об'єднання «Інформаційна культура», координатор Всеукраїнської Експертної Мережі.

Автор понад 100 публікацій та 52 наукових праць із політології, державного управління й технологій реалізації політичної влади, геополітики та міжнародних відносин, політичного менеджменту й ділового адміністрування, економіки та юриспруденції.

Нині Україна переживає один із найдраматичніших періодів своєї історії. Перебуваючи в стані громадсько-політичної кризи, вона болісно прагне перебороти внутрішню смуту й визначити власний шлях розвитку як великої демократичної держави. Рішення цих завдань нерозривно пов'язане з тим, яке місце держава займає в новій системі міжнародних відносин, а також із забезпеченням національної безпеки. Історичне майбутнє України визначається, насамперед, її унікальним геополітичним положенням, а також багато в чому залежить від волі свого талановитого народу з високим духовним потенціалом, терплячого, невибагливого, вільного від владних амбіцій. Це є її винятковим багатством. Уся історія України, у тому числі й у ХХ–ХХІ століттях, показує, що, натхненний загальнонаціональною ідеєю, цей народ здатний на великі соціальні звернення.

Безсумнівно, Україна має необхідні об'єктивні умови для того, щоб зайняти гідне місце у світовій цивілізації. Але в суспільному житті можливість перетворюється в дійсність тільки через діяльність людей, активність людського чинника. В умовах нової геополітичної картини світу, інтересам України від-

повідає політика добросусідських відносин як із ближнім, так і з далеким зарубіжжям.

Проводячи виважену далекоглядну політику, Україна спроможна забезпечити собі гідне місце шляхом інтеграції в міжнародні механізми прийняття рішень.

Розглядаючи взаємозв'язок геополітичних ідей із конкретними подіями й роллю України у світі на межі століть, з еволюцією нового світового геополітичного ладу, контури якого проступили після розпаду «соціалістичної системи», можна виявити співвідношення між вітчизняною й закордонною, «високою» і «низькою» геополітикою. До «високої» геополітики належать офіційні зовнішньополітичні документи й праці експертів, до «низької» – набір символів і соціальних подань про місце країни в світі, розповсюджуваний ЗМІ, офіційної пропагандою. Можна стверджувати, що й в Україні відтепер зовнішня політика дедалі більше залежить від суспільної думки й міфів суспільної свідомості.

Новизна ситуації полягає й у тому, що значно активніше в політичній сфері починає застосовуватися геополітична аргументація. За сутністю, геополітика стає новою ідеологією. Звичайно, і в радянський час геополітика існувала – вона просто не могла не існувати в наддержаві, на потреби зовнішньої політики якої працювали цілі інститути. Тільки називали її, звичайно, по-іншому. Після розпаду СРСР було знято табу з перекладів і публікацій основоположників західної геополітики, що творили, як правило, у першій третині ХХ століття.

Після розпаду світової комуністичної системи й Радянського Союзу сучасні політичні відносини характеризуються загостренням боротьби різних центрів сили, блоків, со-

юзів, тимчасових альянсів за сфери впливу. Геополітичні інтереси провідних країн світу стали основною рушійною силою сучасних політичних процесів. Докорінна зміна сучасного світоустрою й геополітичної ситуації на планеті після припинення ідеологічного протистояння двох соціальних систем відбувається на тлі повсюдного посилення загроз безпеці й проявів міжнародного тероризму, що актуалізує необхідність відновлення ідейно-теоретичних і методологічних основ дослідження геополітичних інтересів як важливого чинника сучасного політичного процесу. Політичний процес вибудовується відповідно до геополітичних інтересів, які в сучасних умовах стають важливими чинниками, що детермінують характер відносин між державами, пов'язаних із рішенням територіальних і ресурсних проблем.

Актуальним залишається теоретичне осмислення змісту самих геополітичних інтересів, що лежать в основі сучасного політичного процесу. Змінюється характер геополітичних інтересів із перетворенням геополітичної картини світу: відбувається укрупнення суб'єктів політичного процесу, що виявляється в створенні союзів, альянсів, блоків, що охоплюють цілі групи країн у рамках різних регіонів планети. Геополітичні відносини проявляються на різних рівнях: міжнародному, регіональному, державному. Однак головним залишається глобальний рівень, що актуалізує необхідність розгляду трансформації значення геополітичних інтересів у ході глобалізації сучасного політичного процесу, розгляд регіоналізації як чинника глобального процесу для того, щоб вийти на рішення самого пекучого питання – прояснення сутності й механізмів реалізації геополітичних інтересів сучасної України.

Особливої актуальності набуває питання артикуляції геополітичних інтересів, які в сучасних умовах виявляються насамперед у забезпеченні державної безпеки, збереженні свого місця й ролі на міжнародній арені, досягненні стійкого розвитку шляхом демократизації й загального цивілізаційного підйому. У сформованій геополітичній ситуації стає необхідним усвідомлення громадянами докорінних інтересів української держави, що може стати важливим чинником у зміцненні національно-державної ідеї.

Розглядаючи геополітичний простір, необхідно наголосити, що геополітичні інтереси є головним чинником, який закріплює або ж, навпаки, підриває й руйнує специфічний

і конкретний єдиний геополітичний простір. Вони також є рушійною силою двох основних тенденцій сучасного світового політичного процесу – глобалізації й регіоналізації. Глобалізація як основна тенденція сучасного політичного процесу супроводжується протилежною тенденцією – регіоналізацією. Ці дві тенденції характеризуються діалектичним взаємозв'язком і єдністю, які втілюються у виокремленні геополітичних інтересів країн із різною ментальністю, рівнем розвитку й роллю в сучасному світі. Регіон стає одним із провідних суб'єктів сучасного світоустрою, що нейтралізує негативні наслідки глобалізації. Регіоналізація є істотною ознакою сучасного глобального політичного процесу. В умовах нової геополітичної ситуації сучасна Україна зберігає можливості для реалізації своїх геополітичних інтересів на основі далекоглядної політики.

У новому сторіччі сучасна цивілізація зіткнулася з посиленням боротьби за сфери впливу різних соціальних сил, блоків і союзів, етнічних і конфесійних рухів. Це спонукає суб'єктів міжнародних відносин використати різні засоби діяльності, включаючи пошук і формулювання відповідних соціально-економічних, геополітичних та ідеологічних концепцій, що акумулюють їх інтереси, у тому числі й геополітичні. У цій ситуації надзвичайно важливо розібратися, яку роль і значення мають геополітичні інтереси в сучасному державотворчому процесі як у світі в цілому, так і в Україні зокрема.

Наша країна не агресивна, ніколи ні на кого не напала, а змушена була безперервно захищатися. Й це справило особливий вплив на формування національного характеру й української політичної думки та свідомості, які ґрунтуються на принципах толерантності, терпимості, миролюбства.

У політиці України впродовж усієї її історії було дві орієнтації: перша — на внутрішні сили, друга – на зовнішні. Тому політична орієнтація українського народу, його держави була й залишається характерною рисою та особливістю теоретичних і концептуальних розробок нашої науки про політику.

В українському суспільстві сформувалися свої національні культура, характер, психологія, свідомість і самосвідомість. Вони й постають сьогодні реальними підвалинами подальшого розвитку українства, яке зі свого боку має великий вплив на вдосконалення якісних характеристик українського суспільства, його культури й державності.

Проводячи виважену далекоглядну політику, Україна спроможна забезпечити собі гідне місце шляхом інтеграції в міжнародні механізми прийняття рішень.

Політичний процес вибудовується відповідно до геополітичних інтересів, які в сучасних умовах стають важливими чинниками, що детермінують характер відносин між державами, пов'язаних із рішенням територіальних і ресурсних проблем.

Геополітичні відносини проявляються на різних рівнях: міжнародному, регіональному, державному.

У сформованій геополітичній ситуації стає необхідним усвідомлення громадянами докорінних інтересів української держави, що може стати важливим чинником у зміцненні національно-державної ідеї.

В умовах нової геополітичної ситуації сучасна Україна зберігає можливості для реалізації своїх геополітичних інтересів на основі далекоглядної політики.

Наша країна не агресивна, ніколи ні на кого не нападала, а змушена була безперервно захищатися. Й це справило особливий вплив на формування національного характеру й української політичної думки та свідомості, які ґрунтуються на принципах толерантності, терпимості, миролюбства.

Геополітика відіграє надзвичайно важливу роль у важкій справі державотворення. І тому нині як одна з першочергових потреб постає формування власної активної геополітичної стратегії.

Найбільше сприяє ї, власне, зумовлює історичний процес така політика, яка базується на національних інтересах.

Національна безпека України полягає не тільки в умовах виживання нації, а й у її саморозвитку, творчості, зміцненні її авторитету й набутті широкої міжнародної поваги як суверенної держави й, нарешті, в можливості широкої участі України у здійсненні загальнолюдської місії.

У політиці необхідно керуватися реальною користю для народу, держави, попри особисті й партійні амбіції та інтереси, а також ейфорію національного романтизму.

Зрозуміло, що сучасне міжнародне становище змушує й Україну виробляти в зовнішній політиці правила поведінки, які будуть адекватними ситуації в світі й у той же час відповідатимуть її власним національним інтересам. Слід зауважити, що геополітика відіграє надзвичайно важливу роль у важкій справі державотворення. І тому нині як одна з першочергових потреб постає формування власної активної геополітичної стратегії. Це сприятиме завоюванню й закріпленню стійкого міжнародного авторитету нашої держави, її впливу на міжнародні події.

Сьогодні Україна як суб'єкт світової політики має певну відповідальність і певні обов'язки, які допомагають реалізації інтересів світового співтовариства. Тому вироблення геополітичного курсу – справа дуже складна й потребує ретельного теоретичного обґрунтування.

Формування власної геополітики спирається на виражене розуміння національного інтересу й того місця, яке він повинен займати в розбудові відносин з іншими країнами. Очевидно, в умовах державотворення національні інтереси мають відігравати підвищену роль, оскільки вони згуртовують навколо певної центральної ідеї широкі народні маси. При цьому найбільше сприяє ї, власне, зумовлює історичний процес така політика, яка базується на національних інтересах. Тут, однак, треба мати на увазі, що це насправді буде так, якщо розглядати національні інтереси як інтегральний вияв інтересів усіх членів суспільства, що реалізуються через геополітичну систему. При цьому мають на увазі інтереси не взагалі громадян, які належать до певного суспільства, а кожного зокрема, інтереси національних, соціальних, політичних груп, інтереси держави. Ідеєю, яка консолідує ці інтереси й робить їх національними, є ідея України як вітчизни всіх громадян, які пов'язали свою долю з українською землею й причетні до утворення на цій землі суспільства, що відповідає за продовження глибокої історичної традиції й водночас узгоджує цю традицію зі стратегією світового історичного розвитку. Тобто національна визначеність України може бути забезпечена поєднанням етноісторичних цінностей із громадянськими, моральними, гуманістичними вселюдськими цінностями.

Це питання дуже тісно пов'язане з роботою й послідовною реалізацією концепції національної безпеки. Національна безпека України полягає не тільки в умовах

виживання нації, а й у її саморозвитку, творчості, зміцненні її авторитету й набутті широкої міжнародної поваги як суверенної держави й, нарешті, в можливості широкої участі України у здійсненні загальнолюдської місії.

Відповідно до правильного розуміння національного інтересу визначаються й пріоритети геополітичної діяльності. Ефективна геополітична стратегія можлива лише за цілісного бачення світу, постійної аналітичної роботи, відмови від імпульсивних рішень. У політиці необхідно керуватися реальною користю для народу, держави, попри особисті й партійні амбіції та інтереси, а також ейфорію національного романтизму.

Життєво важливі національні геополітичні інтереси пов'язані зі збереженням, збільшенням і захистом національних цінностей, девальвація і втрата яких загрожують безпеці держави й навіть самому існуванню народу. До таких геополітичних інтересів належать: суверенітет, державна й територіальна цілісність, ефективна система оборони й безпеки, відбиття агресії, запобігання війнам. На формування змісту й характеру системи геополітичних інтересів впливає ряд взаємозалежних чинників, насамперед географічний, а також історичний.

Швидкий і впевнений вихід на світову арену Української держави як суверенного суб'єкта міжнародних відносин підтверджує, що в сучасних умовах помітної демократизації механізмів як внутрішніх, так і зовнішніх стосунків між державами зростає значення національного чинника державотворчого процесу, а гармонійне поєднання загальноцивілізаційних тенденцій і національного змісту є найважливішою запорукою життєвості геополітичного курсу, який виробляє та здійснює країна. Українська держава, маючи великий природний, економічний, культурний, інтелектуальний потенціал, спроможна зробити значний внесок у світову цивілізацію – в її збереження й подальший розвиток.

Один із найістотніших моментів геополітичного розуміння світу полягає у виявленні взаємозалежності між інтересом та ідеологією. Вивчення суспільних відносин з погляду інтересів має велике практичне значення. Воно дає можливість виявити джерела рушійних сил розвитку суспільства в цілому, а також розкрити не тільки сутність і характер суспільних зв'язків, а й логіку поведінки конкретних соціальних суб'єктів, визначити рушійні сили історичного процесу, необ-

хідний аналіз виробничих та інших видів суспільних відносин з інтересами націй та інших соціальних груп.

Національно-державотворчі інтереси виявляють об'єктивну спрямованість національного самоствердження й тому є найважливішими в політичному процесі. Сучасна дійсність світового розвитку настійно вимагає уточнення й відновлення поняття національно-державного інтересу. Основу державних інтересів традиційно становили фізичне виживання й політична незалежність певної країни, збереження в недоторканості її території й кордонів, а згодом – ще й забезпечення безпеки й добробуту громадян.

Мабуть, зараз уперше виникає необхідність цілеспрямованого зміцнення сукупної (геополітичної) могутності держави. З урахуванням зростаючої ролі економіки й розвитку інтеграції вкрай актуальними стають також контроль за прийняттям найважливіших рішень на різних наднаціональних рівнях, забезпечення доступу до джерел сировини й енергії, до нових ринків, захист найважливіших ноу-гау, збереження національно-культурної самобутності.

Не менш актуальним є й розгляд способу реалізації державних інтересів. Тут спочатку (XVIII ст.) переважала концепція державного розрахунку, відповідно до якої «країна повинна просувати свої інтереси, якщо необхідно, то силоміць, без огляду на вимоги моралі й урахування інтересів інших країн». Фактично це було обґрунтування претензій на домінування в Європі, а отже, й в усьому світі. Пізніше, приблизно з початку XIX ст. й до першої світової війни, у зв'язку з розвитком реальної багатополарності (спочатку у Європі, а до кінця періоду й за її межами – США, Японія) геополітичне посилення держави мислилося за рахунок одержання приватних переваг у Європі шляхом створення там сприятливого для себе різнобічного співвідношення сил і захоплення максимального числа незасвоєних заморських територій. В еру холодної війни вийшов своєрідний симбіоз двох підходів: з одного боку – Схід і Захід начебто прагнули до тотальної перемоги; з іншого боку – інстинкт самозбереження змушував їх дотримуватися правил гри, тому реальна боротьба відбувалася за часткові переваги, у першу

чергу, на геополітичній периферії. У майбутньому державні інтереси, вочевидь, будуть реалізовуватися через зміцнення сукупної геополітичної сили держави, створення нових коаліцій, суперництво усередині них за лідерство (подібно до тристороннього «перетягування каната» у ЄС між Німеччиною, Францією й Англією) і конкуренцію за додаткові переваги як безпосередньо у відносинах між провідними країнами й коаліціями держав, так і в ключових регіонах світу. А периферія втрачає своє значення, у тому числі і як основне місце міждержавних і міжкоаліційних «недоречностей».

Зворотнім боком проблеми виявлення й класифікації методів реалізації державних (національних) інтересів як прояву геополітичних інтересів завжди було питання про мотивацію поведінки держав, якими довго займалася західна політологія. Склалася дві школи підходів до розв'язання цього питання. Перша – ліберальна, що затверджувала примат суб'єктивної «волі людини». Представники цієї школи вважають, якщо існує першооснова людських конфліктів і поводження держав, те це не економічні сподівання, сили історії або результат балансу сил, а буденні надії й тривоги людського розуму.

Друга школа, школа реалістів, до якої належить традиційна західна геополітика, бачила рушійні мотиви в роботі матеріальних чинників – економіки, географічних умов, збройної сили. Здається, що ні та, ні інша школа самостійно не можуть претендувати на достовірне трактування геополітичних мотивацій, особливо сьогодні, в умовах багатомірної світової політики, й тому доречним є розумний синтез мотиваційних чинників обох шкіл – як об'єктивних, так і суб'єктивних. Зрозуміло, кожній державі й групі держав властивий свій набір тих чи інших мотивацій із посиленням ролі геополітичних інтересів у сучасному політичному процесі. Раніше могутність держави визначалася, в першу чергу, як військова в сполученні з вигодами географічного розташування, що піддавалися математичному «обрахуванню». Всі інші ресурси держави (природні, демографічні) розглядалися насамперед у плані нарощування військової сили, максимізації можливостей компенсації неоліків міс-

ця розташування держав або їх коаліцій. Пояснювалося це тим, що в минулому геополітичні конфлікти виникали навколо фізичного й військово-політичного розподілу та перерозподілу світу, окремих його регіонів і, відповідно, мали форму збройної, військово-політичної або ідеологічної конфронтації. Оскільки в нинішніх умовах основна боротьба за сфери впливу ведеться, в першу чергу, економічними засобами, то економічна міць і комплекс умов, що її забезпечують, стають одними з найважливіших, та аж ніяк не єдиними показниками геополітичного впливу держави. Зрозуміло, збройна сила здатна допомагати й досягненню неекономічних цілей, і навіть відігравати самостійну роль. Тому зараз геополітична могутність країни – це комплексний показник взаємодіючих чинників, одним із яких є структура й спрямованість геополітичних інтересів держави.

Традиційно під експансією в геополітиці та й не тільки в ній, розумілися, насамперед, територіальні набутки та встановлення військово-політичних сфер впливу, а також діяльність у цьому напрямку. Не можна сказати, що така експансія знівелювалася, оскільки територія, як і раніше, є вигідним довгостроковим набутком як «життєвий простір», носій сировинних, енергетичних і людських ресурсів, військово-стратегічний та економічний плацдарм, сільськогосподарські угіддя, простір для розміщення промислових потужностей або технічних відходів. Сьогодні у світі є чимало реальних і потенційних конфліктів у традиційному розумінні експансії, що виступають як прикордонні й територіальні суперечки, ряд інших проблем із визначенням статусу територій, проток, каналів. Правда, вони мають зараз «м'який характер», що пояснюється не вигідним на сьогоднішній день співвідношенням:

а) можливих набутків з урахуванням опору сторони, що обороняється, і світового співтовариства;

б) ризиків, пов'язаних із характером сучасних озброєнь і широким їх поширенням по планеті;

в) коротко- і середньострокових соціально-економічних переважань, що лягають на територію держави, яка розширюється.

Українська держава, маючи великий природний, економічний, культурний, інтелектуальний потенціал, спроможна зробити значний внесок у світову цивілізацію – в її збереження й подальший розвиток.

Національно-державотворчі інтереси виявляють об'єктивну спрямованість національного самоствердження й тому є найважливішими в політичному процесі.

Важливою складовою національно-державних інтересів є геополітичні інтереси.

Протистояння між провідними державами світу перемістилося зі сфери ідеології в сферу геополітики.

По суті, геополітика стає новою ідеологією, тим «наріжним каменем», що заважає утвердити безконфліктний світ.

Ідеологія й ідеологічне протистояння набули відкрито геополітичного характеру. Світ неминуче вступив в еру гострого геополітичного протистояння, що має потребу в ідеологічному виправданні, у новій ідеології.

Безпека держави виступає домінуючим геополітичним інтересом, одним з елементів національного інтересу держави, що забезпечує йому поряд з іншими елементами оптимальне існування.

Але в майбутньому в міру наростання ресурсної кризи, тобто значного підвищення вартості «призу за успішну агресію», ймовірно повернення у світову політику твердого варіанту територіальної експансії. Вже сьогодні експансія має й інші виміри: інформаційна, культурно-цивілізаційна, релігійна й етнорелігійна, політична й особливо економічна, що є стрижнем сучасної експансії.

По-перше, якщо територіальна експансія мала, як правило, східчастий і нерідко односторонній характер, то сьогодні експансія – це безперервний багатолінійний процес, націлений на безліч об'єктів і тому породжує в результаті зіткнення інтересів цілий комплекс різнопланових конфліктів.

По-друге, сьогодні «мирну» експансію здійснюють багато держав та їх угруповань стосовно один одного одночасно, тому можна говорити про їх «взаємопроникнення».

По-третє, раніше експансію ззовні здійснювала в основному одна держава або недовговічний союз держав. Нині співіснують постійна зовнішня експансія економіко-політичних угруповань, а також експансія ззовні й усередині таких угруповань потужних їх учасників.

По-четверте, внутрішньокоаліційна експансія періодично супроводжується «добровільними» взаємними поступками сторін, хоча їх загальний баланс, звичайно, сприяє найсильнішій із них.

Отже, важливою складовою національно-державних інтересів є геополітичні інтереси. Звичайно, було б неправильно вважати геополітичними абсолютно всі політичні інтереси, які мають місце у відносинах між суб'єктами цих інтересів. Оскільки домінування має завжди як об'єкт певну територію, то правомірним є використання терміна «геополітичні інтереси» для позначення групи інтересів, пов'язаних із цілями домінування, гегемонії, експансії, а також захисту від них і зміцнення безпеки. Тобто геополітичний характер мають інтереси, пов'язані, з одного боку, з експансією, а з іншого – з цілями забезпечення безпеки.

Прагнення захиститися від експансії має позитивний знак і не має потреби у виправданні, у той час як спроби експансії оцінюються негативно й мають потребу в додатковій ідеологічній підтримці. Геополітичні інтереси – це складна багаторівнева динамічна система. У рамках цієї системи можуть бути виділені два рівні.

Перший – це група фундаментальних, довгострокових інтересів, які практично не міняються або міняються надзвичайно повільно.

Інша група – інтереси ситуативного характеру. Їх предметом є цілі, які формуються в результаті досягнутої згоди або компромісу у вирішенні протистояння, протиборства.

У реальній політиці місце цих двох груп інтересів визначають конкретні умови, й воно залежить від співвідношення сил, наявності можливостей для проведення власних фундаментальних інтересів. Така дворівнева структура інтересів реалізується у сферах фінансів і економіки, зовнішньої й внутрішньої політики, у військовій, інформаційній, духовно-культурній і екологічній сферах.

Ці системи можуть бути класифіковані як внутрішні. Поряд із ними існує цілий ряд систем зовнішнього порядку. Це, насамперед, геополітичний регіон – система, що включає увесь спектр взаємин народів і держав району земної кулі; світове співтовариство – глобальна система, яка об'єднує всі держави, всі народи нашої планети; природа – система, що охоплює середовище перебування людства.

Вирішальну роль у формуванні, функціонуванні, забезпеченні ефективності системи геополітичних інтересів відіграє, з одного боку, адекватне матеріальному й духовному потенціалу народу усвідомлення національних цінностей, ідей і цілей, з іншого боку – їх закріплення в політичній, соціально-економічній організації суспільства, державному й культурному будівництві, у практичній політиці. Національні цінності, інтереси й цілі – триада першоджерел, основних рушійних сил системи геополітичних інтересів, які визначають її зміст, характер, конфігурацію, спрямованість.

Геополітичні інтереси різних суб'єктів можуть як різнитися, так і в чомусь збігатися, що спонукає і до протидії, і до співробітництва. Співвідношення цих двох векторів діяльності й визначає конкретну геополітичну ситуацію, а в застосуванні до всього світу – його геополітичну картину.

Протистояння між провідними державами світу перемістилося зі сфери ідеології в сферу геополітики. Це означає, що проблема забезпечення безпеки не зникла, а набула нових характеристик. Новизна ситуації полягає в тому, що значно активніше в політичній сфері починає застосовуватися геополітична аргументація. По суті, геополі-

тика стає новою ідеологією, тим «наріжним каменем», що заважає утвердити безконфліктний світ, структуруючи геополітичні інтереси на три компоненти: геополітичну практику, геополітичну ідеологію й геополітичну науку.

Відносини між цими трьома сторонами геополітики мають досить складний характер. Ідеологія – невід’ємна частина суспільної свідомості, у якій набувають теоретичного вияву різноманітні інтереси й цінності різних суб’єктів суспільного життя: соціальних груп, спільнот, класів, націй, держав. Особливістю нашого часу стало те, що з’явилися нові форми ідеології, які відбивають інтереси союзів держав, блоків, альянсів, створюваних для досягнення фундаментальних цілей домінування, експансії, панування; цілей, покликаних до життя процесами глобалізації, інтеграції, регіоналізації. Зіткнення інтересів і цінностей призводить до ідеологічного протистояння, ідеологічної конфронтації. У цьому контексті ідеологія виступає формою вираження й реалізації конфронтаційних відносин.

Геополітичне значення цього факту полягає в тому, що двополярність світу, заснована на класовій ідеології, поступилася місцем однополярності. Однак планетарна дихотомія не зникла. Більше того, спостерігаються тенденції до її посилення. Основна суперечність епохи переміщується у сферу відносин між державами, що різняться рівнем розвитку й географічним розташуванням.

Національний, державний інтерес, що раніше концентрувався у сфері політичних відносин, перемістився у сферу економічного протистояння, в основі якого лежить територіальний, геополітичний інтерес. Однак відмова від політичної ідеології лише оголила глибші підстави глобального геополітичного протистояння.

Ідеологія й ідеологічне протистояння набули відкрито геополітичного характеру. Світ неминуче вступив в еру гострого геополітичного протистояння, що має потребу в ідеологічному виправданні, у новій ідеології. Ключовими поняттями нової ідеології стають «геополітичний інтерес», «геополітичне протистояння», «прагнення до домінування», «геополітичні устремління», «геополітичні погрози», «життєвий простір», «безпека», «стратегічна стабільність» і т. п. Для ви-

правдання й обґрунтування нової ідеології створюються спеціальні концепції, що мають досить привабливі назви, але націлені на використання ідей і цінностей, вигідних сьогодні державам «золотого мільярда». До них додаються концепції *загальнолюдських цінностей, глобалізації, модернізації, мондіалізму, певною мірою – культура миру й ненасильства*. Безсумнівно, кожна з ідей, що втілюється в цих концепціях, має деякий об’єктивний зміст, але зовсім інша справа – політичний зміст і реальне наповнення, що їх надають цим поняттям зацікавлені сили. Вони переважно використовуються для позначення політичних позицій держав, оцінки їх місця в системі міжнародних відносин, виходячи з дослідження комплексу економічних, політичних, військово-стратегічних, ресурсних та інших питань, що відіграють важливу роль у збереженні або зміні загальносвітового й регіонального балансу сил.

Місцевий політичний інтерес іноді стає додатковим геополітичним чинником. Але він часто спровокований розвитком первинних умов: економічних, соціальних, демографічних, природно-кліматичних та інших. Все це дозволяє в середовищі геополітичних чинників виділити як вищевказані первинні, значимі чинники розвитку регіонів, так і вторинні. За всієї мінливості геополітичних характеристик завжди залишаються територі-

альні причини, зумовлені «географією» регіону. Інтегрування, можливе за допомогою геополітичних програм і проектів, що дуже часто веде до збігу економічних, соціальних, політичних і культурних вимірів. Це підтверджує наявність загального поля дії геополітичних і регіональних закономірностей.

Геополітичні інтереси держав, як правило, прагматичні, якщо не сказати егоїстичні. У боротьбі інтересів за виживання, за безпеку нації, цілей досягають насильством, кровопролиттям, війною, удосконалюванням засобів захисту своєї безпеки. Безпека держави виступає домінуючим геополітичним інтересом, одним з елементів національного інтересу держави, що забезпечує йому порядок з іншими елементами (внутрішньою стабільністю, економічним розвитком, моральним здоров’ям суспільства, сприятливим зовнішнім оточенням, позитивним міжнародним іміджем) оптимальне існування.

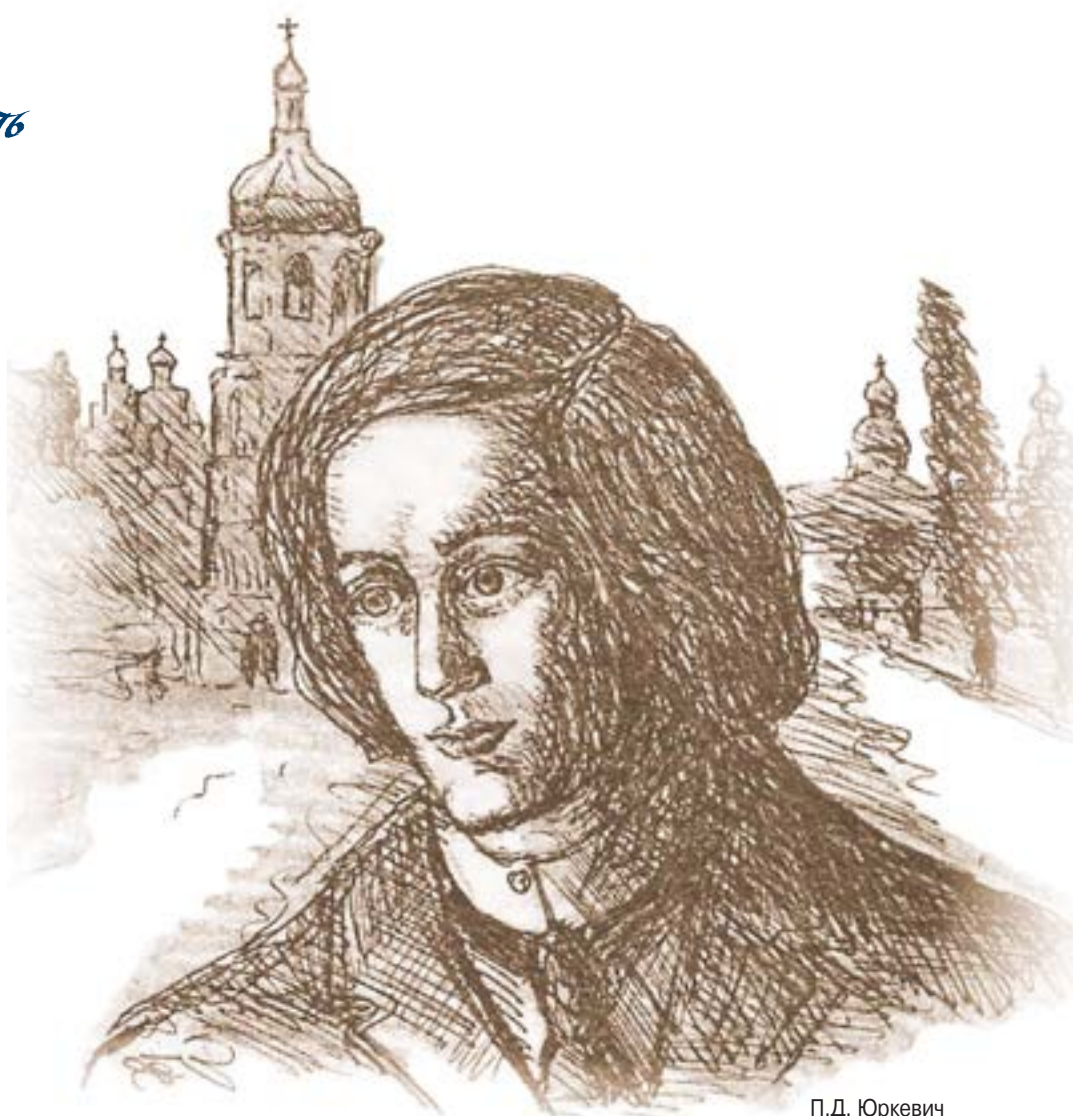
Таким чином, у рамках сучасного політичного процесу відбувається пошук різних структур і форм розвитку, що враховують безліч геополітичних інтересів. В умовах нової геополітичної ситуації сучасна Україна має об’єктивні можливості для створення механізму реалізації своїх геополітичних інтересів на основі зваженої далекоглядної політики. ■

Памфіл Данилович ЮРКЕВИЧ – найвидатніший представник української академічної філософії XIX ст., педагог. Філософсько-педагогічна творчість П. Юркевича репрезентує українську культуру на рівні світових духовно-інтелектуальних стратегій. Разом із тим його передове й цілком оригінальне, самобутнє вчення побудоване на глибинних національних традиціях. П. Юркевич став фундатором української школи моральної філософії права, заснованої на національній культурно-історичній традиції. Він розглядає право як явище національного духу, історичного характеру народу та одвічної ідеї правди, обґрунтовує актуальне й нині переконання про те, що дух народу виявляється в його законах через моральність влади, а започинені закони лише тоді працюють, коли вписуються в контекст духовних і суспільно-політичних традицій нації. Моральність законів і влади забезпечується дотриманням людьми одвічної ідеї правди, яка не залежить від зовнішніх, мінливих чинників історії.

П.Д. Юркевич
Художник В. Геншин

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПРАВА

Право вивищується над індивідуальною основою вчинків; а ті вчинки, реалізацію яких надано нашій волі, входять до царини моралі.

Право є норма взаємодії. А тому право з метафізичного погляду розглядатиметься за однією ознакою як норма взаємодії...

Друкується за виданням: Памфіл Юркевич. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник. – К.: Український Світ, 1999. – С. 175-179.

Памфіл ЮРКЕВИЧ

Тепер перейдемо до загальної теорії права і при [iii] викладі матимемо на увазі мету – ознайомитися з новітньою філософією права.

- 1) У царині пізнань ми не можемо примусити іншого прийняти нашу думку, якщо тільки наша думка не спирається на такі підстави, які спонукальні для всіх. Переносячи цей закон розуму в царину діяльності, ми бачимо, що тут він виявить себе в аксіомі: нікого не можна примусити терпіти за таким правом, яке має індивідуальну підставу.
- 2) Другий доказ полягає в індуктивній відповіді, а саме: [уявити] людську спілку чи у формі родини, суспільства, чи держа-

ви – скрізь [ми зустрінемо] подвійні взірці для діяльності волі: а) ідеали, реалізацію яких надано нашій сваволі; б) такі зразки, виконання яких не залежить від нашої сваволі; в гармонійній державі їх оберігає навіть влада. Перші ідеали відомі під іменем моралі, а останні, які не залежать від індивідуальних основ, обіймають царину права.

Отже, право вивищується над індивідуальною основою вчинків; а ті вчинки, реалізацію яких надано нашій волі, входять до царини моралі. ...Облиште весь позитивний зміст права і займіться однією умоглядною рисою права: що таке право? – і тоді ви здобудете, що право є норма взаємодії. А тому право з метафізичного погляду розглядатиметься за однією ознакою як норма взаємодії... ■

... Виховна система,
яка пробуджує в серці
у вихованця любов до вищого
й ідеального, до священного
й Божественного ... – ця система
чекає на вихователя, здатного
знаходити в тілі в людини
невидиму душу, а в невидимій
душі невитравні зачатки
Богородібності...

Початком права є ідея
справедливої віддяки...
Право зовсім не йде услід
за інтересами як тінь за тілом,
а навпаки, це їхній суддя,
воно є моральною культурою
інтересів. Воно або підтримує
інтереси, або припиняє їх життя,
якщо інтереси не мають внут-
рішньої гідності.

Що стосується потреб людини,
те має ринкову ціну, а що
має мету саме в собі, те має
внутрішню гідність.

Певна національність дається
взнаки як потужна влада... – всі
ці риси народного ґенія диктують
народові кодекс позитивного
права і надають законодавству
особливого національного
характеру. Отже, національний
дух є вищим законодавцем, який
настановляє, що слід визнати
правом і що треба відкинути.

Філософія постає передусім
з потреби моральної вільності.

... Слід пам'ятати, що простота
є не бідність, а щирість...

Б. Лоркевич

Український Світл

